

Sigurd Klockare

Svenska revolutionen 1917-1918

1967

Innehåll

Förord	1
Fabian Månssons midnattsmässa	2
Branting gör klart för bygget.....	5
Den röda våren 1917	7
Vänstervinden från Västervik.....	10
Vinden växer till storm.....	13
Svarta och röda garden	16
Hungermarschen i Ådalen	21
Kata ger vänstern Norrbotten	24
Kampens mål och medel	29
Seskaröupproret.....	37
Den ockuperade ön.....	49
Solidariska med Seskarö	54
Vem kan döma i detta mål.....	60
Det röda Norrbotten	64
Samma andas barn.....	67
Den svenska revolutionen	74
Noter.....	79

I huvudsak höll man fast vid legaliteten. Men under intrycket av de revolutionära rörelserna utomlands använde partiet hot om utom parlamentariska aktioner. Nu var dock icke längre tal om en social, endast om en demokratisk revolution. Med författningsreformen 1918-1921 vanns målet.

Efter reformen utrensades de sista resterna av revolutionär doktrin . . . Tanken på det totala maktövertagandet försvann som en dröm under den politik av samverkan och kompromiss, som demokratin fordrade.

Herbert Tingsten i *Den svenska socialdemokratiens idéutveckling*.

Förord

Vad var det som egentligen hände i Sverige 1917-1918? Varför blev det inte väpnad revolution när det var så hotande nära? Hur kom det sig att folkmakten kunde införas genom en fredlig revolution utan blodsutgjutelse?

Jag har sökt finna svar på dessa frågor bl. a. genom att undersöka karaktären i de hungerupplopp och oroligheter som förekom under första världskrigets två sista år och dessa händers inflytande på opinionsbildningen.

De syndikalistiskt inspirerade aktionerna i Västervik den 16 april 1917 blev normgivande för demonstrationskraven på en rad andra platser i landet. Man ville kompensera sig för dyrtiden genom att förmå arbetsgivarna att höja lönerna och affärsmännen att sänka priserna. Detta skulle ske genom den påtryckning massuppvakningen innebar. På samma sätt skulle de lokala livsmedelsnämnderna påverkas till att hos folkhushållningskommissionen begära ökad tilldelning av ransoneringskort.

Hungerdemonstrationerna kulminerade den 30 maj i Seskaröupproret då sågverksarbetarna på den genom ishinder från livsmedelstillförsel avspärrade ön avväpnade en militärstyrka. Efter som denna händelse tidigare inte blivit föremål för historisk forskning har jag ägnat förloppet och karaktären i Seskaröaffären det största utrymme. Seskaröarbetarna köpte bröd utan kort, betalade fullt pris men framställde inga krav på prissänkningar till enskilda affärsmän.

Hungerkravallerna 1917 hade en spontan grund i den svåra livsmedelsbristen, men fick form — och i en rad fall utlösning — genom politiska initiativ av syndikalisterna, ungsocialisterna och vänstersocialdemokraterna.

Den ryska revolutionen, som tände sinnena även i Sverige, började också som en spontan, ideologiskt opåverkad aktion i form av strejker och en kampanj för mer och bättre livsmedel och en annan politisk regim. Aktionerna övergick till en folkresning när demonstrationerna för mera bröd slogs ner av polisen och militära förband anslöt sig till demonstranterna. Lenin som inte räknat med en revolution i sin egen generation skyndade efter revolutionen hem från Schweiz för att ge den form och innehåll.

Även i Sverige bekämpades till en början hungerdemonstrationerna med polis och militär. Sammanstötningar förekom bl. a. i Stockholm, Göteborg och Seskarö. Inflytelserika högermän tog initiativet till rekrytering av en borgerlig skyddskår vilket dock avbröts genom Hjalmar Brantings kraftfulla ingripande i riksdagen. Samtidigt inställdes arbetarnas tilltänkta motaktion, uppsättandet av arbetargården. Även i övrigt försökte Hjalmar Branting avstyra aktioner som kunde ge upphov till reaktioner från den ena eller andra samhällsgruppen.

Det fantasilösa tänkesättet att ”sådan händer inte här” kan utan konkret grund vara bedrägligt. Det kan också tämligen rationellt beläggas *varför* det som hände i Ryssland, Tyskland och Finland inte hände här. I motsats till Ryssland var demokratiseringen i Sverige redan inledd, den politiska upplösningen i Tyskland var en följd av kriget och blodbadet i Finland uppstod när de ryska trupperna i Finland upplöstes och dess politisk-administrativa band med

Ryssland slets av.

Det blev inbördeskrig i Finland men inte i Sverige. De borgerliga i Finland motsatte sig den av socialdemokraterna godkända s. k. maktlagen som innebar att det i övrigt självständiga Finlands försvar och utrikespolitik var länkat till Ryssland. I valet 1917 fick de borgerliga majoritet. Den socialdemokratiska partiledningen förlorade kontrollen över utvecklingen. De röda garderna tog ledningen, fick vapen ur ryska förråd och drabbade samman med de borgerliga skyddskåren. Ett inbördeskrig var inlett och vanns av de borgerliga med tysk hjälp. Kriget innebar en för revolutionära sinnen även i Sverige avskräckande folkslakt.

I Sverige behövde varken borgar- eller arbetargarderna träda i funktion. Vi rycktes inte med i yttre händelser bl. a. för att vi förvaltningsmässigt inte var knutna till någon stormakt. Trots syndikalisternas aktioner utbröt ingen storstrejk som skulle stoppat samhällsfunktionerna och livsmedelsdistributionen. Samhällsapparaten bevarades och kunde så småningom övertas av folkmakten.

Raden av utomparlamentariska aktioner som bidrog till författningsreformen i december 1918 inleddes av kungen genom hans borggårdskupp och beställda bondetåg för herremaktens bevarande. De alltmer högljudda kraven på allmän rösträtt, hungerkravallerna som symptom på borggårdsministärens misslyckande och hotet om en väpnad revolution samt risken för Andra kammarens konstituering som nationalförsamling, gjorde att högern som behärskade Första kammaren så småningom accepterade en författningsreform. För att bevara monarkin utövade kungen och kronprinsen påtryckningar på högens ledande män till förmån för folkmaktens införande.

Utan alltför stark tillspetsning kan sägas att revolutionen i dess svenska form genomfördes av Sveriges arbetare med hjälp av Per Albin Hanssons hot om storstrejk och utomparlamentariska aktioner bl. a. från kungen och kronprinsen – som förvisso inte var syndikalister.

Stockholm den 10.8 1967 *Sigurd Klockare*

Fabian Månssons midnattsmässa

Brödransonering infördes den 15 januari 1917. Världskriget hade gått in i sitt tredje år. De sedan hösten 1916 skärpta försörjningssvårigheterna medförde ett stigande missnöje med regeringen Hammarskjölds livsmedels- och handelspolitik, vilket fick sin urladdning i remissdebatten den 22 januari 1917.

Kritik riktades också mot regeringen för att den inte i tillräcklig grad utnyttjat möjligheten till samarbete med riksdagen som erbjöds genom hemliga utskottet.¹ Socialdemokrater och liberaler ansåg att Hammarskjöld ensidigt, påverkad av kungen och drottningen, odlade förbindelserna med Tyskland och mörklade de påbörjade handelsförhandlingarna med England.

Vänsterpartierna ansåg att regeringen förverkat den från vänstern mer eller mindre motvilligt accepterade borgfreden under det pågående kriget.

Remissdebatten inleddes av statsminister Hammarskjöld som mer eller mindre aningslöst yttrade bl. a. följande:

Riksdagen har givetvis både rätt och plikt att med regeringen dela bekymren, omsorgerna och ansvaret. Det önskvärda samarbetet bör vara så mycket mera möjligt och genomförbart, som det, såvitt vi känna, mellan regering och riksdag råder principiell överensstämmelse i avseende å de väsentliga syftena för den innevarande kristidens svenska politik ... Vad man framförallt väntar av denna remissdebatt är att folkets valda representanter ... uttala sin mening om vad som bör ske ... genom skärskådande av vad som skett.²

Kritiken behövde ingen tångförlossning. Socialdemokraternas angrepp anfördes av Värner Rydén som frågade vad som gjorts för samarbetet mellan regering och riksdag. ”Huru har inte

vertanda litet tillmötesgående från herr statsministerns sida måst formligen pressas fram.” Hur skulle det vara tänkbart att enighet upprätthålls inför det inrikespolitiska vanstyre som regeringschefens sätt att handha sin ställning hade framskapat. Rydén fortsätter:

Huru skall man kunna begära, att svenska arbetare och löntagare skola stillatigande finna sig i en livsmedelspolitik, så uppenbart orättvis mot dem som särskilt den, där man kunnat spåra herr statsministerns vilja såsom den avgörande? Huru skall man kunna vänta sig, att Sveriges arbetare och bönder skola finna rättvisa i en sådan regim, som den herrarna Hammarskjöld, Lindman och Trolle tillåtits utöva, då den svenska industrien fått till rena utplundringen utnyttja krigskonjunkturerna även inom det egna landet? Och när nu de folklager, som bära det hårdaste kroppsliga arbetet, genom brödransoneringens knapphet ställas inför hunger och nöd, då begär man det övermänskliga, om man fordrar att de skola i undergivenhet böja sig inför visheten i de rådslag, som försummade att i tid genom import säkra landets behov av bröd och som alltför sent räddade årets skörd av brödspannmål från att till avsevärd del konsumeras av svinen.³

Jordbruksministern Beck-Friis redogjorde för försörjningsläget, beklagade brödransoneringen, som införts mer av plikt känsla än som ett aktuellt behov. Det rådde ingen brödsädesbrist för dagen.

Tvärtom, om allt håller sträck, så klara vi oss och äro på den säkra sidan, men man vet icke, hur tiden ter sig ...

Detta yttrande användes sedan som tillhygge mot Beck-Friis när Andra kammaren efter regeringsskiftet diskuterade försörjningsläget den 21 april.

Den liberale ledaren Nils Edén slog fast att

Vill man åt Sveriges folk bereda en sådan styrka, som verkligen samlar alla dess krafter till gemensamt kämpa igenom denna tidens nöd, då finns ingen annan grund att bygga på än den, som är lagd i ett århundrades utveckling ... i folkrepresentationens fulla konstitutionella rätt och i dess verkliga meddelaktighet i ansvaret ...⁴

Remissdebatten pågick hela dagen och fortsatte som kvällsplenum. Framemot midnatt fick den blivande vänstersocialisten Fabian Månsson ordet. Inledningsvis försvarade han sig som hängiven frihandlare mot några angrepp som riktats mot spannmålstullens fiender. Den inhemska odlingen hade inte ökat efter tullarnas tillkomst men dessa hade gynnat godsägarna på ett otillbörligt sätt.

Som bekant, eller kanske är det icke för många bekant, så drog regeringen, när krisen varat ungefär ett år, naturligtvis på godsägarnes vink, ner järnridån, så att man icke skulle få se vad som försiggick. De månatligen utkommande handelsrapporterna indrogos, och sedan augusti eller juli 1915 treva vi i mörkret rörande våra handelsförhållanden. I den tyska tidskriften *Weltwirtschaft* och den engelska *Economist* samt andra tyska och engelska tidskrifter får vi sen dess leta och lukta oss till, hurudana förhållandena äro i vårt eget land.

Sådan är ställningen i verkligheten. Jag har ur dessa utländska tidskrifter samlat en del tabeller som jag har här och nere i bänken, men jag skall icke skrämja eller besvära kammaren därmed, jag skall bara taga det något i klump.⁵

Fabian Månsson anförde sedan siffror om den väldiga exporten av nötkreatur och färskt kött som pågått under krigets första år vilket grundlagt ”kötnöd och smörbrist och mjölkknöd i landet under många år framåt”. Han påtalade också den stora exporten av oberedda hudar, vilket inneburit en avtappning av råmaterial, bl. a. för skotillverkning och fortsatte:

Men det är ingen idé att nu i kväll komma med fler exempel, som skulle kunna mångfaldigas i det oändliga. En gång kommer väl, när ridån går upp igen, om icke statistiken blir förfalskad, en gång komma väl siffrorna fram, en gång skall väl här i landet kristidens historia skrivas, och då skall väl ögonen öppnas på många människor, som icke ens nu kunna se, vad kapitalismen är.

Antagligen var statistikbristen ett led i försvarsberedskapen. Det är därför pikant att Fabian Månsson kunde hämta sina siffror ur mot varandra krigförande länders tidskrifter.

Fabian Månssons förhoppningar om att den framtida forskningen skulle kartlägga landets affärer under första världskriget har infriats i rätt väsentlig omfattning. Här några axplock.

I början av kriget fick exporten av livsmedel pågå ohämmat till våren 1915, då utförseln av fläsk begränsades till 300 ton per vecka, vilket dock motsvarade ungefär dubbla normalkvantiteten. Från december 1914 till juli 1915 steg fläskpriset med ca 50 procent vilket medförde en förskjutning av konsumtionen som innebar ökad efterfrågan på bröd.⁶ I september 1915 utfärdades exportförbud på nötkreatur, svin och slaktprodukter, undantagandes fläsk för vilket exportkvantiteterna reglerades i avtal med slakterierna.⁷ I maj 1917 utfärdades exportförbud på kött och fläsk.

De relativt förmånliga priserna på animaliska produkter, medförde att jordbrukarna använde brödspannmål och potatis till utfodring. Tillskottet utifrån till landets försörjning var 1917 helt obetydligt.⁷

I april 1917 åsattes potatisen ett maximipris som var lägre än marknadspriset utan att ransonering samtidigt infördes. Resultatet blev att potatisen praktiskt taget försvann ur marknaden. Levnadskostnaderna låg i början av 1917 ca 40 procent och vid årets slut 90 procent över förkrignivån.⁶

Fabian Månsson fortsatte sina anklagelser mot kapitalismens målsmän i landet. Han kritiserade kristidens produkter. Allt var förfalskning och bedrägeri. ”Det är i sanning så att det kapitalistiska samhället för närvarande undergår den process, som Ibsen talat om, när han sade:

En gång skall den stora förändringen komma,
men masken skall först äta skalet tomt
och samhället hinna att vränga sig om
till sin egen karrikatyr.⁵

Talaren kom sedan in på försvarsutgifterna. Han hade under dagen varit inne i Första kammaren och hört Ernst Tryggers stora tal. Förstakammarledaren hade beklagat att det i propositionen inte kommit fram nog med krav på utgifter för försvaret och kallat det för ”1914 års stora tanke” att Sveriges existens vilar endast på dess försvar. Månsson fortsätter:

Men jag kunde inte undgå att finna — och flera andra i kammaren sade detsamma — att hans röst klang vid de orden mer än vanligt ihålig. Till och med han börjar tydligen tvivla på ”1914 års stora tanke”. De länder som offrat miljarder på sitt försvar, ha icke därmed ens varit försvarade. De ha blivit ruinerade till egendom, till folkmaterial, till livsglädje, till framtid ...

Ja, nu äro 1914 års idéer prövade. De skulle ju medföra det tusenåriga riket. Det ha de alltid skolat göra, när de förts fram. De äro inga nyheter. De fördes fram redan på 1250-talet, krossande bonde-demokratien. De ha förts fram under skilda perioder under 1600- och 1700-talen, och vi ha sett dem resa sitt spökaktiga huvud ända under 1900-talet ...

Herreklassen har sannerligen ingenting gjort för att rädda oss ur faran. Det fanns en gammal vis man här i landet för åtskilliga årtionden sedan, jag menar amiral Ehrensvärd. Han sade: ”Det har varit för många präster, som uppfostrat oss för det tillkommande livet, för få som uppfostrat oss för det närvarande, och nu stå vi där, varifrån man svårligen kan repa sig.” Men den mannen fällde även ett annat uttryck, och just till en man i herr Hammarskjölds ställning. Han sade: ”Herre, ni vill regera, men ni kan inte!” Det uttrycket anser jag giltigt icke bara för herr Hammarskjöld utan för hela den samhällsklass han representerar.

Det är icke herr Hammarskjölds skuld så mycket, det är hela den kapitalistiska förvildningen, som har förgiftat vårt samhälle. Det är hela denna klass, som nu är vägd på en våg, prövad i nödens stund och befunnen oduglig, befunnen för lätt. Den har för litet samhällskärlek, för litet rättrådighet, för litet hjärta, för mycket matlust, för mycket lust efter rikedom, för dålig uppfostran över huvud taget.⁵

Remissdebatten fortsatte ännu några timmar och avslutades kl 2,57 på morgonen till den 23 januari 1917. Branting och Edén utvecklade ytterligare sin kritik av Hammarskjölds bristande

samarbetsvilja, vilket kom att leda till borggårdsregeringens fall. De rätt långa citaten ur Fabian Månssons midnattsmässa kan försvaras som dokumentariskt bevis på att inlevd vältalighet vid avgörande skeden i ett lands historia inte blott förekommit i det engelska parlamentet utan även i det svenska.

Branting gör klart för bygget

När socialdemokratiska riksdagsgruppen samlades före remissdebatten den 15 januari 1917, höll Branting ett tal i vilket han berörde förhållandena inom gruppen.

Inom vårt partis inre liv har de slitningar vi med ledsnad minns även från riksdagsgruppen, väsentligt stegrats sedan sist. De ha nått den höjd, att ett överväldigande flertal inom vårt parti nu kräver av den förestående partikongressen full klarhet. När majoriteten där dragit upp partiets allmänna riktlinjer, måste det bli slut från dem, vilka vill räknas som partivänner, på hetsen som drivits om förräderi och försumpning — en hets som inte minst gått ut över riksdagsgruppens förtroendemän och majoritet. Och samma demokratins grundsats — efter fri diskussion lojalitet mot fattade beslut — måste gälla helt ut även inom gruppen själv, för såvitt vi alltjämt skall kunna förbli en riksdagsgrupp.⁸

Socialdemokratiska ungdomsförbundet och i synnerhet dess centralstyrelse befann sig i opposition mot partistyrelsen och riksdagsgruppens majoritet i frågor som berörde försvaret, parlamentarismen och klasskampen. Meningsskiljaktigheterna gällde dock inte principerna i samma omfattning som taktiken.

Vid 1914 års partikongress hade antagits en s. k. enighetsresolution som innebar att ungdomsförbundets medlemmar vid fyllda 21 år måste ansluta sig till partiet. Flertalet av ungdomsförbundets medlemmar var i 25-årsåldern och däröver. Medlemskapet förpliktigade ungdomsförbundet ”att vid alla tillfällen främja partiets verksamhet i full överensstämmelse med av partiet och dess underavdelningar fattade beslut”. Resolutionen hade tillstyrkts av ungdomsförbundets centralstyrelse, dock med ändringen att ungdomsförbundets medverkan skulle ske ”i full överensstämmelse med partiets program och socialismens principer”.

På ungdomsförbundets kongress samma år antogs resolutionen med den av centralstyrelsen föreslagna ändringen. Endast fem ombud röstade för enighetsresolutionen i dess ursprungliga av partikongressen antagna lydelse.

Per Albin Hansson som var partistyrelsens representant på kongressen erinrade om att det fanns inte blott program- och princip- utan också taktikfrågor.⁹

Ungdomsförbundet hade etablerat sig som ett parti inom partiet genom att ändra en formulering i enighetsresolutionen vilket gav centralstyrelsen frikort till att avgöra vad som var förenligt ”med socialismens principer”. Detta kom bl. a. till uttryck i militärfrågan. Zeth Höglund fördömde den socialdemokratiska riksdagsgruppens taktik ”när det gällt att kräva enskilda riksdagsmäns initiativ för fredsarbetets stärkande”. Om socialdemokratiska riksdagsmän uppträdde på ett sätt som inte kunde godtas av ungdomsförbundet borde förbundet inte stödja deras kandidatur. I vissa kretsar skulle man också kunna gå fram med ”specialkandidater under gemensam partibeteckning”.

Zeth Höglunds politiska idéer hade rötter i den franska revolutionen 1789, han fick impulser av den tyske marxisten Kautsky och 1915 kom han i kontakt med ryska socialister, bl. a. Lenin och Trotskij. Detta skedde på en konferens i den schweiziska byn Zimmerwald där Höglund och Ture Nerman representerade Sverige och Norge. Konferensen bestod av grupper och partier på den internationella arbetarrörelsens vänsterflygel.

Upplevelserna på konferensen och mötet med Lenin gjorde ett starkt intryck på de unga stormklockemännen. De blev övertygade om att högernationalisterna i de krigförande länderna hade svikit Internationalen och världsfreden genom att i parlamenten rösta för

anslagen till kriget.

Följande år, 1916, sammankallade socialdemokratiska ungdomsförbundet en fredskonferens, trots avrådanden från partistyrelsen och LO. Genom att de inbjudningar som utsändes hemligstämplades av Karl Kilbom väckte konferensen ett uppseende som den annars inte skulle ha gjort. Konferensens syfte var att diskutera åtgärder mot den aktivistiska propagandan för ”modig uppslutning” på Tysklands sida i det pågående världskriget. På konferensen framfördes tanken på storstrejk vid en eventuell svensk mobilisering. Till varje pris ville man motverka en utveckling liknande den som förekommit i Tyskland, Frankrike och England där de socialistiska ledarna solidariserat sig med de krigförande regeringarna.

Konferensen var delvis riktad mot partiledningen och krigsfaran överdrevs. Aktivismen hade inte det inflytande man trodde eller ville göra gällande.

Tre av konferensdeltagarna åtalades. Zeth Höglund dömdes till ett års och Ivan Oljelund till åtta månaders fängelse. Den tredje, Erik Hedén, frikändes.

Under partikongressen i februari 1917 satt Zeth Höglund på Långholmen. Partiledningen hade lagt all sin kraft på att förhindra uppkomsten av en vänstermajoritet på kongressen vilket också lyckades. I sitt hälsningsanförande på denna kongress betonade Branting att vad det beträffade de inre partiförhållandena ”måste denna kongress bli en uppgörelsens dag, det är oundvikligt att så sker ... När diskussionen är slut skall partiets marschlinje vara utstakad.”¹⁰

Branting omnämnde uppgörelserna mellan olika meningsriktningar inom broderpartierna:

Som t. ex. då Bernstein i Tyskland slog sina slag för revisionismen såsom en mera modern och fruktbringande taktik, medan Bebel försvarade det goda i den äldre praxis för arbetet. Det var meningsbrytningar som verkade befruktande av tankegången hos partivännerna. Likaså voro brytningarna i Frankrike mellan den mera doktrinära uppfattningen, som hade svårt att anpassa sig efter de nya förhållandena, vilka följa med ett partis ökade inflytande, och denna uppfattnings motståndare, ägnade att lyfta och föra socialismen framåt. Vore det så att den nu förestående uppgörelsen bland oss vore av samma art, så skulle det vara en lust och glädje att få kasta sig in i debatten för att få meningsskiljaktigheterna uppklarade. Men det är tyvärr inga teoretiska meningsskiljaktigheter som stå i förgrunden. Det är här fastmera en städning i partiets hus.¹⁰

Kongressen antog ett uttalande som ålade ungdomsförbundets nästkommande kongress att återta den föregående kongressens beskyllning mot riksdagsgruppen, att ha ”i väsentlig mån frångått partiets program” samt återkalla beslutet på samma kongress om särpolitik vid kommande riksdagsval och godkänna den s. k. enighetsresolutionen i oförändrat skick.

Om så ej skedde var det meningen att utesluta förbundets ledande män. Ungdomsförbundet företog en medlemsomröstning som gav 5 794 röster för de beslut som fattats på 1914 års kongress. Blott 172 var emot. Oppositionen hade förbundets medlemmar med sig.

Inom riksdagsgruppen hade 1915 fattats ett beslut av liknande innehåll som enighetsresolutionen. Beslutet kallades av oppositionen för munkorgsstadgan.

Den 28 februari 1917 begärde minoriteten utträde ur den socialdemokratiska riksdagsgruppen:

Med anledning av innehållet i partikongressens klandervotum mot riksdagsgruppens minoritet, samt dess beslut och åtgöranden i åtskilligt annat, varigenom detta misstroendevotum ytterligare skarpt understrukits, anse vi oss självfallet ej vidare kunna tillhöra gruppen utan få härmed anmäla vårt utträde ur densamma.

Fredrik Ström, Christian Eriksson, Ernst Hage, C. Winberg, Carl Lindhagen, Karl Lundberg, Z. Höglund, K. W. Skarén, C. O. Johansson, Ivar Vennerström, R. Eronn, J. Henry Eriksson.⁸

Till den vänstersocialistiska gruppen anslöt sig utom dessa tolv även Fabian Månsson, T. Widlund, J. Björling och Magnus Bengtsson.

Branting och riksdagsgruppens majoritet var beslutna att fortsätta det av borgfreden avbrutna

samarbetet med liberalerna för parlamentarism och allmän rösträtt. För detta bygge och för att slippa hugg i ryggen hade man gjort rent på tomten.

Staaff hade haft samma besvär med sin högerflygel som socialdemokraterna med sin vänster när samarbete praktiserades för Andra kammarens demokratisering. Som en produkt av detta samarbete räknade man den av ministären Lindman genomförda representationsreformen 1907-1909.

Reformen innebar en framgång för den förda taktiken och stärkte den parlamentariska linjen inom socialdemokratin. Rösträtten vid andrakammarval hade utsträckts till flertalet vuxna män. Även Första kammaren blev i viss mån demokratiserad men högerens välde bevarades genom den på inkomst och förmögenhet grundade fyrtiogradiga skalan vid kommunala val.

Den borgerliga vänsterns ledare hette nu Nils Edén. Med honom skulle nu Branting överlägga om en taktik som skulle möjliggöra bildandet av en vänsterregering och en demokratisering av Första kammaren. Det skulle visa sig att Edén hade minst lika mycket besvär när det gällde taktiken med sina moderata lantmän, som Branting med socialdemokratiska vänsterpartiet.

Den röda våren 1917

När man ser tillbaka kan det första politiska vårtecknet i Sverige dateras till den 4 mars 1917 då den hammarskjöldska regeringen inlämnade sin avskedsansökan. Den politiska tjälen satt dock djupt i jorden. Kungen var inte hågad att tillkalla en ny regering och uppmanade ministären att kvarstå. Inom oppositionen, som lämnats helt utanför regeringskrisen, steg missnöjet för var dag som den drog ut på tiden.¹¹

Med stor envishet höll kungen kvar den hammarskjöldska bondetågs- och borggårdsministären tills det i slutet av mars blev klart att Hammarskjöld måste gå. Efter interna förvecklingar inom högern fick Carl Swartz den 29 mars uppdraget att bilda regering. En nästan helt ny högerregering tillträdde, sammansatt av beprövade högermän varibland Arvid Lindman som utrikesminister.

Den nya regeringen hade ett provisoriskt drag och socialdemokratins ledande män ansåg att den politiska upptiningen fick anstå till höstens valstrid. Denna uppfattning delades inte av den socialdemokratiska oppositionen som i februari brutit med det gamla partiet och bildade ett nytt i maj samma år: socialdemokratiska vänsterpartiet.

Det blev en orolig vår. Den ryska marsrevolutionen hade tänt sinnena. Splittringen inom socialdemokratin, vänsterpartiets bildande, syndikalisternas aktivitet och ungsocialisternas hemliga aktioner gjorde våren 1917 till den mest kritiska perioden i de senaste hundra årens politiska historia. Spänningen överträffas blott av läget i november och december 1918 innan rösträttsreformen antogs av riksdagen.

De olika politiska skikten i landet bildade liksom en kinesisk ask. Ytterhöljet bestod av högern och de konservativa. Inuti detta en ask med liberaler och moderata. Sedan kom det gamla socialdemokratiska partiet och innanför detta vänstersocialdemokraterna som även omslöt arbetare som tog intryck av syndikalistiska aktioner. Inom syndikalistgruppen fanns en kärna av ungsocialister med delvis anarkistiska och revolutionära idéer. Dessa idéer värmdes de närmast liggande skikten, utvecklade en hel del rök, men explosionen uteblev.

I sin verksamhetsberättelse för år 1917 beskriver frisinnade landsföreningens ombudsman Arvid Grundel de ”orosstämningar och vårtecken” som kunde iaktas genom liberala glasögon: ”Under intryck av de stora händelser som vid denna tid utspelades på världsteatern i öster — ryska revolutionen den 10 mars och vad därav följde, främst den finska självstyrelsens återupprättande m. fl. händelser, vilka syntes båda en ny och klarare dag för den lidande mänskligheten — utbreddes sig under senare delen av våren en annan stämmingsbölja över vårt

land ... Det låg liksom revolttendenser i luften, en våg av frigjorda känslor välldde fram.”¹²

Ragnar Casparsson som själv upplevt denna tid skriver: ”Det är inte för mycket sagt, att den svenska arbetarklassen levde i ett febertillstånd under hela 1917. Däremot vore det väl inte riktigt att påstå, att detta uteslutande hade sin orsak i den ryska revolutionen. De egna bekymren, svälten, trångboddheten, dyrtiden — hela hopplösheten i läget var skäl nog för en dov och förbittrad stämning.”¹³

Vid det möte som hölls av LO:s representantskap i maj berättade Nils Linde om att han under våren varit närvarande vid två möten, där stämningen var så upprörd att den urartade till oartikulerade skrin. Ingen var intresserad för skäl och fakta.¹⁴

Var plåga har sitt skri för sig. Men hälsan tiger still, skriver Geijer i Odalbonden. De som led nöd skrek oartikulerat var för sig. Försök att artikulera dessa skrin och ge dem ett verbalt innehåll gjordes inom den politiska vänstern på olika sätt. Revolution! skreks det av ungsocialister och syndikalister i hungerdemonstrationerna medan LO:s ledning och socialdemokratiska partiets styrelse försökte kanalisera missnöjet till förmån för införandet av en allmän rösträtt.

Man förberedde en vänstersamverkan med liberalerna efter de kommande valen, sedan Första kammaren ställt sig avvisande till förslaget om kommunala rösträttsfrågans lösning på basis av lika rösträtt.

Den 16 april strejkade arbetarna i Västervik och ställde krav på en reformering av livsmedelsransoneringen. Västerviksresolutionen och händelserna kring denna behandlas utförligare i ett senare kapitel. Liknande manifestationer förekom sedan undan för undan i Västerås, Norrköping, Tranås, Göteborg, Malmö och ett stort antal andra platser i landet.

Uppsalaarbetarnas uppvaktning för landshövding Hjalmar Hammarskjöld, den nyligen avgångne statsministern, väckte stort uppseende. På slottets borggård i närvaro av tusentals arbetare höll Arthur Engberg en skarp vidräkning med den förra regeringen och framförde arbetarnas fordringar till myndigheterna.¹⁵

Lördagen den 21 april tågade Stockholms arbetare i tusental från sina arbetsplatser till Helgeandsholmen. Statsministern besvarade denna dag en av Bernhard Eriksson framställd interpellation i livsmedelsfrågan.

Demonstranterna stannade utanför riksdagshuset där Per Albin Hansson, Hjalmar Branting och Carl Lindhagen talade till folkmassan.

Medan Per Albin Hansson talade uppenbarade sig polismästare Tamm i riksdagshusets port i uppenbar avsikt att ge signal till polisen att göra chock men hindrades av en underlydande poliskommissarie Kempe, skriver Nils Horney som var närvarande som *Social-Demokraten*s referent.¹⁶ Hade polisen gått till angrepp mot de mellan riksdagshuset och Norrströms båda grenar sammanpackade människorna kunde det ha blivit en blodigare massaker än den sammandrabbning som den 5 juni i en liknande situation utspelades på Gustav Adolfs torg.

Från den utanför riksdagshuset församlade folkmassan höjdes rop på Branting. Herman Lindqvist meddelade att Branting talade i Andra kammaren, men skulle komma så fort han avslutat sitt anförande.

Per Albin Hansson höll då ett anförande från riksdagshusets trappa där han i väsentliga punkter upprepade kraven i Västerviksresolutionen, som hade publicerats i *Social-Demokraten* den 17 april. Det framgick inte då att aktionen var syndikalistiskt inspirerad. Per Albin utelämnade kraven på 8-timmarsdag och löneförhöjningar samt omtolkade skattefrihetskravet till ett krav på omfördelning av skattebördan till de mindre inkomsttagarnas förmån.¹⁷

Per Albin Hansson sammanfattade kraven på följande sätt: slut på hungerpolitiken, upp-

görelse med England, stopp för all livsmedellexport, ökning av arbetarnas brödransoner, lägre maximipris på bröd, grynen avskiljs från brödransoneringen, billigare mjölk, nedsättning av potatispriset, revision av gas- och elektricitetsrestriktionerna, lägre vedpriser, krafttag mot hyressockret samt allmän och lika kommunal och politisk rösträtt. Det sistnämnda fanns inte i Västerviksresolutionen på grund av dess syndikalistiska ursprung.

En kommitté i vilken Per Albin Hansson invaldes fick i uppdrag att överlämna kraven till vederbörande myndigheter. Till statsminister Swartz överlämnades kraven den 23 april. Statsministern svarade att regeringen såg som sin huvuduppgift att försöka övervinna livsmedelssvårigheterna. Den hade tillkommit för att lösa inrikespolitiska problem under kriget, inte för att göra utfästelser i rösträttsfrågan.

Initiativet till demonstrationen utanför riksdagshuset hade tagits av Stockholms arbetarekommun och fackliga centralorganisation som en säkerhetsventil för det stigande missnöjet och för att ta vinden ur seglen för partioppositionen som var sysselsatt med att förbereda den kongress som den 13-15 maj skulle konstituera socialdemokratiska vänsterpartiet.

Det stora flertalet arbetare i Sverige upplevde i första hand våren 1917 som en hunger- och dyrtid, i andra hand som revolutionens röda vår.

När det gäller politiker och poeter så var förhållandet helt naturligt det omvända. Den ryska revolutionen i februari var för dem en omskakande upplevelse.

Ture Nerman fick tillsammans med Carl Lindhagen, Fredrik Ström, C. N. Carleson och Karl Kilbom möta Lenin när denne med sitt följe den 13 april passerade Stockholm på sin resa till Ryssland för att ta hand om revolutionen.

I sina memoarer *Allt var rött* skriver Nerman att underrättelsen om marsrevolutionen hade gjort att ”poeten Nerman var i sjunde himmelen”. Men även den mera prosaiskt lagde Karl Kilbom skriver i memoarboken *I hemligt uppdrag* lyriskt om stämningen när inbjudningarna utsändes till bildandet av ett nytt parti: ”Vi levde nästan i luften, så mycket mer som första ryska revolutionen signalerade 'en ny värld', och vänstern inom arbetarrörelsen överallt syntes komma i rörelse.”¹⁸

Kilbom berättar i samma bok att *Social-Demokratens* utrikesredaktör Sven Backlund ville att Kilbom skulle förmedla en intervju med Lenin vid stockholmsbesöket den 13 april. Lenin avböjde. Han ville inte ha någonting att göra med Branting. *Social-Demokraten* var ju Brantings tidning.

Lenin lämnade Stockholm samma dag med tåget mot Haparanda kl. 18.17.¹⁹ Branting var på väg från Ryssland och kom till Stockholm på morgonen den 14 april med tåget från Haparanda.

Lenin for till Ryssland för att förbereda bolsjevikrevolutionen. Branting gjorde redan på förmiddagen samma dag han återvänt från sitt rysslandsbesök ett debattinlägg i riksdagen som präglades av hans upplevelser. Man diskuterade den kommunala rösträtten i anslutning till en proposition och med anledning av denna inlämnade motioner.

Branting erinrade i sitt anförande om att man i tidigare diskussioner om den demokratiska ordningen väsentligen blickat västerut. Nu kan vi se även österut där ett folk sprängt sina bojor.

När vi se sådant, när vi se alla tiders händelser, när vi därjämte se, hur, under intrycket av dessa världsomskapande händelser, dessa de största händelser sedan franska revolutionens tid, man till och med i den gamla solitt uppbyggda junkerstaten där söderut, börjar känna, att nu är tiden kommen, då demokratin icke kan tvärt avvisas eller ställas på framtiden ...

Ja, medborgare (viskningar på åhörarläktaren: han står redan på barrikaden) — ja, det må vara sagt, jag står vid det ordet, vi äro ju alla svenska medborgare, och det må icke förtänkas mig, att jag

begagnar det uttrycket i detta sammanhang; ... Ja, jag yrkar bifall till det förslag ... vi måste komma längre ... här är den närmaste punkten ... för att verkligen visa landet, att vi förmå icke blott att uppställa mål långt borta, utan även att göra någonting för att genom samlad makt förverkliga dem.²⁰

Socialdemokraterna hade i utskottet sammanjämkat sin motion med liberalernas för att få fram ett enhetligt ställningstagande. Lindhagen klandrade detta och sade sig rösta för den socialdemokratiska motionen. Eftersom reformen ändå skall fällas av Första kammaren ansåg han det viktigt att socialdemokraterna företrädde en radikalare linje än liberalerna. Branting byggde nu på ett samarbete med liberalerna för hela författningsfrågans lösning

Vänstervinden från Västervik

Det är ingen överdrift om man påstår att arbetarrörelsens ledning, landssekretariatet och socialdemokratiska partistyrelsen, periodvis förlorade greppet om manifestationerna under våren 1917.

Detta hade inte sin orsak i att partiets ledande oppositionsmän skulle ha övertagit ledningen under dessa perioder. Mellan partiets kongress 12-20 februari 1917 och konstituerandet av Sveriges socialdemokratiska vänsterparti uppstod ett politiskt vacuum på vänsterkanten som utfylldes av syndikalisterna. I vårbrodden stack också den kortlivade Svenska fackföreningsoppositionen upp huvudet. Karl Kilbom slet för fullt med kongressförberedelserna, Ström, Vennerström och Winberg samt naturligtvis Lindhagen var upptagna av riksdagen. Höglund satt fortfarande på Långholmen och kom inte ut förrän den 6 maj.

Höglunds frånvaro var naturligtvis ett stort handikapp just denna för politiker och poeter inspirerande tid. Oppositionen hade visserligen inte hunnit konstituera sig som parti, men den hade dock ungdomsförbundet, *Stormklockan* och *Politiken* som medel för att göra sig hörd. Under våren skrev ungdomsförbundet till LO och preciserade önskemål som borde aktualiseras genom särskilda initiativ: åtgärder mot dyrtid och livsmedelsbrist, 8-timmarsdag, allmän och lika rösträtt, amnesti för politiska fångar och för deltagare i politiska demonstrationer som kunde komma att bli dömda.

Om de maktägande inte tillmötesgick kraven hemställde ungdomsförbundet att LO skulle proklamera allmän arbetsnedläggelse.

LO:s representantskap ville dock inte ställa sig i spetsen för den föreslagna aktionen, med det föreslagna kampmedlet. Ungdomsförbundets centralstyrelse upplystes dessutom om att representantskapet i annat sammanhang fattat beslut om att motverka nödtillståndet och dyrtiden.

Krav som fanns på ungdomsförbundets förteckning återkom i resolutioner från olika platser i landet.

Den 12 april publicerades i *Politiken* ”Manifest till Sveriges fackligt organiserade arbetare från Svenska Fackoppositionens första konferens i Stockholm påsken 1917”. Ett program i 13 punkter presenterades. Där framgick att ”organisationerna skall vara neutrala från de politiska partierna och befrias från bindande arbetsavtal, stridskassorna decentraliseras, obstruktion och sabotage ingår bland kampmedlen. Generalstrejk förbereds. Fackföreningsrörelsen... måste bli ett redskap för producenternas (arbetarnas) övertagande av produktionsmedlen.” Oppositionen skulle verka såväl inom de lokala samorganisationerna som inom industrifackförbunden.

Drivande kraft var ledamoten av ungsocialistiska partiets verkställande utskott, A. Th. Zetterling. Vänstersocialdemokraterna representerades bl. a. av Fritjof Ekman. I en redogörelse som två år senare lämnades av ledningen, sedan verksamheten avtynat, sägs att resultatet blev ”blygsamt” även om oro hade uppstått i den hög-socialdemokratiska pressen vid fackoppositionens framträdande.²¹

Fackoppositionen blev kortlivad och fick ingen genomslagskraft. Den accepterades en smula

surmulet i *Syndikalisten* som konstaterade att oppositionens program inte stred mot de syndikalistiska principerna. Betydligt större glädje hade dock SAC:s tidning av samorganisationen i Västervik. Där verkade en av SAC:s mest begåvade medlemmar, F. J. Gustafsson, som fungerat som ordförande på SAC:s kongress föregående år i Örebro.

På denna kongress yttrade F. J. Gustafsson under debatten i taktikfrågan ”att de vapen vi har till förfogande utom strejken ej tillräckligt beaktats. Striderna bör redan vid dess förberedande läggas efter sunda principer och läggas så att däri ligger garantier för seger.”²²

Kongressen antog ett uttalande ”i taktikspörsmålet”, som trycktes separat, antagligen av strategiska skäl. I uttalandet heter det bl. a.: ”Då strejkbryteriet är lönerörelsernas farligaste fiende bör man se till, att man på ett intelligent sätt får den maskinella arbetskraften att göra solidaritetsstrejk med den manuella (den levande) så att därigenom upptagandet av arbetet försvåras.”²³

I uttalandet slogs dock fast att det ges inget universalmedel ”som absolut är segerbringande i striden vid vilket som helst tillfälle: varken den spontant, snabbt igångsatta strejken, varken obstruktion eller sabotage, eller den länge och noggrant planlagda arbetsnedläggelsen. Det får bero på de lokala, industriella, ekonomiska eller andra förhållanden vid varje speciellt tillfälle om ett av dessa medel, eller flera i förening, skall tillgripas, och det bör tagas under noggrant övervägande vilket som vid varje tillfälle är det lämpligaste.”

Den 17 april 1917 publicerades i *Social-Demokraten* följande telegram från tidningens korrespondent, dagtecknat i Västervik den 16 april.

Samtliga arbetare i Västervik ha i dag på middagen lämnat arbetet och till de kommunala fördelningsmyndigheterna framfört krav på kraftigare åtgärder mot livsmedelsbristen.

I anledning av tidigare framställningar har livsmedelsnämndens och fördelningsnämndens ordförande väckt förslag hos stadsfullmäktige om upplåtelse av potatisjord för mindre bemedlade jämte självkostnadspris för sättpotatis, om kommande soppkokningsanstalt, om frigivande av torghandeln m. m.

Vid ett på kvällen hållet möte, besökt av 2 000 personer, antogs följande av ett särskilt redaktionsutskott formulerade krav:

Med anledning av den rådande dyrtiden med därav följande inknappning i nödvändiga livsmedel rikta vi samtliga arbetare i Västervik en kraftig och enträgen maning till vederbörande att allvarsam och beakta de yttringar av missnöje med de rådande förhållandena och få vi i anslutning till de demonstrationer som i dag ägt rum, kräva ovillkorligt beaktande av följande synpunkter:

Till de kommunala myndigheterna, att snara och kraftiga åtgärder vidtagas för att lindra nöden, däribland att det av fördelningsnämndens och fördelningskommissionens ordförande inlämnade förslaget antagas, att bättre tillsyn över brödsädesförmalning verkställs (eventuellt genom en kommitté vari arbetare få säte), att de kommunala myndigheterna göra allt möjligt för att öka tillgången på brödkort för de arbetande och att i övrigt begagna alla tillfällen för att öka tillgången på påbrödkort för de arbetande och att i övrigt begagna alla tillfällen för att öka livsmedelstillsförseln, att indrivningen av resterande skatter för personer med under 3 000 kr inkomst inställes, krav på tillfälligt rusdrycksförbud och att de kommunala myndigheterna understödja våra krav.

Till de statliga myndigheterna rikta vi följande krav:

Att uppgörelse träffas med de makter, som reglera livsmedelstillsförseln till Sverige, så att ökad tillgång på livsmedel beredes, att livsmedellexport absolut inställes, att gryn och dylikt undantages från brödransoneringen, att den °förtjänta inkomststegringen genom krigskonjunkturen kraftigt beskattas, att därav härflytande inkomster användas för beredande av lättnader i livsmedelsmarknaden, att regering och riksdag besluta att all inkomst under 3 000 kr göres skattefri.

Dessutom rikta vi en uppmaning till alla arbetare att av arbetsgivare fordra höjning av lönerna så att minst samma standard uppnås som före kriget samt att samtidigt krav ställes på en förkortning av arbetstiden till 8 timmar.

Det är vår avsikt att om vi anse tillfället lämpligt sätta den makt bakom dessa fordringar, som vi äro i besittning av.

Samtidigt rikta vi en enträgen maning till alla Sveriges arbetare att instämma i dessa krav, eventuellt med arbetsnedläggelse i samma stil som i Västervik.

De lättnader som i dag har utverkats äro att från stadens mejeri lämnats förbindelse om sänkning av mjölkpriset med tre öre per liter för inkomsttagare under 3 000 kr och att av vedhandlare lämnats förbindelse om fem kronors nedsättning per vedfamn för inkomsttagare under 2 500 kronor.

I ”Protokollsbok för Arbetarkommittén av den 16 april 1917 i Västervik”²⁴ finns bl. a. en redogörelse för kommitténs tillkomst:

Med anledning av inknappningen av brödransoneringen och att de i samband därmed lämnade löftena om ökat antal påbrödskort till arbetarna ej uppfyllts, hade på en del arbetsplatser diskuterats nödvändigheten av åtgärder för bättre förhållanden i dessa avseenden.

Lördagen den 14 april beslöt arbetarna vid Bröderna Flinks stenhuggeri och byggnadsarbetarna hos byggmästare Larsson att kl 12 på dagen uppvakta fördelningsnämndens ordförande kronofogde Lindberg och brödkorts-nämndens ordförande rådman Andersson för att hos dessa personer framställa krav på ökat antal påbrödskort. Uppvaktningen ägde rum och vederbörande lovade att beakta arbetarnas krav.

Måndagen den 16 april beslöt arbetarna på stadens övriga fabriker och arbetsplatser att göra samma uppvaktningar. Uppvaktningarna ägde rum och vederbörande lovade vidtaga alla tänkbara åtgärder för att lätta på trycket av dyrtiden på arbetarmassorna. Allt arbete i staden låg under tiden nere. I samband med uppvaktningarna hos ovannämnda personer uppvaktades även mejeriföreståndare Johansson och brödbyråns föreståndare Thisell med krav på billigare mjölkpriser och bättre kontroll över brödsädens förmalning. Ävenså företog en grupp arbetare en undersökning om förhållandena vid Holländska kvarn.

Sedan dessa uppvaktningar överstökats samlades man på torget där F. J. Gustafsson höll ett kortare tal och man beslöt att tillsätta kommitterade från de olika facken och arbetsplatserna. Samlingsplatsen skulle bli Tjusts lokal kl fyra e. m.

När den bestämda mötestiden var inne visade det sig att lokalen var överfylld och debatt vidtog om efter vilka linjer den påbörjade aktionen skulle läggas. Förslag framkom om begäran till arbetsgivarna om omedelbar förhöjning av timlönen till en krona för alla arbetare och om förkortning av arbetstiden till åtta timmar. Dessutom framlades åtskilliga förslag om andra åtgärder för lättnader i livsmedelsransoneringen.

Mötet beslöt tillsätta en kommitté på 14 personer för att formulera arbetarnas krav. Dessutom beslöts att kl halv nio samlas till ett nytt möte å Augustenberg vid vilket möte de utsedda kommitterade skulle framlägga sina förslag.

De utsedda kommitterade enades om kraven till de statliga och kommunala myndigheterna i den form som de sedan återgavs i lokalkorrespondentens telegram till *Social-Demokraten*. Mötet på Augustenberg började på utsatt tid och lokalen var fullsatt, stora grupper stod utanför och ännu fler måste avstå från att delta i mötet i brist på plats. Till ordförande för mötet utsågs Erik Nilsson. Kommitténs förslag föredrogs av F. J. Gustafsson och godkändes, vad det gällde kraven till de statliga och kommunala myndigheterna, utan debatt. Kraven på de statliga myndigheterna var nog inte riktigt syndikalistiskt renläriga, men i kommittén fanns representanter för reformistiska fackföreningar.

Förslagen till krav på arbetsgivarna föranledde en längre delvis hetsig debatt, varunder skälen för och emot, samt utsikten för en lycklig utgång av en eventuell arbetsnedläggelse framfördes.

Vid mötets början syntes stämningen ligga för att den påbörjade arbetsnedläggelsen skulle fortsättas, men sedan under mötets gång representanter från olika fackföreningar meddelat att en del föreningar redan behandlat frågan om arbetsnedläggelse och tämligen enhälligt uttalat sig mot densamma, frånträdde yrkandet och Janssons förslag till uttalande antogs.

Därefter tillsattes en femmannakommitté med uppdrag att framföra arbetarnas krav till vederbörande myndigheter och arbetsgivarna samt att uppmärksamt följa behandlingen av dessa krav och att i övrigt verka för förbättring av arbetarnas förhållanden.²⁴

I kommittén invaldes Gustav Jansson och Erik Nilsson, vilka tillhörde reformistiska fackföreningar samt F. J. Gustafsson, Albert Andersson och Carl Zeilon som var medlemmar av den syndikalistiska lokala samorganisationen. Eftersom kommittén valdes på ett allmänt möte hade dess ledamöter inga mandat från sina fackföreningar. Kommittén framträdde dock som om så vore fallet. Tanken hade släktycke med fackoppositionen men var nog syndikalisten F. J. Gustafssons idé. Den byggde på den direkta aktionen och fick efterföljd på en rad platser i betydligt hårdhäntare former än de som tillämpats i Västervik.

Prisnedsättningarna som demonstranterna åstadkommit var resultatet av förhandlingar med något ojämna förutsättningar. När t. ex. stadens vedhandlare uppvaktades och såg att förhandlingsdelegationen räckte ut på gatan och fyllde denna så långt man kunde se, så accepterade han förhandlingsbudet, dvs. förslaget om prissänkning, omedelbart. Det sägs att hans fru innanför butiken missuppfattat situationen och bett för sin mans liv.

Förhandlingarna hos mejeriets och brödbyråns föreståndare lär ha gått till lika smärtfritt. Huvudstadens tidningar ringde följande dag och fick av de lokala myndigheterna beskedet att allt var som det skulle och att hr Gustafssons tal på torget varit lugnt och sansat. Det framgick senare att åtskilliga smärre intermezzon förekommit i demonstrationstågets svans som Arbetarkommittén offentligt tog avstånd ifrån.

Västerviksresolutionen och kort resumé över resultatet av de direkta aktionerna publicerades i en rad socialdemokratiska tidningar. *Politiken* skrev den 19 april: "Västervik utmärkt föredöme. Resolutionernas tid är förbi; handlingen börjar."

Social-Demokratens andre redaktör Per Albin Hansson, som genom telegram och rapporter upplevde hungern och det stigande missnöjet runt om i landet, blev allt mer klar över att någonting måste göras omedelbart från socialdemokratiskt partihåll, så att ledningen inte skulle fångas av vinden.

Tillfället erbjöd sig den 21 april när statsministern skulle besvara Bernhard Erikssons interpellation i livsmedelsfrågan. I all hast anordnade Stockholms arbetarekommun och Stockholms fackliga centralorganisation en demonstration till riksdagshuset. I ett tal tog Per Albin upp de krav i Västerviksresolutionen som var förenliga med partiets politik och länkade in missnöjet i ett krav på allmän rösträtt som ett medel att ge landet en bättre styrelse.

Partivänstern låg nu offside men SAC, stimulerad av sin samorganisation i Västervik, skickade ut ett cirkulär till sina LS med "Direktiv för hungerdemonstrationerna". Dessa omfattade 11 krav och publicerades den 28 april i *Syndikalisten* som lämpliga att samlas kring vid första majdemonstrationerna.

Vinden växer till storm

Statsminister Swartz redogjorde i riksdagen den 21 april för landets livsmedelsfråga och det var ingen ljus bild han gav av läget. Inventeringen den 8 januari inför brödransoneringens införande hade visat att tillgångarna på vete och råg samt 5 mjöl och bröd av dessa sädeslag blott uppgick till 410 000 ton. I denna kvantitet ingick utsäde med 40 000 ton. Därutöver beräknades 20 000 ton korn tillgängligt för konsumtion. Av en beräknad brödsädestillgång på 580 000 ton fanns enligt deklARATIONERNA blott föga mer än 380 000 ton. Bristen uppgick till närmare 200 000 ton.

Ransonerna minskades för jordbrukare till 10 kg per månad och för övriga till 200 gram mjöl per dag. Alla kroppsarbetare och därmed likställda fick rätt till 1-4 påbrödskort om 50 gram per dag. Ju tyngre arbete, dess större ranson. En begränsning av ransonerna skedde dock

sedan gryn och flingor ”inbakades” i mjöl- och brödransoneringsplanen. Trots inskränkningen förelåg en brist på ca 90 000 ton brödspannmål, omräknat i mjöl 80 000 ton. Det blev nödvändigt att lägga beslag på en del av vårsåden.

Utan ändring av ransoneringsplanen beräknades tillgången av brödsäd täcka behovet blott till den 25 september 1917.

1916 års potatisskörd uppskattades som normal, dvs. 1,5 milj. ton, men det ogynnsamma höstvädret och den kalla vintern hade medfört att stora partier försämrats eller förstörts. Situationen var bekymmersam fram till i juli då den nya skörden kom i marknaden.

Ett allmänt beslag på en så svårbehandlad vara som potatisen har man inte vågat sig på. Man har föredragit att sätta ett maximipris, väsentligt lägre än de uppjagade priserna på marknaden under de senaste veckorna och inrättat en uppköpsavdelning inom folkhushållningskommissionen med uppgift att om så skulle behövas, till ett högre pris än maximipriset, eller genom expropriation, överta partier för de lokala livsmedelsnämndernas behov.²⁵

Tillgången på salt fisk var god inom landet. Kungl Maj:t hade vid olika tillfällen 1916 bemyndigat livsmedelskommissionen göra inköp av denna vara och distribuera den inom landet.

Export av kött har medgivits till halva den mängd som utfördes före kriget. Detta är en följd av den ökade nedslaktningen, som gör att tillgången har varit större än under normala år. Tillgången på kött inom landet är fullt tillräcklig för konsumtionens behov. Slakterierna har förbundit sig att till fastställt pris tillhandahålla livsmedelskommissionen allt fläsk som framkommer vid slakterierna. För den mängd som inte kunnat upptas av konsumtionen har utförelse medgivits.²⁵

Avslutningsvis ansåg statsministern att det inte förelåg ”någon anledning till djupare oro rörande—vira möjligheter att med en klok hushållning livnära oss med inom landet tillgängliga och frambringade förnödenheter. Vad som främst erfordras är varje enskild medborgares känsla av ansvar och plikt mot samhället, av samhörighet med alla dem, som tillsammans bilda vårt folk.”

Bernhard Eriksson i Grängesberg knöt an till statsministerns vädjan om lojalitet och ansåg att detta inte var så lätt att tillmötesgå för folk som svalt de två, tre sista dagarna i veckan då det inte fanns mat för familjen ... ”att då det i dessa tider är en upprörd stämning beträffande livsmedelsfrågorna denna upprörda stämning icke beror på någon konstlad agitation utan på faktiska missförhållanden”.²⁵

De närmaste dagarna efter Swartz' redogörelse publicerades i en rad högertidningar en vädjan om frivillig brödfördelning i samhörighetens och fosterlandskänslans namn.

De välsituerade få icke förskansa sig bakom påståendet, att arbetarfamiljerna tack vare påbröds-korten äro bättre ställda i livsmedelshänseende än de förmögna klasserna. Det är en sanning med modifikation. F n tillåta våra brödsädestillgångar endast ett mycket måttligt utdelande av påbröds-kort och långt ifrån i tillfredsställande utsträckning. Däröfver bära just bröddemonstrationerna ett ofrånkomligt vittnesbörd.

Arbetarhushållens normalmatsedel baseras på brödet. Man har inte råd till kött och fläsk i större utsträckning och vad grynerna beträffar ligga ju även dessa under ransoneringsplanen. Potatis står knappast att uppbära. Allt hänger på brödet och när det tryter är svälten där.

Annorlunda ställer sig saken för de bättre situerade. De ha råd att äta kött, ägg och smör. För dem spelar brödet icke någon avgörande roll åtminstone icke i samma mån som för arbetarna.²⁶

Denna förståelse för de sämre lottade hade sitt ursprung i en offentlig vädjan till bättre situerade att spara på brödet till förmån för de kroppsarbetande. Uttalandet var undertecknat av stats- och utrikesministrarna samt partiledarna.

Upp till två tredjedelar av den potatis som fanns i förråden kunde vara förstörd. Även om 1916 års skörd kvantitativt hade varit normal uppstod skador under den regniga hösten och den kalla påföljande vintern. Man slogs bildligt och formligt om de partier som fanns att

tillgå.

I Tranås hindrade en folkmassa på 700-800 personer en järnvägsvagn som var lastad med 8 000 kg potatis att avgå till Göteborg. Partiet hade sålts av en lantbrukare till livsmedelsnämnden i Göteborg. Tranås' livsmedelsnämnd begärde att få överta partiet av Göteborgs livsmedelsnämnd men fick ett bestämt nekande svar.

Tranås' livsmedelsnämnd lät dock föra partiet upp till torget och fördelade det mellan arbetarhushållen i poster om högst 20 kg.²⁷ Enligt *Ny Tid* avsåg Göteborgs livsmedelsnämnd att göra anmälan om saken till Folkhushållningskommissionen och utkräva den förlust som den drabbats av när den fått köpa sättpotatis till vida högre priser än vad som överenskommits med lantbrukaren i Tranås. Potatiskravaller utbröt senare i Göteborg.

Från augusti 1916 till april 1917 steg potatispriset från 29 till 87 öre per kg i den fria marknaden. Den 24 april 1917 anhöll Folkhushållningskommissionen hos K.M:t att priset skulle nedsättas till 15 kr per 100 kg från den 15 maj. Då åtgärden inte kombinerad förbrukningsreglering hade detta till följd att potatisen försvann ur marknaden. Potatisransonering infördes först i oktober 1918.

När kriget bröt ut 1914 hoppades man att det skulle bli kortvarigt. Den hammarskjöldska regeringen ansåg statliga ingrepp i det ekonomiska livet vara principiellt förkastliga. Ransoneringar infördes först sedan kriget pågått i två år och allvarlig brist uppstått på livsmedel, bl. a. genom export av förnödenheter under de två första krigsåren.

Under den hammarskjöldska regimen ransonerades sockret i oktober 1916 och brödet i januari 1917. Ministären Swartz reglerade förbrukningen av gryn och ärtor i maj och ransonering av mjölk infördes i oktober 1917.

Arbetsgivareföreningen motsatte sig med all kraft justering av kollektivavtalen efter prislägets växlingar och uppmanade enskilda arbetsgivare att genom gratifikationer kompensera arbetarna för dyrtiden. Arbetsgivarna ville inte låsa löneläget vid en levnadskostnads som man hoppades var av övergående natur. Många företag gjorde emellertid goda vinster. Aktieutdelningar på 25 procent var inte ovanliga, och föll i ögonen på arbetarna som led nöd.

Arbetarna kände sig hårt trängda av de ökade levnadsomkostnaderna som inte komparerades av höjda löner och av bristen på sådana livsmedel som de hade råd att köpa: potatis och bröd. När sedan myndigheterna försökte stilla deras oro med polisbatonger och militärbajonetter hade detta till följd att arbetarna såg rött, bildligt och politiskt.

På områden som efter storstrejken ännu inte var avtalsbelagda fanns vid slutandet av kollektivavtal en viss möjlighet till förhöjning av de utgående lönerna. Detta skedde t. ex. inom sågverksindustrin.

Läget var gynnsamt för syndikalisterna som inte slöt några avtal utan under hot om konflikt utverkade lokala utfästelser av arbetsgivarna om högre lön. SAC:s medlemsantal steg under 1917 med 63 procent från 9 562 till 15 216 medlemmar. I april hade SAC ca 13 000 medlemmar. LO:s medlemsantal ökade samma år med 32 procent från 140 80 till 186 146.

Mellan den 16 och 28 april förekom livsmedelsdemonstrationer och tvångsköp i Tranås, Karlstad, Kalmar, Hofors, Tannefors, Borlänge, Linköping, Västerås, Norrköping, Hagfors, Åtvidaberg, Eksjö, Stockholm, Ådalen, Malmö, Trollhättan, Lund, Borås, Örebro, Södertälje, Sundbyberg, Ystad och Hudiksvall. Den 28 april företogs de första tvångsköpen av bröd på Seskarö.

Den 20 april utbröt matstrejk vid I 19 i Boden. Regimentet fick nattarbete som straff. Av försiktighetsskäl insamlades slutstyckena från en del kompaniers gevär. De närmaste dagarna förekom militärdemonstrationer och oroligheter vid Svea Ingenjörskår, Svea Livgarde samt Oscar Fredriksborgs och Vaxholms fästningar. Militärdemonstrationer inrapporterades från

Karlskrona, Östersund samt Västernorrlands och Hälsinge regementen.

Den 28 april innehöll de norrländska tidningarna telegram som vittnade om stor nervositet bland huvudstadens myndigheter.

Försvarsledningen syntes inte längre lita på trupperna inom Stockholms garnison. Förband från landsorten, även landstormsmän, sändes till Stockholm. Vid garnisonen hade utvalts folk som energiskt bedrivit kulspruteövningar.

Det meddelades att lantförsvarsministern sände telegram till arméfördelningscheferna och kommandanten i Boden samt militärbefälhavaren på Gotland, i vilka han begärt daglig rapport om ”förhållanden vid förbanden som bör komma till krigsministerns kännedom”.

Vidare hade krigsministern utsänt en cirkulärskrivelse till samtliga militära myndigheter och fäst uppmärksamheten på angelägenheten av att manskapet på lämpligt sätt upplystes om anledningen till ändringarna i portionsstaterna ”som eventuellt måst eller måste vidtagas”. Förplägnaden vid truppförbanden borde ägnas ”alldeles särskild omtanke och oavlåtlig kontroll genom fullt kompetent person”.²⁶

Tidningarna kunde också meddela att i huvudstaden organiserats Stockholms frivilliga skyddskår, huvudsakligen bestående av landstormsbefäl, högskolestudenter, elever vid de allmänna läroverken samt frivilliga skyttar. Organisationsarbetet hade förlagts till krigshögskolan. En mängd browningpistoler hade levererats till skyddskåren.

Meddelandet stod bl. a. att läsa i *Nya Norrland* den 28 april som på första sidan hade ett reportage med rubrikerna: ”Nya våldsamma demonstrationer i Ådalen. En stor folkmassa tågar från Gudmundrå till Nyland. Smärre obehärskade uppträden.”

Vinden från Västervik hade nått Ådalen där den växt till ”En storm över niporna”, som blev titeln på ett reportage i romanform som Albert Viksten senare skrev om sina erfarenheter som kravallreporter på *Nya Norrland* våren 1917.

I Andra kammaren diskuterades den 28 april civildepartementets huvudtitel vari ingick anslagen till polismyndigheterna. Socialdemokraterna krävde i mycket bestämd form besked av regeringen om dess inställning till den borgerliga skyddskåren och om vad den skulle användas till.

Svarta och röda garden

Erik Palmstierna inledde debatten i Andra kammaren den 28 april 1917 om anslagen till civildepartementet genom att erinra om att där inrymdes ett anslag till Överståthållarämbetet och därmed polisväsendet i Stockholm.

Palmstierna erinrade om den lugna demonstrationen utanför riksdagshuset när Swartz den 21 april redogjorde för livsmedelsläget i anslutning till Bernhard Erikssons interpellation. Den oro som kunnat förmärkas i huvudstaden har härrört sig ifrån själva polismyndigheten. Det fanns ledande polismän som kunde verka lugnande på massorna men också andra som spred oro omkring sig.

Det är hungern, ja *hungern* i ordets verkliga bemärkelse, sådan vårt svenska folk icke erfarit på årtionden, kanske århundraden tillbaka, som drivit fram arbetarmassorna, drivit fram kvinnorna, familjerna för att inför myndigheterna framlägga sina krav, sin rättmätiga fordran, sin begäran om understöd och hjälp.²⁸

Palmstierna berättade att arbetarrörelsens fackliga och politiska ledningar övervägt om och gjort förberedelser för att första maj skulle kunna firas på ett sätt som liksom de tidigare skulle framstå som ”ett minne rest över arbetarklassens höga politiska kultur”. Mitt under dessa överväganden spreds rykten att det ”bland representanter för överklassen” bildats någon

”sammanslutning nästan av sammansvärjningens karaktär”.

Tanken på den tilltänkta borgerliga skyddskåren angreps av Fabian Månsson och Herman Lindqvist. Fabian Månsson protesterade mot den kränkande ensidiga polisövervakningen av arbetarmöten.²⁹ Herman Lindqvist riktade sig särskilt till civilministern Oscar von Sydow, som av den samlade vänstern ansågs för moderat. Under den tidigare regeringskrisen hade von Sydow låtit förstå att han formellt inte var ansluten till något parti. Herman Lindqvist var därför syrlig:

Jag vill gärna erinra därom — jag tycker det kan vara lämpligt i detta sammanhang — att vi här i riksdagen och kanske i landet i allmänhet med tillfredsställelse sett upp till den man, som bekläder den post i regeringen, vilken berättigar honom att säga sista ordet, då det gäller ordningsmakten i vårt land, den man som nu också fick nöjet att inträda i den nya regeringen. Jag måste säga att det förvånar mig om han, med den klara blick han ådagalagt under den gångna tiden, verkligen skulle vara böjd att ge sin anslutning till den anordning, som här är vidtagen. Jag vill hoppas och tro att han, att han skall vägra i vändningen helt och hållet ... jag ställer den vädjan till civilministern, att vi redan i dag får det förlösande ordet.³⁰

Statsrådet von Sydow sade sig fatta, förstå och behärta det missmod som gripit breda folk-lager inför de förknappningar i folknäringen som måst vidtagas. ”Man vill hoppas att folket skall förstå att ransoneringen framtvings av nödvändigheten.” Förhållandena i Ådalen hade utvecklats på ett elakartat sätt. Rykten om vad som skulle inträffa den 1 maj hade vuxit som ogräs på en åker. I den press som stod till vänster om talarna hade det talats öppet om revolution. Delar av befolkningen i huvudstaden som gripits av ängslan hade velat ställa en styrka till polisens förfogande. Något som helst initiativ i denna riktning har inte tagits från regeringen, men Överståthållarämbetet hade anmält att en sådan organisation var påtänkt och påbörjad.

von Sydow sade sig inte fatta att organisationen skulle ha något som helst politiskt syfte. Den var en frivillig organisation som ville upprätthålla ordningen om den ordinarie ordningsmakten inte återställde densamma.

Civilministern sade sig tro ”jämförelsevis litet på att det skulle komma till allvarigare oordningar”. Han trodde att man i kammaren var ”tåmligen på det klara med, att det svenska samhället icke erbjuder tillräcklig bakgrund för våldsamma omstörtningar”.

Här bör inskjutas en episod som Ragnar Casparsson berättat om i *Vårt fattiga liv*. På vänsterkanten hade bildats ett samarbetsorgan med det dunkla namnet Valfärdskommittén i vilken Fredrik Ström var ordförande. Kommitténs uppgift var ”att leda de lokala manifestationerna till förmån för en ny livsmedelspolitik, för en ny författning och för en social nyordning”.

Oroad av de rykten om vilka han talade i sitt nyssnämnda debattinlägg i riksdagen, hade civilministern anmodat förstakammarledamoten Fredrik Ström att infinna sig hos honom för ett samtal. Statsrådet sade till Ström: ”Ni har bildat en revolutionskommitté. Den skall omedelbart upplösas.” Ström frågade med vilken rätt regeringen trodde sig kunna påyrka kommitténs upplösning. Von Sydow svarade att regeringen ogärna ville ta till hårdhandskarna men att detta kunde bli nödvändigt om det inte blev lugnt i landet. Ström påpekade att detta kunde ske om regeringen framlade förslag till ny författning och beaktade folks anspråk på rätt och billighet. Casparsson tillägger att Valfärdskommittén överlevde Swartz' ministär.³¹

Carl Lindhagen godtog inte civilministerns uppfattning att den tilltänkta skyddskåren saknade politisk karaktär. Om detta vittnade dess delvis redan kända sammansättning. Det var ett svart garde. Man får ”inte förvåna sig över, om det söm motvikt bildas ett rött garde också för att upprätthålla ordningen mot en klass som förtrycker den andra”.

Lindhagen instämde med Herman Lindqvist i önskemålet att regeringen avgav en förklaring och undandrog skyddskåren sitt stöd. Han berättade att han fått upprepade uppmaningar ”från

högre ort” om att han ”absolut måste telegrafera till just det av civilministern omnämnda Ådalen och be folket vara lugnt”. Ja, vid sådana tillfällen duga vi, menade Lindhagen, men ”när det gäller våra bemödanden att ... skapa ett samhällsskick, där det icke behövde förekomma oroligheter, ja då ... kan man häkta oss”. Lindhagen återkom med ytterligare ett inlägg i debatten. Han sade sig per telefon från Ådalen fått meddelandet,

att vad som alldeles uppretat befolkningen där och bragt dess stämning till kokpunkten, är att från Sollefteå skickats dit ned ett kulsprutekompani. Men det är en något annan statsmannagärning än den som kommer till folket med svarta garden och kulsprutor, som erfordras för att hjälpa ett folk, vilket håller på att dränkas av världskrigets hemsökelse.³²

Ivar Vennerström anknöt till att civilministern anförde att läget i hans egen valkrets, Ådalen, var oroligt. Vennerström meddelade att han från socialdemokrater i nämnda valkrets fått ett telegram vari man anmodade honom att resa dit för att tala lugn och besinning till Ådalens arbetare. Han upplyste att han skulle resa redan samma kväll. Vennerström sade sig kunna garantera

att från socialdemokraternas sida i denna valkrets kommer man att göra det mesta möjliga i detta syfte, och jag skall också för min del göra vad jag kan. Men på samma gång vill jag säga, att jag därför inte ett ögonblick kommer att underlåta att understryka vikten av, att Sveriges arbetare även i denna valkrets sätta mesta möjliga kraft bakom sina rättsliga och rättfärdiga krav.³³

Anledningen till att Vennerström underströk socialdemokraternas roll i sin valkrets var att det fanns ytterligare en vänster, ungsocialisterna, till vänster om den riktning han själv representerade. Han hade fått meddelande om att dessa sökte utnyttja det oroliga läget för direkta aktioner. Ungsocialisterna hade genomdrivit en resolution om att Amalthea-mannen Anton Nilson skulle befrias med våld från länsfängelset i Härnösand. Den första följden därav var att militär drogs till Härnösand.³⁴

Statsminister Swartz sade sig uppskatta vad som gjorts från arbetarhåll och sade sig vara övertygad om att så långt som denna ledningsinflytande sträckte sig skulle ordningen upprätthållas. Men han var inte lika viss om han kunde få bestämt besked om att denna ledning också ansvarar för *allt* som kan hända under dessa dagar. Han kunde inte förstå att man kallade en förstärkning av den ordinarie ordningsmakten för ett svart garde.

Branting sade sig vara missräknad på civilministerns besked när denne sköt ifrån sig ansvaret med förklaringen att regeringen inte tagit initiativet till skyddskåren, men kände till polisledningens uppfattning att åtgärden var gagnelig.

Branting påvisade ihålligheten i statsministerns reverens för arbetarledningens löfte att svara för ordningen under de väldiga förstamajmanifestationerna. ”När nu arbetarledningen inte kan svara för den ordning som efter förstamajfirandet riskeras här och var i krokarna, måste en skyddskår rekryteras. Den vanliga polisen räcker inte till.” Han påtalade att krigshögskolans lokaler användes för utrustningen av kåren samt att värvare på Tekniska högskolan uppgett att kåren stod under regeringens beskydd. Han frågade också varifrån vapnen kom till denna kår.³⁵

Debatten drog ut på tiden. Nils Edén ansåg att bildandet av denna kår var en provocerande åtgärd även om detta inte varit upphovsmännens avsikt. ”De ha fullständigt misstagit sig på den psykologiska effekten hos de folkelement de anse sig ha anledning att frukta.”³⁶

Under debatten kom von Sydow fram till Branting och Palmstierna, har den sistnämnde antecknat i sin dagbok, och sade: ”Låt oss nu i Herrans namn ordna upp det här – sluta debatten, så skall jag ansvara för att det klaras av.”³⁷

I sitt tredje inlägg lovade statsministern slutligen, efter att ha tagit fasta på deklARATIONER om det ömsesidiga intresset för ordningens upprätthållande, att uppmana ordningsmakten att se till, ”huruvida icke det lämpligaste vore att inhibera den tilltänkta anordningen”.

På kvällen den 28 april 1917 meddelade *Dagens Nyheter* i sitt depeschfönster på Stureplan: ”Borgargardet upplöses av regeringen!”

Ordförande i Stockholms frivilliga skyddskårs styrelse var general Victor Balck och en av styrelseledamöterna var lektor Enar Sahlin, känd för sitt sedlighetsnit genom jakt på pornografiska vykort, dvs. osedliga, som det hette på den tidens språk.

Helge Åkerhielm som växte upp i skuggan av F-båtsinsamlingen m. m. har i *Självbiografisk prosa* med lätt genomskådade täcknamn skildrat makarna Hellings reaktion inför skyddskårens upplösning sedan Branting slagit larm i riksdagen och Swartz kapitulerat: ”Nu grep stor förfäran de båda hjältarna, som oförsiktigt nog hade skyltat med sina namn i tidningarna. Vad lektor Gustaf Helling beträffar ansåg han ... endast kunna rädda sig genom djärv flykt. Vilken han omedelbart företog i sällskap med sin hulda maka . . .”³⁸

General Balck.
(Teckning i *Naggen* nr 9 1917.)

Dagen efter statsministerns löfte om skyddskårens upplösning, söndagen den 29 april 1917, skrev *Politiken*:

Arbetarnas svar på denna oerhörda utmaning blir dels ytterligt stegrad sans och kallblodighet — de tänker ej låta provocera sig av hrr Gyllenpalmare under polisskydd (Gyllenpalm som visade sig vara kriminellt belastad, tillhörde det borgerliga skyddsgardet under storstrejken 1909. *Förf. anm.*) — och dels en allmän arbetarbevapning över hela landet. Förberedelser har redan träffats för upprättandet av röda garden, väpnade arbetargarden, till folkets och ordningens skydd mot reaktionens banditer. Något polisskydd för dessa våra garden fås ju ej och önskas inte heller.

...Sveriges arbetare vill ej kravaller och oroligheter. De kommer att till det yttersta behålla sin kallblodighet. Men just i lugnets och den allmänna säkerhetens intresse kommer de att noga se upp med alla borgargardesförsök att störa lugnet eller hindra folkets rättmätiga frihetsaktion och obönhörligt ingripa- mot folkfienderna!

Ytterligare en dag senare, den 30 april 1917, står det att läsa i *Social-Demokraten* att Per Albin Hansson lördagen den 28 april besökt överståthållaren i ett ärende och frågat om arbetargarden kunde utrustas med polismyndighet, liksom borgargardet. ”Om överståthållarens svar kan sägas att det var varken ja eller nej. En formell ansökan ställdes av redaktör Hansson i utsikt. Anledningen till en sådan har emellertid förfallit sedan vederbörande måste slå till reträtt ifråga om borgargardet.”

Den 23 april 1917 bildades ett soldat- och arbetarråd i Göteborg vid ett enskilt möte anordnat

av socialdemokratiska ungdomsklubben. I mötet deltog ett hundratal värnpliktiga stamanställda, större delen från flottan.

Efter föredrag av E. Malm sjö bildades ett arbetarnas och soldaternas råd. Till medlemmar i detta utsågs sex militärer från flottan och två från vart och ett av de övriga vapenslagen samt sex civila. Bland de närvarande militärerna utdelades ett även på andra platser spritt flygblad med rubrik: ”Skjut inte på oss!”, undertecknat av Revolutionära arbetare. Slutligen beslöts avsända ett telegram till krigsministern vari bl. a. förekom uttrycket: 100 militärer meddela att de även i vapenrocken känna sig som arbetare.³⁹

Dagen före riksdagsdebatten om den borgerliga skyddskåren har Palmstierna antecknat i sin dagbok att han hört civilminister von Sydow yttra till f. justitieministern Petersson: ”Vi kunna inte lita på trupperna, det är det svåra i denna situation.”⁴⁰

Nio veckor senare, den 7 juli, skrev Albert Viksten i en ledare i *Stormklockan*:

Våra motståndare är i färd med att bilda svarta garden under känslan av att den militära apparaten inte fungerar till belåtenhet. Det har hotats att svara med röda garden. Nåväl, låt hotet gå i verkställighet. Det finns möjligheter att bilda ett rött garde av nästan varje militärt kompani. Soldaterna är mänskliga individer med tankar och känslor; låt oss bearbeta detta ypperliga material och segern är oss given.

Under riksdagsdebatten om skyddskåren den 28 april kunde riksdagsmännen i *Aftonbladets* middagsupplaga läsa en intervju med den tilltänkte kårchefen general Victor Balck. Denne hade till uppgift att tjänstgöra som dekorativ ordförande i olika sammanslutningar, idrottsliga och andra. Balcks uppfattning var att

om en skyddskår finnes och den är tillräckligt stark, så kan den dämpa varje försök till tumult i dess linda. Meningen är att en sådan kår skall *förekomma* våldsamma demonstrationer, av vilka varken samhälle eller demonstranter kunna ha någon nytta.

Naturligtvis går ingen gärna mot egna landsmän, men gäller det att hejda våldsamheter och skydda utvecklingens gång på lagliga och lugna vägar, då är det varje medborgares plikt att ställa sig till förfogande.

Tanken på en borgerlig skyddskår övergavs inte med att den officiellt avlystes av statsminister Swartz. Palmstierna antecknade under sin tid som sjökrigsminister den 24 mars 1919 att general Balck kom upp och frågade om regeringen ville att skyddskåren skulle fortfa. Den förra regeringen hade uppmuntrat dem och senare ”svikit”. Balck sade att man nu satte sin lit till det gamla socialdemokratiska partiet och att man litade på baronen och följde hans instruktioner. Palmstierna bad general Balck att ta honom i hand på den saken. ”Det gjorde han och fick genast besked: – Håll eder undan. Det här klara vi själva. Balck såg förbluffad ut, men försvann.”⁴¹

Tanken på en skyddskår förpuppades till 1927 då generallöjtnant Munck tillsammans med polismästaren i Stockholm, G. Hårleman, bildade en hemlig väpnad kår med 4 000 medlemmar avsedd att i nödfall biträda polisen. Då detta 1931 blev känt, väckte det stark opposition och den s. k. munckska kåren upplöstes 1932.

Polismästare Hårleman var utrustad med särskilda fullmakter av den hammarskjöldska regeringen och stationerad i Haparanda 1916-1917 med uppdrag att övervaka förhållandena vid gränsen och resandeströmmen mellan de allierade och centralmakterna. Hårleman var inställd på att bekämpa de ”röda” och hans inställning till de olagliga brödköpen på Seskarö bidrog till att militär kommanderades till ön.

När ordet ”rött garde” våren 1917 i Sverige användes som alternativ till svart garde (*sotnia*) knöt man begreppsmässigt an till den politiska storstrejken i Ryssland och Finland 1905 då arbetarna i Finland organiserade röda garden. Från augusti 1917 bildades i Finland ordningsgarden av arbetarna men benämningen rött garde förekommer först i december samma år.⁴² I

Ryssland hard röda garden ursprungligen uppstått som reaktion mot som reaktion mot de svartuniformerade kosackskvadroner (*sotnia, sotnja*) som användes till att bekämpa politiska demonstrationer.

Hungermarschen i Ådalen

De alarmerande telegram som Ivar Vennerström fick till riksdagen från sin valkrets de sista dagarna i april 1917 hade sin grund i att en fullkomlig desorganisation uppstått i livsmedelsdistributionen inom Västernorrlands län. Kringstrykande uppköpare inhandlade till svarta-börspriser böndernas potatisförråd och fraktade dem till annan ort. Kommunernas livsmedelsnämnder annonserade i ortstidningarna och uppmanade ”jordbrukare och andra vilka inneha potatis utöver det oundgängliga behovet att före den 30 april sätta sig i förbindelse med livsmedelsnämndens ordförande”.

Arbetsrustrarna i Ådalens talrika industrisamhällen drevs av familjens och sin egen hunger ut på den omkringliggande landsbygden för att hos jordbrukarna försöka få tag i potatis eller annat ätbart, tunnbröd, kålrötter och rovor eller en smörklatt. Ofta fann de sig förekomna av penningstinna uppköpare av jobbartyp.⁴³ När männen inte orkade arbeta längre följde de med på provianteringsutflykterna som så småningom övergick till formliga demonstrationer med fanor och orkestrar.

Någon synlig ledning för dessa demonstrationer fanns inte, varför det hela utmynnade i organisatorisk oreda ... Man gick till arbetet på morgonen, men ett, två, tre, kom under dagen meddelande, som ingen visste varifrån det kom, om att arbetet skulle nedläggas, vilket gjorde att man släppte det man hade för händer och gick från arbetet.⁴⁴

På en del industriorter förekom dock gråpappersaffischer utan undertecknare med uppmaning till demonstration. Ingen visste varifrån de härstammade.⁴³ Det är dock känt att en liten grupp ungsocialister utvecklade en stor aktivitet i dessa sammanhang. Den 1 april 1917 hade syndikalisterna i Ådalen 719 medlemmar och två år senare 70. Motsvarande siffror för Härnösand var 254 och 100. Sågverksindustriarbetareförbundet hade ännu inte repat sig efter storstrejken: av 30 avdelningar återstod 1916 endast 10 med sammanlagt 153 medlemmar. Vid samorganisationens årsmöte 1917 redovisades 540 medlemmar varefter ökningen fortsatte i snabb takt.

I provianteringsutflykterna och hungermarscherna deltog över 10 000 människor.

Det började i Härnösand den 21 april. Klockan två var en väldig människomassa i rörelse. Västerviksmönstret tillämpades. Ett kort tal hölls. Sedan tillsattes en tiomannakommitté med uppdrag att formulera demonstranternas krav varefter massan satte sig i rörelse mot rådstugan där stadens borgmästare uppvaktades. Därefter kom turen till en del affärsmän som ansågs ha varit de mest hänsynslösa.⁴⁵

Arbetarna i Kramfors och kringliggande orter hade den 17 och 19 april i *Nya Norrland* läst om hungerdemonstrationen i Västervik den 16 april. ”Skildringen gjorde ett djupt intryck på oss”, berättade Olov Lumlin för Folket i Bild 1957. Redan någon dag efteråt samlades ca 3 000 arbetare i Kramfors. Lumlin fortsatte:

Först uppsökte demonstranterna brödbyråer och livsmedelsnämnder med krav på lättnader i ransoneringen. I förbifarten hälsade man på hos en del bönder vilkas potatiskällare inventerades. De tillhöllos allvarligt att, sedan mat och sättpotatis undantagits, saluföra resten i närmaste samhälle till rimliga priser. Demonstranternas lugna och fasta uppträdande gjorde nog stort intryck på både myndigheter och bönder.

Den stora hungermarschen kom att omfatta 7 000 människor. Natten mot tisdagen den 24 april hade det gått ut meddelande om demonstrationen. Redan sex på morgonen ställde folkmassan upp till marsch. Samtliga verk och fabriker i Gudmundrå kommun; utom Svanö,

”som man inte hunnit få meddelande till”, övergavs av sina arbetare.

Den långa marschen skildrades i *Nya Norrland* den 28 april, sannolikt av Albert Viksten, som deltog som rådgivare och talare. Ordet Anabasis lär betyda ”tåget uppåt landet”. Som en sentida Xenofon tågade den blivande norrlandsförfattaren uppåt landet — inte i spetsen för 10 000 greker utan tillsammans med svultna ådalingar som så småningom bildade ett tåg av ca 7 000 människor. Vi följer i dess huvuddrag skildringen i *Nya Norrland*.

Under ropet: ”Till Sollefteå! Till kamraterna i vapenrocken!” satte sig en av kolonnerna i rörelse. Även ett stort antal kvinnor deltog. Allt eftersom tåget vältrade sig fram efter den oerhört uppblötta vägen anslöt sig nya skaror från olika verk och fabriker.

Vid Bollsta torde demonstrationen ha omfattat över 4 000 deltagare. En del bondgårdar vid sidan av vägen fick besök av demonstranterna. Bönderna lovade att beakta arbetarnas krav om sänkning av mjölk- och potatispriserna.

Folkmassan tog Nyland som mål med musikkår i spetsen och ett flertal standar och röda fanor som bars i tåget. Vid vägskälet ovanför Berget mötte Nylands och Mariebergs arbetare med sina fanor.

Med ett ”Leve revolutionen!” hälsade demonstrationsledarna varandra när kolonnerna möttes. De båda styrkorna tågade så småningom in på Nylands hamnplan. ”Arbetets söner” sjöngs unisont av den stora församlingen varefter journalisten Albert Viksten höll ett tal från en balkong vid torget.

Talaren påminde om hur den hammarskjöldska regeringen genom sin stick i stäv med folkets intressen gående politik kastat landet in i en situation där endast missnöje kunde frodas. Talaren varnade för att alltför våldsamt rikta sig mot bönderna. ”Även bönderna är betryckta och deras intressen sammanfaller ofta med arbetarnas. Vi riktar oss mot yrkesockrarna som skörtar upp folket Med anledning av dyrtiden bör arbetarna få mer betalt för sitt arbete. Låt oss också ställa krav på allmän och lika rösträtt åt alla medborgare.”

Albert Viksten avlöstes som talare av landstingsmannen Lindqvist som även föredrog en resolution med krav som i huvudsak överensstämde med uttalanden i liknande syfte på andra platser i landet. Denna resolution antogs enhälligt.

Härefter uppträdde Fritz Ståhl från Frånö och frambar under massans bravorop hälsningar från kamrater i Stockholm och beskrev samtidigt den revolutionära stämningen i huvudstaden. Härefter utbringades leven och ”en arbetaryngling deklamerade och talade från balkongen”.

Demonstrationsledarna hade telefonledes uppmanat mjölkleverantörerna att infinna sig i Nyland för underhandling om mjölkpriset. Torsåkers mejeristyreelse hade infunnit sig och sammanträdde med en av demonstranterna utsedd tiomannakommitté. Meningsutbytet mellan arbetarna och bönderna präglades av lugn och saklighet. Under förhandlingarna riktade sig kommittéledamoten fru Sjöberg mycket skarpt mot länsmejerskan Anna Kroon. ”Det är hon som hetsat lantbefolkningen till att höja mjölkpriset. Bort med Anna Kroon! Hon förstår inte hur folket lider.”

Sedan beslöts att förhandlingarna skulle fortsättas så att resultatet skulle kunna meddelas demonstranterna den 1 maj. Sedan underhandlingarna slutförts upplyste landstingsman Lindqvist den utanför väntande folkmassan om det resultat man kommit till, vilket godtogs av de väntande.

Arbetarna vid Sandslåns skiljeställe hade fått meddelande om demonstrationen och infann sig nu på Nylands hamnplan och utbad sig folkmassans medverkan för en uppvaktning hos direktör Sandström för besked om de för länge sedan begärda löneförhöjningarna och dyrtidstilläggen. Demonstranterna var villiga att göra skiljeställsarbetarna sällskap. En deputation bestående av fyra sandslåarbetare och Albert Viksten fick i uppdrag att framlägga kraven.

Albert Viksten lyckades någorlunda lugna de mest upprörda bland demonstranterna, men direktör Sandström kunde inte göra sig hörd när han skulle svara på arbetarnas framställning. Viksten fick i uppdrag att meddela de församlade att Sandström hos flottningsföreningens styrelse skulle förorda en garanterad minimiavlöning av sju kronor per dag. Arbetarna hade dessutom begärt 100 % tillägg för söndagsarbete och 50 % för övertidsarbete samt dyrtids-tillägg. Arbetarna begärde att direktör Sandström skulle framträda personligen.

För att man skulle höra vad Sandström sade tvingades han upp på en grindstolpe. Han meddelade att arbetarna skulle få slutgiltigt besked den 1 maj efter överläggningen med flottningsföreningens styrelse. Han förklarade vidare att de lönehöjningar han gått med på skulle han säkert ha godtagit även om folkmassan inte infunnit sig.

Tvivel på detta uttrycktes av skiljeställsarbetarna som dock var nöjda. Musiken spelade upp och demonstranterna återvände till Nylands kajplan där Albert Viksten höll ett avslutningsanförande.

Bråk uppstod under Vikstens anförande mellan demonstranterna och några affärsinnehavare som felaktigt beskylldes för utförsel av livsmedel till Tyskland. Affärsmännen utlovade några dagar senare genom annonser i *Nya Norrland* belöningar på 100, 300 och 500 kr till dem som kunde spåra upp hovet till dessa rykten.

Viksten frågade de församlade om de godtog stenkastning, orättfärdiga beskyllningar och stöld ur butikerna, vilket besvarades med kraftiga nejrop. Butikerna i Nyland blev tömda på bröd och annat ätbart, mot och utan betalning.

Efteråt uppträdde Fritz Ståhl och framhöll att en arbetare i svältande tillstånd hade rätt att ta mat där sådan anträffades. Här uppstod ett replikskifte mellan de två talarna vilket utmynnade i ett leve både för Viksten och Ståhl.

En skara på ca 7 000 människor stod utsvultna, trötta och genomsura på Nylands hamnplan igen, berättar Lumlin och fortsätter:

Åtskilliga tusen av oss hade flera mil hem. Då var det någon, som föreslog att vi skulle få järnvägsledningen att ordna ett extratåg. Stationschefen uppvaktades och sedan länsstyrelsen telefonledes gett sitt bifall, ordnades saken ed förvånansvärd snabbhet. Tillmötesgåendet uppskattades livligt och bidrog i hög grad till att lugna stämningen. Endast en del kunde få plats: först stuvades kvinnorna in, så i tur och ordning de längst bort boende. Och de övriga funno sig utan knot i att gå. Det hurrades hjärtligt och kraftigt då detta märkliga extratåg stod klart för avgång.

Så slutade detta märkliga tåg den 24 april 1917 av hungrande människor som eldade av hornmusiken utbringade leven för revolutionen och tänkte sig att marschen skulle gå ända upp till Sollefteå, till kamraterna i vapenrocken, med vilka man skulle förena sig när man tågade in i den socialismens soluppgång som nu förestod i många sinnen. Hunger och trötthet förlamade efter hand humöret som övergick i ilska och retlighet.

Större delen av Ådalens arbetarbefolkning var på drift denna dag och fabriker och sågverk stod stilla vilket naturligtvis ställde myndigheterna inför en mycket svår situation. Händelserna följdes av landshövding C. M. Ström och det var naturligtvis en stor lättnad för honom när demonstranterna begärde extratåg för att komma tillbaka till sina hem. I sin omedvetenhet blev Lumlin och hans kamrater glada när myndigheterna reagerade så snabbt och ordnade med hemfärden. Demonstranterna hade bestått ett större prov än de visste om. Några egentliga övergrepp hade inte hänt. För bustagen svarade yngre personer och udda element som man visste hade sina problem.

Medan de 7 000 tappra skördade sina lagrar och tog igen sig i den mån det var möjligt för hunger och tungt arbete stod arbetare som inte deltagit i den långa marschen i tur att demonstrera. Klockan åtta fredagen den 27 april ställde arbetarna vid Svanö upp enligt en förut uppgjord plan och sedan man förenat sig med arbetarna från Sandö, Lugnvik och Nyadal fortsatte

tåget inåt Skog där man under vägen underhandlade med jordbrukare och överenskom att mjölkpriset skulle sänkas till 16 öre litern och potatispriset till 16 kr tunnan. 1 000 arbetare deltog.

Klockan tolv samma dag tågade 150 man av Nylands, Rossö och Hammars arbetare med standar in på Torsåkersbygden där man förhandlade med bönderna om priset på deras produkter.

Ivar Vennerström höll sitt löfte i riksdagen att försöka lugna Ådalens oroliga befolkning. Redan den 28 april inflöt en ledare i *Nya Norrland* med rubriken "Lugn och kraft".

Han uppmanade arbetarna att hålla huvudet kallt, medan viljan är hård och tanken klar.

Ingen besinningslöshet, inga oordnade uppträden, inga våldsamheter! Då ger ni motståndarna vapen i händerna, då vänder ni bort allmänhetens sympati för eder rättfärdiga sak. Låt det inte bli någon ny Sandöhistoria. Sådant är överilning och kan endast skada i stället för att gagna. Ivar Vennerström reste upp till Ådalen från Stockholm natten mot söndagen den 29 april och anlände till Kramfors vid middagstiden. Under resan hade han fått sällskap med ledamoten av Folkhushållningskommissionen Karl Eriksson som tillsammans med Vennerström höll föredrag för mellan 4 000 och 5 000 arbetare.

Bägge manade arbetarna till besinning och Karl Eriksson lovade att man inom Folkhushållningskommissionen skulle göra det som kunde göras för att tillgodose Ådalens försörjningsbehov. Mötet tog avstånd från ungsocialisternas uttalande som tidigare tillställts landshövdingen om hotet att med våld befria Amalthea-männen. Man riktade i stället en allvarlig vädjan till landets regering att snarast möjligt gå de månghundra tusen svenska arbetares önskan om Amalthea-männens frigivande till mötes. I uttalandet krävdes vidare höjning av det bevillningsfria avdraget för lägre inkomsttagare, löneförhöjningar som motsvarade levnadskostnadsfördyringarna, salterier för kött och fisk, kommunal matlagning och barnbispisning samt rikligare statsanslag för att öka de mindre bemedlades möjlighet att köpa icke ransonerade livsmedel.

Man antog också ett uttalande:

Ett arbetarmöte i Kramfors riktar en enträgen maning till alla Ådalens arbetare, att som en man sluta sig kring sina fackliga organisationer för att därigenom förskaffa sig högre löner, kortare arbetstid och lättare arbetsvillkor.

När Vennerströms tåg på förmiddagen passerade Bollstabruk hade ett stort antal arbetare samlats på perrongen. Vennerström höjde ett leve för den blivande fackföreningen i Bollsta vilket besvarades med ett leve för Ivar Vennerström.

Förstamajdemonstrationen i Härnösand samlade 5 000 deltagare och talare var Ivar Vennerström. Demonstrationen präglades av lugn och värdighet men det var bleka ansikten och sammanbitna drag.

Stormen över niporna hade dragit förbi, för denna gång. Lumlins uppfattning 40 år senare var att demonstrationerna bidrog till att de drakoniska bestämmelserna lättade något, att de sämst ställda fick extra tilldelningar och bolagsledningar och myndigheter gjorde kraftansträngningar för att lindra den mest skriande nöden.

Kata ger vänstern Norrbotten

Förstamajfirandet 1917 präglades av värdighet och lugn över hela landet. De borgerligas farhågor om oroligheter och våldsdåd förverkligades inte. Demonstrationsdeltagarna höll sig sammanbitet lugna. De uppdämda känslorna sökte sig senare under månadens lopp uttryck på många sätt.

100 000 deltog i tåget till Gärdet där Branting talade över temat "Vågen stiger". Gång på gång

underströk han i sitt tal det ofrånkomliga i samhällets omdaning på demokratisk och socialistisk grund.

Lördagen den 5 maj tröt potatistillgångarna i Göteborg och upphetsningen steg i köerna utanför potatisaffärerna och utanför livsmedelsnämndens försäljningsställen. När potatisen var slut flyttade köerna över till bagerierna och när kupongerna inte räckte till krävde folk att få köpa bröd utan kuponger, vilket också skedde genom tvångsköp, som på sina håll övergick till plundringar.

Detta skedde samtidigt på flera ställen i staden. Polisen var maktlös. Militär tillkallades och hundra ryttare från Kviberg drev på kvällen folkmassor framför sig på gatorna.⁴⁶

En stor demonstration i Malmö den 2 maj ”präglades av lugn och värdighet” enligt myndigheters och borgerliga tidningars utsagor. Detta förargade *Syndikalisten* som den 5 maj beklagade att lugnet inte ”förbyttes i ett förbittrat raseri över det hånfulla avvisandet av massornas krav”. Massornas krav hade på ett av syndikalisterna anordnat möte kanaliserats till representanter för olika fackföreningar som hade vidarebefordrat dem till sina förbund och LO, i stället för att delta i lokala direkta aktioner.

Sedan SAC utsänt ”direktiv för hungerdemonstrationer” i slutet av april skrev *Syndikalisten* i en ledare att SAC till årets första maj kan mobilisera 10 000 man, ”eller rättare sagt 10 000 agitatorer. Dessa kommer att utgöra saltet i dessa demonstrationer, ty det är just de som trots allt kommer att bära fram de djupa ledens krav ...” Efter första maj skrev *Syndikalisten* med udd mot Höglund ironiskt: ”Det blev ingen revolution av, och gatans parlament ha aldrig tillförne visat en sådan respekt för lag och ordning som denna 1 maj!”

Tidningen konstaterade dock:

Årets förstamajdemonstrationer har haft ett inslag av syndikalisternas medverkan. Allvaret i dessa och framförallt det bestämda kravet att det denna gång icke endast var tomma deklARATIONER, som presterades, syndikalisternas aktiva insats i de ur Västerviksarbetarnas demonstration sig vidare spridande hungerdemonstrationerna, deras vilja till positiv kamp för en större brödbit, allt detta fyller borgarklassen med helig vrede ...⁴⁷

Den 9 maj inflöt i *Syndikalisten* en artikel med rubriken: ”Skall Västerviks arbetare lämnas i sticket?” F. J. Gustafsson⁴⁸ skrev:

Det var redan från första stund klart att några mer avsevärda prisreduceringar å livsfrödnheter icke kunde åvägbringas så länge rörelsen var av lokal natur. Och i stort sett kan givetvis icke det frampressade priset på mjölk i längden behållas så länge icke motsvarande reduktion framdrives i åtminstone den närmaste omgivningen, för att icke rent ut säga att det måste bli en likartad reduktion i hela landet, såvida det nya prisläget skall kunna bibehållas. Förhållandet är beträffande övriga varor enahanda ... I de pågående löneunderhandlingarna har det visat sig, att det är helt enkelt omöjligt att frampressa resultat som har varaktigt värde. Principen om dyrtidstillägg är den enda framkomliga vägen på alla de platser där lönerna är fixerade genom avtal ... om nya resultat skola kunna vinnas måste det bli en allmän, hela landet omfattande arbetsnedläggelse.

Krav hade redan tidigare, som förut nämnts, framställts till LO från socialdemokratiska ungdomsförbundet om att LO med hot om allmän arbetsnedläggelse av regeringen borde kräva åtgärder bl. a. för förbättring av försörjningsläget och en rösträttsreform som skulle ge allmän och lika rösträtt åt män och kvinnor som fyllt 21 år.

Det var politiska krav som syndikalisterna trots sin oklara strategi dock tog avstånd ifrån. De ville genomdriva sina krav genom lokala aktioner riktade mot enskilda arbetsgivare, affärsidkare, jordbrukare och kommunala organ.

Två partidistrikt, Västernorrlands och Norrbottens, hade avfallit från ”det gamla partiet”. I Västernorrland hade syndikalisterna ett lokalt och underjordiskt inflytande som bl. a. gav Ivar Vennerström anledning att lugna stämningen och leda den in på ett spår som var riktigt ur

socialdemokratisk synpunkt. Som tidigare nämnts lovade Vennerström i riksdagen den 28 april att försöka åstadkomma en *socialdemokratisk* lösning av problemen i Ådalen. Vennerström hade utträtt ur den socialdemokratiska riksdagsgruppen den 28 februari.

Som talare vid förstamajfirandet uppträdde Kata Dalström och landshövding Walter Murray i Luleå. C. N. Carleson i Kiruna, Verner Hedlund i Malmberget och Elof Lindberg i Piteå. Den märkliga kombinationen i Luleå, Kata och landshövdingen, förklaras av att Kata Dalström var huvudtalare med ämnet "För sent!" och att landshövdingen hade åtagit sig att kommentera de krav i livsmedelsfrågan som utarbetats av en på ett dyrtidsmöte den 25 april utsedd deputation och som nu antogs av förstamajmötet.

Kraven var sakliga. Man konstaterade att levnadskostnaderna enligt Socialstyrelsens statistik sedan krigsutbrottet stigit med 68 procent och krävde bl. a. att brödtillgången skulle ökas genom att den frivilliga brödransoneringen för bättre bemedlade gjordes obligatorisk samt att "mjölken åsattes ett grundpris, som utgör maximipris samt tillkommande distributionskostnader bestämmas till sin storlek av de kommunala livsmedelsorganen med hänsynstagande till producenternas skäliga anspråk". Kraven föredrogs av arbetarkommunens ordförande C. O. Widlund. De upptog 14 punkter av vilka den första gällde hel avstängning av livsmedelsexporten.

Landshövdingen började sitt tal med "Medborgare i Luleå!" och framhöll bl. a. att statsministern i riksdagen meddelat att livsmedellexporten var hämmad och skulle tillgripas blott för erhållande av andra förnödenheter i utbyte. Foderbristen har verkat dämpande på mjölkstillgången varför det varit svårt att tillgodose minimibehovet av mjölk ...

Socialstyrelsens statistik för livsmedelskostnaderna bygger på öppna marknadens priser, erinrade landshövdingen. Länets livsmedelskommission hade tillhandahållit livsmedel till betydligt lägre priser. Länets livsmedelskommission erbjöd i december 1916 de lokala livsmedelsnämnderna att till länet importera 250 000 kg potatis, som skulle ha kunnat försälgas till ett pris av 11:90 per 100 kg. Nämnderna avböjde erbjudandet som de då ansåg ligga för högt. Dessutom var de rädda för att potatisen skulle frostskaas ...

Norrskensflamman noterade i en fet rubrik att "Landshövding Murray uttalar sig för arbetarna om de av dem framställda frågorna".

Kata gisslade i sitt tal förstakammarhögern och belyste de svåra livsmedelsförhållandena framkallade genom den vittgående exporten av livsmedel under den hammarskjöldska regeringens tid. "Talarinnan avbröts vid åtskilliga tillfällen av livliga bifallsyttringar."⁴⁹ Norrbottens partidistrikt hade på sin kongress med 36 röster mot tre och partistyrelsens representant beslutat lämna det gamla partiet och ansluta sig till det nya, för att använda Kata Dalströms benämningar.

Kata hade sänts till Norrbotten som markberedare eller också hade hon mer eller mindre sänt sig själv. Hon trivdes där naturen var vresig och motig och människorna vänliga och naturliga. Hon återvände till Stockholm som ombud för Kiruna socialdemokratiska kvinnoklubb på Socialdemokratiska vänsterpartiets konstituerande kongress den 13-16 maj 1917.

Kata reste omkring i Norrbotten från början av april till mitten av maj och besökte trakter som hon sett och människor hon träffat tio år tidigare. Rallare som blivit gruvarbetare och sågverksarbetare som äntligen började få fason på sina fackföreningar. Hon fick publik så fort det sades på en arbetsplats: Kata kommer! Man mindes henne från tidigare besök och de som hörde henne nu mindes henne tio år därefter och ännu längre.

Härdföra rallare blev som barn i Katas närhet. Det fanns täckning när hon ibland patetiskt eller på skämt, allt efter situationen och vars och ens egen läggning, kallades för arbetarklassens mamma. Hon kom från ett förmöget hem, var gift med en framstående tekniker, men idéerna fångade henne, nöden och samhällets hårda villkor upprörde henne och hon gav sig ut

för att missionera och agitera för ett bättre liv här på jorden.

Hennes starka inlevelse och medkänsla med människor fängslade åhörarna vid Norrbottens kustsägverk och i inlandets skogsbyar och gruvsamhällen.

Hon berättade, hur hon vid ett möte omringats med sin publik av en hel arme präster, länsmän, fjärdingsmän och rättare. ”Folket såg på mig”, fortsatte hon. ”Då sa jag: Nu sjunger vi Förfäras ej, du lilla hop, och så sjöng vi så det ekade i skogen. Och först drog sig prästerna bort, sen rättarna, sen fjärdingsmännen. Men en länsman blev kvar. Och han sa när vi slutat: 'Det där oväsendet blir sabbatsbrott'. Och så skred han fram för att häkta mig. Men då gick en Goliat till rallare fram till länsman, knöt näven under hans näsa och sa: 'Rör du kärringa, så gör jag mos å de'. Då gick länsman. Och då talade jag i skogen om Guds sanna lära, som de första kristna predikat, och om deras kärleksmåltider och om jämlikheten och broderskapet. Och sen bildade vi en kommun. Och sen skrev jag till Br (Branting): 'Talar du i riksdagen som jag bland folket, då kan ingen djävul slå ihjäl oss, varken hinkeaner eller länsmän.' ”⁵⁰

Kata besökte länets samtliga arbetarkommuner och några av dem i två omgångar. Hon skildrade sina resor i *Norrskensflamman* under rubriken: På härjartåg i det röda Norrbotten. Här ett textprov:

Den 26 april skulle jag ha möte i Seskarö ... Men den färden glömmar jag aldrig. Vattnet på isen hade sjunkit undan och torkat upp och allt artade sig bra. Men så ute på fjärden började ”isen bryta”, hästen trampade genom isen och jag satt med andan i halsen, vid tanken på den stackars lilla Valborg, så hette hästen, som totalt skulle fördärva fötterna på sig ... Slutligen var vi då framme. Vid Folkets hus mötte mig kamrat L ... Mötet blev alldeles utmärkt. Jag hade det urspårade partiet och man var mycket belåten med utredningen av skiljaktigheterna mellan det gamla och det nya partiet ... Dagen därpå skulle skjuts möta mig från Båtskärsnäs. Strålande sol mötte mig då jag drog upp rullgardinen ... Färden blev gudomlig. Fjärden låg frusen och fast ... Sen kom kamraterna och hämtade mig ... till Båtskärsnäs nya Folkets hus ... ”Nu är det annat än när Kata fick stå där nere vid sten och tala ...” Det var för 10 år sedan – och häruppe fanns inga organisationer! . . . Mötet blev briljant och efteråt när vi följdes till kaffet blev det en alldeles ohejdat häftig debatt mellan en av våra hög-socialister på platsen – handlanden L. och mig. Han var en av de mest ”mulåsnevisa” jag träffat på och hade ej ett spår reda på vad socialismen i själva verket är.⁵¹

Handlanden Levin protesterade i *Norrskensflamman*. Kata hade förväxlat honom med en annan Levin.

Den 6 maj beslutade Båtskärsnäs arbetarkommun med 27 röster mot 15 om anslutning till socialdemokratiska vänsterpartiet. Tre av styrelsen nedlade sina mandat. Minoriteten beslöt att bilda en ny arbetarkommun med anslutning till det gamla partiet. Minoritetens 15 medlemmar anslöt sig till den nya arbetarkommunen som till styrelse valde P. A. Levin, ordförande, W. Mörsare, kassör och korresponderande sekreterare, Leo Levin, sekreterare och till funktionärer J. A. Eriksson samt Wälikoski. Vid årets slut bestod det nybildade partidistriktet av det gamla partiet av tre arbetarkommuner.

Kata hade grundligt utfört sitt verk.

Tidigare hade följande hänt: När oppositionen utsände sitt manifest för bildandet av nytt parti föregicks detta av en fraktionskonferens den 18 februari i anslutning till socialdemokratiska partiets kongress. Om detta berättar Kilbom att kommittén (som skulle förbereda det nya partiets bildande) föreslagit att manifestet skulle undertecknas av de distriktsombud som tänkte ansluta sig till det nya partiet.

Mot detta gjorde Elof Lindberg, Luleå, invändningar. Han ansåg att ”det skulle föranleda slitningar, om ombuden från Norrbottensdistriktet undertecknade manifestet”.⁵² Resultatet blev att manifestet undertecknades av samtliga närvarande ombud från alla partidistrikt utom av Elof Lindberg, men väl av O. W. Lövgren från samma distrikt, samt av riksdagsgruppens minoritet vilken järnvägskamrer Ernst Hage tillhörde.

Hage fick förtroendet att leda förhandlingarna vid det nya partiets konstituerande kongress. Han hade tidigare fungerat som ordförande i vänsterns arbetsutskott. När Z. Höglund i sina memoarer skriver om kongressens öppnande betecknar han Ernst Hage som den ”utmärkte och arbetsamme riksdagsmannen från Luleå”.⁵³ I anslutning till partisprängningen 1921 skriver Kilbom: ”Fabian och Hage var djupast sett mera liberaler än socialister.”⁵⁴ 1915 hade Hage varit mot samverkan med liberalerna.

Varför lämnade då Fabian Månsson och Ernst Hage det gamla partiet? Om detta berättar Kilbom att Fabian hade förklarat sig under inga villkor kunna bli kvar i partiet om kongressen biföll den mot ungdomsförbundet föreslagna resolutionen och godkände munkorgsstadgan. Främst retade han sig på den senare och på Värner Rydén och Palmstiernas uppträdande. Samma ståndpunkt intogs av Vennerström, Ernst Hage, O. W. Lövgren och Bengtsson.⁵⁵

Under partikonkongressen i februari gjordes försök att avveckla konflikten. Elof Lindberg föreslog ett uttalande i vilket bl. a. ingick ”att ungdomsförbundet skall förbinda sig att icke bedriva särpolitik vid kommunala val”.⁵⁶

Norrskensflamman blev vänsterns organ i Norrbotten. Socialdemokratiska partiet fick egen tidning, *Norrländska Socialdemokraten*, först 1919 efter ett provnummer i december 1918.

Förstamajfirandet i de norrbottniska malmfälten fick ett lugnt förlopp. När karlsborgsarbetarna tågade mot Kalix försökte kronofogden beslagta banderollen Ned med militarismn! – Leve revolutionen. I Båtskärsnäs talade *Norrskensflamman*s redaktör Andreas Johnsson som också ombesörjde referatet i sin tidning: ”Demonstrationen försiggick lugnt, endast vid passerandet av handlanden Boströms affär förmärktes någon upphetsning. Framkomna till Folkets hus upplöstes demonstrationen.”⁵⁷

Troligen ville Andreas Johnsson inte ge upphov till några västerviksförebilder när han blott skrev att det förmärktes någon upphetsning. Några demonstranter trängde nämligen in i Boströms magasin och företog tvångsköp av bröd, för vilket de sedan åtalades och dömdes. En av de ivrigaste ställde sig på en tjärtunna vid magasinsdörren för att hålla tal men sjönk ned i tjäran till armarna.⁵⁸

Efter förstamajmötet i Kalix uppvaktades kommunalnämnden och livsmedelsnämnden. Krav på kommunala utskylder för arbetare med årsinkomst under 2 500 kr framfördes samt att kommunen skulle anskaffa livsmedel och bestämma lägsta möjliga pris på dessa. För att täcka den brist som uppstod genom skattelindring föreslogs att kommunen upptog ett lån. Slutligen krävdes att extra kommunalstämma skulle utlysas för att behandla dessa frågor. På kvällen talade Andreas Johnsson i Folkets hus.⁵⁹

Syndikalisternas inflytande var inte märkbart i Norrbotten 1917. I maj hade SAC sammanlagt 235 medlemmar i Kiruna, Porjus och Boden.⁶⁰ De som fanns i Boden kom kanske i kontakt med en och annan yngling som väntade på revolutionen som ett slutspel i sin ungdom. Uppgifter om lokala aktioner för att frampressa prissänkningar som på andra håll förekom inte i tidningarna.

Förstamajdemonstrationen på Seskarö räknade 600 personer och därtill 150 barn som gick i spetsen. Tåget ställdes till ett av ortens bagerier där kronofogden Svanström och länsman Bergström befann sig för undersökning av ett par smärre brödköp utan kort den 28 april.

Arbetarnas krav på mera bröd framfördes till kronofogden av arbetarkommunens ordförande A. Lindahl. Kronofogden lovade att göra vad på honom ankom för att lindra nöden. Han meddelade att man medfört 25 påbrödkort och skulle sända ytterligare 100. Härefter återvände tåget till Folkets hus där föredrag hölls av Nils Björkman från Luleå. Efter föredraget upplästes och antogs den socialdemokratiska vänsterns resolution med ett tillägg som gick ut på att det rådande rusdrycksförbudet måtte bli bestående, samt krav på Amalthea-männens frigivning. Telegram avsändes till Z. Höglund, Jalmar Viksten, Anton Nilson och Algot Rosberg.⁶¹

Z. Höglund återvände till friheten den 6 maj. Han hyllades våldsamt vid vänsterkongressens öppnande den 13 maj som fick en formlig väckelsekaraktär med bokstavligt och bildligt tungomålstalande genom de skiftande åsikter och språk som där möttes. Ryssar och landsflyktiga som representerade bolsjevikerna, mensjevikerna, den tyska socialdemokratins riktningar samt representanter för europeiska vänsterpartier möttes på denna kongress. Även de svenska ombuden företrädde i viss mån olika uppfattningar.

Vid sidan av förbundsledningen tillsattes en programkommission med Carl Lindhagen som ordförande. Kommissionen hade till uppgift att övervaka tillämpningen av de partiets ”grundlagar” som delvis skrivits av Lindhagen. Z. Höglund erinrade i ett skämtsamt anförande att den franska revolutionens Marat hade lovat godta en diktator om denne fick en black om foten som ständig följeslagare. ”Vi har nu i våra grundlagar fått en black som fjättrar mer än *en järnkula*.”⁶²

Kampens mål och medel

Den tilltagande brödbristen i landet och det därav stigande missnöjet, syndikalisternas avtagande inflytande och socialdemokratiska ungdomsförbundets tilltagande aktivitet ansågs av socialdemokratiska riksdagsgruppen kräva ett motdrag från arbetarrörelsens ledning.

På förslag av förtroenderådet bildades den 7 maj 1917 års arbetarkommitté vars namn påminde om arbetarkommittén av den 16 april i Västervik.

1917 års arbetarkommitté fick följande sammansättning:

Hjalmar Branting, ordförande, som representanter för landssekreteriatet Herman Lindqvist och Ernst Söderberg, från partistyrelsen Gustav Möller och Per Albin Hansson. Riksdagsgruppen representerades av Fredrik Thorsson och Värner Rydén.

Den 5 maj skrev Palmstierna i sin dagbok:

Vi överlägga om situationen, och vårt förtroenderåd har för sin del beslutat att tillsätta ett ”välfärdsutskott” med två ledamöter från partistyrelsen och två från landsorganisationen i syfte att avråda massorna från påbörjade lokala plundringar och ”visiteringar” av lantmännens förråd, och för att på samma gång hindra den inledda rörelsen från att avstanna. Den bör erhålla ett politiskt mål. Om svaret på Brantings interpellation icke blir tillfredsställande, måste en aktion inledas, som i värsta fall kan leda oss ut i en politisk storstrejk.⁶³

När Per Albin Hansson uppvaktade statsministern den 23 april och framförde kraven från demonstrationen utanför riksdagshuset den 21 april hade Swartz svarat att regeringen såg sin huvuduppgift att lösa livsmedelsproblemen och att den inte tillkommit för att lösa inrikespolitiska frågor. Branting och Vennerström ville pröva regeringens inställning och frågade i interpellationer den 28 april om regeringen avsåg att ta något initiativ i rösträttsfrågan.

Ivar Vennerström ansåg att det också var regeringens skyldighet att utnyttja sina relationer och försöka påverka arbetsgivarna till att ge arbetarna kompensation för de ökade levnadskostnaderna. Arbetsgivareföreningens direktör Hjalmar von Sydow tillhörde de ledande inom Första kammarens högerhierarki som motsatte sig utsträckt rösträtt vid förstakammarval. När nu samhället var som en pysande bomb så lättades inte det inre trycket och explosionsrisken om alla hål täpptes till. De ventiler som nu fanns var kompensation för dyrtiden *och* rösträttsreform.

Några direkta kontakter mellan LO:s ledning och Arbetsgivareföreningen hade inte förekommit sedan storstrejken 1909. De återupptogs inte heller förrän efter von Sydows död när Gustaf Söderlund blivit Arbetsgivareföreningens direktör och saltsjöbadsförhandlingarna inleddes 1936. Alla förhandlingar skedde dessförinnan mellan arbetarnas fackförbund och arbetsgivarnas branschförbund.

Om LO och partistyrelsen samverkade så fanns naturligtvis liknande kontakter mellan högern och Arbetsgivareföreningen. I Hjalmar von Sydow hade man ju en utmärkt förbindelseman.

Förstamajfirandet blev lugnt, tack vare ett energiskt inskridande av arbetarrörelsens huvudledningar. Krigsministern Åkerman var så lättad att han blev rörd när han i riksdagen tackade Palmstierna för avspänningen. Denne satte emellertid upp ett hårt ansikte och sa:

Nu vore det lugnt, men nästa gång kanske vi varken vilja eller ens kunna hålla igen. Detta beror på er. Tillstöter en hotfylld arbetslöshet, utan att något medgivande i konstitutionellt avseende givits, så blir det en sammandrabbning med oberäkneliga konsekvenser.⁶⁴

Den 12 maj publicerade 1917 års arbetarkommitté ett uppprop till Sveriges arbetande folk. I uppropet framfördes ett bestämt krav på författningsreform. Man hänvisade till Brantings interpellation i riksdagen på vilken man väntade svar inom den närmaste tiden. Uppropet avslutades med: ”Vår första lösen är alltså: en genomgripande författningsrevision!”

I ett första utkast till kommitténs uppprop fanns en uppmaning till arbetarna att omedelbart göra sig beredda att tillgripa storstrejk. Detta motsatte sig Lindqvist som ansåg att storstrejk ”under rådande situation endast ä början till något mera”.⁶⁵

Sekretariatets representanter i kommittén motsatte sig också förslaget att rikta en proklamation till militären. En sådan skulle hos alla ha ”stadfäst tanken att kommittén direkt arbetade på att åstadkomma uppror och öppen revolution”.

Den ”hårdare” linjen härstammade från riksdagsgruppens förtroenderåd som i kommittén representerades av Fredrik Thorsson och Värner Rydén. Den sistnämnde kände trycket från oron i Malmö där syndikalisterna hade sitt högkvarter men dock inte motsvarande inflytande. Reformisterna hade inte låtit sig styras av dem. Syndikalisterna hade dock allierat sig med bagarfackföreningen som gått i strejk för högre löner och nattarbetets avskaffande. En nog så delikat åtgärd i en stad där brödbristen var det dominerande problemet.

Herman Lindqvist rapporterade från kommitténs sammanträde på representantskapets sammanträde den 17-18 maj. Han konstaterade att det var klokt att sekretariatet lät sig representeras i kommittén om vilket man varit tveksam. Man hade lyckats avstyra deklARATIONER med svåröverskådliga konsekvenser.

I ett uttalande riktade representantskapet en kraftig maning till landets arbetsgivare att beakta fackförbundens framställningar om löneförhöjningar som kompensation för dyrtiden – en utväg som staten och kommunerna i egenskap av arbetsgivare redan beträtt.

Socialdemokratiska vänsterpartiets konstituerande kongress den 13-16 maj hade i ett manifest fordrat att landssekretariatet i samband med övriga fackliga och politiska huvudorganisationer skulle ställa sig i spetsen för en allmän arbetsnedläggelse i och för allmän löneförhöjning, åttatimmarsdag, författningsrevision och amnesti åt Amalthea-männen.

Storstrejksfrågan diskuterades även vid partistyrelsens sammanträde den 22 maj då Värner Rydén betecknade storstrejken som den första naturliga åtgärden. Per Albin Hansson begärde att partistyrelsen skulle deklarerera en klar ståndpunkt. Partiets ombud i 1917 års arbetarkommitté måste ha stöd för sin mening ”att kampen för författningsrevision måste fullföljas med alla medel, som stå arbetarklassen till buds”.⁶⁶

Gustav Möller fann det icke möjligt att avstå från utomparlamentariska kampmedel. C. E. Svensson, Eskilstuna, befarade att om svaret på Brantings interpellation i rösträttsfrågan blev negativt skulle det framkalla oro och resultera i arbetsnedläggelser. Om det saknades ledning skulle det bli kaos.

Representantskapet hade tagit ställning mot storstrejk. Om någon glömde bort detta i debatt-ivern så gjorde Branting inte det när han framhöll att den fackliga ledningen hade rätt att varna för överdrivna förhoppningar. Men å andra sidan fick denna ledning inte vara blind för

att läget inte ensidigt kunde bedömas från fackliga synpunkter. Han trodde, att det kunde vara nyttigt att ha folkrörelsen ”mullrande utanför”. Det borde klart framhållas att i ”samma ögonblick högern ställer sig bryskt. avvisande, fränsäga vi oss vidare ansvar för utvecklingen”.

Partistyrelsen beslöt uttala sin ”förvissning och sin förväntan att den stämning hos arbetarklassen, som nu tar sig så starka uttryck, kommer att alltjämt fortfara intill dess även i vårt land en genomgripande författningsreform betryggats ... för ... ingripande sociala reformer, som tidsutvecklingen kräver”.

Den 25 maj utsände 1917 års arbetarkommitté sitt andra manifest i vilket förklarades att det inte var kommitténs avsikt att blanda sig i fackföreningsrörelsens normala arbetsuppgifter. Kommitténs huvudsakliga uppgift var att verka för en författningsrevision. Frågan om arbetstidens förkortning till 8 timmar hade en sådan vikt för hela folkets hälsa och välfärd, att ärendet borde avgöras genom lagstiftning.

Interpellationssvaret dröjde varför kommittén skrev:

Så betydelsefullt kommer detta svar att bli för hela vår närmaste politiska utveckling, att tillräcklig tid till övervägande och överläggningar beredvilligt bör lämnas. Det viktigaste är icke om svaret kommer några dagar förr. Allt beror på att *svarets innehåll* blir sådant, att vårt svenska folk kan känna det som ett sent omsider taget ärligt steg att gå dess så djupt berättigade krav till mötes.⁶⁶

På representantskapsmötet den 17-18 maj yttrade Herman Lindqvist bl. a.: ”Det är naturligt att arbetarna kräver större brödransoner. Försörjningen beror emellertid i främsta rummet på England, som hittills vägrat att släppa fram våra spannmålslaster.” På partistyrelsens möte den 23 maj uttalade Lindqvist: ”Genom storstrejk eller revolution får folket inte mera bröd eller kortare arbetstid.”

Palmstierna lekte med tanken på revolution och ansåg att förutsättningarna borde utredas. Han ansåg att om högerregeringen satt kvar och vägrade att tillmötesgå de i Brantings interpellation framförda kraven borde kraftåtgärder tillgripas. Den första naturliga åtgärden skulle då bli en allmän arbetsnedläggelse på paroll av den politiska ledningen; den fackliga ledningen kunde och borde hållas utanför. En sådan arbetsnedläggelse kan dock utmynna i något annat. ”Officerskåren är emot oss ... Men massan av soldaterna och underofficerarna äro på vår sida och vi kunna räkna på medverkan i en dylik kamp från massor av borgerliga element.”⁶⁶

Även Per Albin Hansson, Möller och Sandler resonerade i huvudsak efter liknande linjer. Rydén talade om det historiska ögonblicket som inte fick försittas. Kampen krävde ”alla till buds stående medel”.

Det bör nog sägas att partistyrelsen hade tagit ställning mot storstrejk och revolutionära åtgärder även om detta inte uttrycktes alldeles kristallklart i den gemensamma arbetarkommitténs andra manifest. Med ”massorna mullrande utanför” fanns ingen anledning underlätta regeringens nattsömn medan den övervägde svaret på Brantings interpellation.

Den 31 maj diskuterade Andra kammaren den försvarsfientliga agitationen. Dagen efter andrakammardebatten den 28 april om svarta garden hade socialdemokratiska ungdomsförbundet bildat ett arbetar- och soldatråd i Göteborg och denna ”subversiva” verksamhet hade inte avstannat. Högermännen Clason m. fl. i Första kammaren och Lindman i Andra kammaren hade i motioner yrkat utredning om lagstiftning mot den försvarsfientliga agitationen.

Utskottet hade avstyrkt. Högermannen Holmdahl, som reserverat sig till förmån för motionerna, redogjorde för en av socialdemokratiska ungdomsförbundet utgiven instruktion till klubbarna om tillvägagångssättet i det antimilitära arbetet. Klubbisterna skulle genom ett förtroligt umgänge med de stamanställda förmå dem att avbryta den militära banan. I tidningarna hade han sett att det i Stockholm skulle bildas ett arbetarnas och soldaternas råd.

Motionärerna hade från olika regementen införskaffat uppgifter om den antimilitära verksam-

heten. Chefen för Hälsinge regemente meddelade att hätskheten mot officerare var framträdande hos vissa befolkningslager. När ren slyngelaktighet kunde konstateras ”bör spöstraffet åter komma till heders”. Andra talare hävdade att militär under sin fritid, fast anställda och värnpliktiga, utsattes för förföljelse.⁶⁷

E. A. Nilson, som på hösten 1917 blev försvarsminister i den Edén-Brantingska ministären, skildrade den rådande kasernmentaliteten bland officerare och underofficerare samt citerade den franske socialdemokraten Jean Jaurès, vilken uttalat den meningen att det mellan soldaten och chefen måste finnas förtroende och ideell gemenskap. Botemedlen trodde han sig finna i utjämnandet av intressemotsättningarna och modernisering av de militära utbildningsmetoderna. Han trodde inte på det botemedel som chefen för Hälsingeregementet rekommenderat.

Z. Höglund sade att det var en missuppfattning om man hävdade att den antimilitära agitationen syftade till trakasserier av det fast anställda manskapet. I Antimilitaristisk katekes hade hävdats att den socialistiska ungdomen bör förbrödra sig med militärerna, med sina kamrater i vapenrocken, även med de fast anställda. Det var annat än stenkastning och de högermän som ömrat för soldaternas välbefinnande fick ett förtydligande när Z. Höglund återkom i en replik som dock kanske inte bidrog till att lugna dem. Höglund deklarerade:

Det parti, som jag närmast sympatiserar med, som jag känner mig släkt med, det s. k. bolsjeviki, det ryska socialdemokratiska minoritetspartiet, har just utsänt till soldaterna en paroll i samma riktning, som vi här företräda, nämligen att de ryska soldaterna böra vid gränserna *förbrödra* sig med sina s. k. fiender, de tyska proletärerna. Jag medger att det finns revolutionära kretsar i Ryssland som har en annan uppfattning, men läget är ju också helt annat där än här. Dock delar jag inte den meningen, att socialdemokratin skulle stödja den krigspolitik som i detta nu drives av den liberala bourgeoisiministären, även om vissa skäl tala för en sådan ståndpunkt i Ryssland, som icke kan tillämpas på Sverige. Men finge vi i Sverige en revolution, som utmynnade i *proletariatets diktatur*, skulle jag för min del vara med om att försvara den med vapen i hand gentemot en fiende, det må vara en ”nation” eller en fiendeklass inom landet, som skulle söka slå ned den. Det vore dock icke nationen som sådan jag försvarade utan proletariatets sak, socialismen, revolutionen!⁶⁸

Andra kammaren biföll utskottets förslag om avslag på motionerna med 109 röster mot 64.

Den 27 april, då rykten om revolution florerade och planerna på ett borgargarde läckte ut, hade krigsminister Joachim Åkerman i sin förskräckelse telegrafiskt begärt dagliga rapporter av arméfördelningscheferna om manskapets moraliska tillstånd. Nu, en månad senare, hade han tillgång till en lektyr som ökade hans osäkerhet. Han delgavs bl. a. följande:

Till Herr Kommendanten i Boden

Som arbetarebefolkningen å Seskarö med våld fritagit av ordningsmakten anhållna personer och till och med angripit för ordningens återställande dit kommenderad militärhandräckning, därvid såvitt hittills är känt en sergeant blivit sårad, har det befunnits nödvändigt att förutnämnda militärhandräckning väsentligt förstärkes. Med anledning härav får KB, under åberopande av telefonledes under dagen härutinnan framställd begäran, härmed äran anhålla, att Herr Kommendanten ville beordra minst 200 man av tillgängliga lämpliga trupper att avgå till Seskarö för att biträda den civila ordningsmakten med ordningens återställande och upprätthållande därstädes.

För truppernas transport till Seskarö har KB anskaffat isbrytaren Simson, vilken hålles färdig att avgå härifrån under kommande natt, så snart trupperna hit anlant.⁶⁹

30.5. LANDSHÖVDINGEÄMBETET

Alb. Norberg. Hilding Glimstedt.

Till Chefen för VI Arméfördelningen
Östersund

Som arbetarebefolkningen å Seskarö tillställt svåra oroligheter och med våld fritagit av ordningsmakten anhållna personer blev det nödvändigt att giva den civila ordningsmakten handräckning och har på grund härav, efter hand gjord framställning, av (ur) försvarsområdestrupperna en kontingent

av 50 man avgått till Seskarö.

Dessa trupper blevo under gårdagen angripna av den till nära ett tusental uppgående befolkningen, delvis berövade sina vapen och har såvitt nu är känt, en sergeant därvid blivit sårad. Trupperna och den civila ordningsmakten drogo sig härefter tillbaka i avvaktan på förstärkning.

Med anledning härav får KB under återopande av föregående telefonmeddelande härmed äran anhålla, att Arméfördelningschefen ville beordra 200 å 300 man av försvarsområdestrupperna att avgå till Seskarö för att biträda den civila ordningsmakten med ordningens återställande och upprätthållande därstädes.⁶⁹

30.5. LANDSHÖVDINGEÄMBETET Alb. Norberg. Hilding Glimstedt.

Civilministern som hade liknande problem som krigsministern hade sent på kvällen före agitationsdebatten den 31.5 fått följande telegram:

MILITÄRT STATSTELEGRAM

Civilministern
Stockholm

Den till Seskarö avgångna militärstyrkan har delvis blivit avväpnad av den i upplopp varande arbetarskaran, som med de tagna gevären 10 stycken skjutit på och sårat flera av manskapet. Detta har nu dragit sig tillbaka i ett skogsbyn och arbetarna har försökt locka över militären på sin sida vilket dock inte hittills lyckats. En militärkontingent på 280 man av försvarsområdestrupperna är på väg till Seskarö men svårighet möter mot deras överförande i samlad trupp. Polismästare Härleman genom vilken jag står i ständig kontakt med förhållandena söker ordna med båtar till Seskarö men då faran är att dessa övermannas har jag begärt militärhandräckning 200 man pålitligt manskap från Boden, vilka härifrån skola gå direkt till Seskarö med isbrytaren Simson om cirka tre timmar. Just nu hör jag att militären dragit sig från Seskarö för att avvakta förstärkning. Det torde vara nödvändigt att alla finska undersåtar, som icke varda häktade, omedelbart utvisas från Seskarö.⁶⁹

30.5. Landssekreterare Norberg.

Den panikslagne landssekreteraren hade fått en bristfällig telefonrapport och var ännu dåligt underrättad om vad som hänt. "Arbetarskaran" hade faktiskt tagit 24 gevär och 2 revolverar (officerarnas) men ingen av militären var beskjuten. Två arbetare var sårade. T. f. landshövdingen i Norrbotten, Walter Murray, hade den senaste tiden vistats i Stockholm med anledning av ett krävande kommittéuppdrag.⁷⁰ Murray hade dock samma kväll kl 18.17 avrest till Luleå. I Långsele fick han ungefär vid den tidpunkt civilministern underrättades två telegram. Det ena kom från *Norrskensflamman*s redaktör, Andreas Johnsson, som påpekade att seskaröborna omedelbart borde undsättas med livsmedel. Militär och kulsprutor bara förvärrade läget på Seskarö och i Sverige.⁷¹

Från landssekreteraren och sin tillfällige ställföreträdare fick landshövdingen följande meddelande:

MILITÄRT STATSTELEGRAM

Landshövding Murray
tåg 502
Långsele

Militären på Seskarö delvis avväpnad av den i upplopp varande arbetarskaran, vilken skjutit på och sårat flere av manskapet. Kontingenten och polisen dragit sig tillbaka till fastlandet i avvaktan på förstärkning. 280 man av försvarstrupperna äro på väg till Seskarö men då dessa ej kunna överföras i samlad trupp har rekviderats 200 man från Boden som om tre timmar gå härifrån med Simson direkt Seskarö. Härleman kommer att biträda Kronofogden och 3 poliser från Luleå medfölja Simson. Civilministern underrättad.⁶⁹

30.5. Norberg

På förmiddagen den 31 maj, den dag då Andra kammaren vid kvällsplenum skulle diskutera den försvarsfientliga propagandan, anlände till civildepartementet följande telegram:

MILITÄRT STATSTELEGRAM

Civilministern
Stockholm

Med Simson härifrån i natt avgångna trupper över 200 man hava urlastat å Seskarö klockan 10. Lugn råder därstädes. Försvarsområdestrupporna ligga i Salmis och hava ännu icke kunnat komma över. En liten ångare med kronofogden och militärmanskapet ombord måste stanna vid Wuopio enär den övergavs av besättningen. Befälhavaren för Bodentrupporna säger sig kunna svara för ordningen men Hårleman framhåller att ytterligare omkring 100 man böra sändas över Luleå till Seskarö samt att kronofogden skulle hitresa för att den vägen nå Seskarö. Då det icke anses omöjligt att med mindre båtar föra 100 man jämte kronofogden med polisbetjäning cirka 1,5 mil ut till en plats där Simson kan möta har Hårleman anmodats att i förening med överste Gyllensvärd vidtaga energiska åtgärder härför. Reservpolisstyrkan från Luleå 3 man beordrades medfölja Simson. Det är osant att brist på livsmedel kan utgöra verklig grund för oroligheterna. Ingenstädes i länet har befolkningen erhållit så många påbrödskort som å Seskarö och fläsk finns tillräckligt men finnarna vilja icke hava annat mjöl än vete. Hårleman uppger nu alldeles omöjligt komma över från fastlandet. Simson återvänder hit för att hämta ytterligare 200 man, vilket anses alldeles nödvändigt.⁶⁹

31. 5. Länsstyrelsen

Telegrammet hade tydligen avsänts strax innan tåget med Murray anlant till Luleå. Civilminister Oscar von Sydow var tjänstledig ordinarie landshövding och kände landssekreteraren från de två år han tjänstgjort aktivt, 1912 och 1913, som strävsam, nitisk men inte alltid så omdömesgill. J. A. Norberg var son till lantbrukare P. Pettersson i Wabbeback, Kronobergs län, där han efter hovrättsexamen i Uppsala tjänstgjort som landskanslist och länsnotarie. von Sydow hade medverkat till Norbergs förordnande 1913 som landssekreterare i Norrbottens län.

Civilministern som i debatten om de borgerliga skyddsgardena uttalat skepticism och frågat sig vad som var vad i de på ömse sidor uppskärade attityderna måste ha tänkt: Vad har nu denne Norberg ställt till? Är det så att han försöker skära pipor i vassen medan vi behövt den kloke Walter för en viktig uppgift i Stockholm, så har nog Johan Albert räknat fel. Detta kvalificerar honom inte till landshövding i Norrbotten.

Landssekreteraren hade till pressen uttalat sig för nödvändigheten av att de arbetare vid det finskägda Kemibolagets sågverk som var finska medborgare skulle utvisas. Civilministern meddelade att detta inte var påtänkt eller aktuellt. De åtgärder som var påkallade skulle utrönas genom rättslig undersökning.

Sedan Walter Murray återtagit befälet på länsstyrelsen avsände han ett telegram till von Sydow.

STATSTELEGRAM

Civilministern
Stockholm

I morse hava avgått ytterligare 127 man från Boden till Seskarö med ångaren Fram. Enligt meddelande har kronofogden påbörjat förhör vid Granvik, där arbetarna strejka, vid Sandvik är arbetet tillsvidare återupptaget, lugn råder, några häktningar vidtages ej förr än hela militärstyrkan ankommit. Simson kvarstår å grund, jagaren torde böra avgå direkt Seskarö, torpedbåten direkt Luleå. Begiver mig snarast till Seskarö men anser lämpligast ännu någon dag låta saken hava sin gång.⁶⁹

1.6. Murray

Här kan anmärkas att enligt då gällande förordning av den 31 december 1915 angående an-

vändandet av militär personal för upprätthållande av allmän ordning kunde militär personal användas på begäran av civil myndighet. ”Behörig att begära militär handräckning vid fall som i denna förordning avses, är KB var inom sitt län.”

Chef för de förband som bildade neutralitetsvakten vid gränsen var överste Gyllensvärd med stationeringsort i Haparanda. ”Ur polis- och ordningssynpunkt var denna trupp underställd länsstyrelsen, som vid gränsen var representerad av en gränsinspektör, en tillfällig tjänst under krigsåren”, skriver Gösta Malm i sina memoarer. 1917 upprätthölls denna tjänst av polismästare Hårleman från Malmö, sedermera i Stockholm.

Den bild regeringen fick av oron ute i landet och dess tillspetsning på Seskarö bestämde dess ställningstaganden. Att den delvis var felaktig har kunnat klarläggas efteråt. Sin bild fick regeringen huvudsakligen genom underordnade myndigheters rapporter. Den bild tidningarna gav exempelvis av händelserna på Seskarö bidrog inte till att lugna ett statsråd som till äventyrs hade anlag för nervositet.

För civilministern von Sydow låg det nära till hands att göra reflexionen: Även om arbetarna inte är blodtörstiga, i den genom hungern uppkomna förbittringen, så finns det en uppenbar risk att civila myndighetspersoner, polischefer och militära befälhavare tappar huvudet. Det är därför angeläget att såvitt möjligt lätta på den spänning som råder i landet.

Den 18 maj hade tre fartyg, lastade med spannmål och kraftfoder, på väg från England till Sverige, sänkts av tyskarna. Den 31 maj sänktes till Finland destinerade fartyg under svensk flagg av tyskarna. Detta ökade förbittringen mot Tyskland och dämpade missnöjet mot England som ännu i början av juni kvarhöll uppbringade båtar med spannmålslast från Amerika till Sverige.

I Norrbotten väckte Seskaröaffären stor förbittring och såväl *Norrskensflamman* som den liberala *Norrbottens-Tidningen* fördömde i ledande artiklar myndigheternas åtgärd att sända ”Bly i stället för bröd” och ”Kulsprutor i stället för mat” till Seskarö.⁷²

Innan Seskarö belägrades av militären hade två arbetare omedelbart efter avvapningen av den mindre styrkan lyckats ta sig över till Karlsborg där ett allmänt arbetarmöte anordnades den 1 juni. Telegram avsändes till KB, landssekreteriatet och vänstersocialdemokratiska riksdagsgruppen. I telegrammet till KB framhölls att därest militären ej avlägsnades från Seskarö skulle Karlsborgs arbetare göra gemensam sak med seskarökamraterna. Av landssekreteriatet krävdes allmän aktion mot klassväldet. Seskarö arbetare hade fordrat bröd, men fått militär och kulsprutor. Den svenska organiserade arbetarklassen finge inte tåla detta.

Budskapet till vänstersocialdemokratiska riksdagsgruppen, ur vilket ordet ”myndigheterna” censurerades av telegrafan, hade följande innehåll:

Karlsborgs arbetare samlade till massmöte uppmana Eder till omedelbar handling i Seskaröfrågan. Befrias icke Seskarö från intrånget, komma vi att göra gemensam sak med våra kamrater. De (myndigheterna) ha kastat stridshandsken. Vi äro villiga att upptaga den.

Riksdagen hade en synnerlig diger dagordning lördagen den 2 juni. Bland annat diskuterade man frågan om en långsiktig avveckling av försvaret med anledning av vänstersocialdemokratiska motioner. Strax före två på söndagsmorgonen begärde Lindhagen att till civilministern rikta följande fråga:

Är det att förvänta att regeringen skyndsamt ingriper för en hovsam, rättvis och mänsklig avveckling av den situation, som uppstått med anledning av hungersnöden på Seskarön i Norrbotten och de därav föranledda uppträderna?

Är det regeringens avsikt att genast inställa militäroperationerna mot arbetarna och därigenom befodra det allmänna lugnet?

Lindhagens fråga till civilministern bordlades. Även Stenudd, Kiruna, ledamot av socialdemo-

kratiska riksdagsgruppen, begärde ordet för att rikta ett par frågor till civilministern. Han redogjorde för läget på den genom ishinder från livsmedelstillförsel avspärrade ön och frågade om det var statsrådets avsikt att utvisa den finska befolkningen och frågade om inte statsrådet ansåg det mänskligt och moraliskt mest riktigt med minsta möjliga straff åt dem som eventuellt gjort sig skyldiga till lagbrott.

Även denna anhållan bordlades. Interpellationerna besvarades aldrig. Oscar von Sydow avgick som civilminister och tillträdde befattningen som landshövding i Göteborgs och Bohus län den 12 juni.

Samtidigt som de två interpellationerna avlämnades i riksdagen, klockan två natten mot söndagen den 2 juni, lade lotsbåten Vega, lastad med livsmedel ut från Luleå med landshövding Murray ombord. Vega kom till Seskarö kl. 10.30 på söndagen.

Landshövdingen som kom med mat bevarades länge i folkets minne. Murray efterträdde von Sydow som civilminister den 12 juni.

Norrbottnens och Seskarös befolkning blev medveten om att militärkommenderingen till Seskarö skett under Murrays frånvaro när landssekreteraren förde spiran.⁷³ Förvecklingarna låg inte Murray till last, tvärtom. En månad tidigare hade han lånat en järnvägsvagn potatis från militärförråden att sändas till Seskarö i väntan på leverans från folkhushållningskommissionen. Tyvärr var den potatisen till två tredjedelar förstörd och oätlig, vilket framgick senare.⁷⁴

Vårriksdagen led mot sitt slut. Den 5 juni, besvarade statsminister Swartz Brantings och Vännerströms interpellationer i rösträttsfrågan. Inledningsvis underströk han att regeringen representerade väsentligt skilda politiska meningar, att den tillkommit för att föra en obrottslig neutralitetspolitik och för att försöka lösa de ständigt försvårade folkhushållningsproblemen. Stora svårigheter skulle möta statsrådet att vid sidan av sitt egentliga program försöka lösa frågor av ingripande betydelse för vårt kommunala och politiska liv. Dylika försök skulle kunna äventyra regeringens möjlighet att fullfölja sina egentliga och främsta uppgifter.

Vi står inför nya val till riksdagens andra kammare. Det lär då vara påkallat att folket i val lämnas tillfälle att göra sin mening hörd i frågor av så genomgripande innebörd, som i interpellationerna avhandlas.

Så snart resultatet av valen blivit kända, skola vi också, om vi då fortfarande innehava våra platser vid Konungens rådsbord, giva Konungen det råd, vartill den dåvarande situationen såväl utåt som inåt kan föranleda.

Vad arbetslönerna beträffade ansåg statsministern det otvivelaktigt att ett stort antal företag under kriget gjort betydande vinster utan motsvarande höjning av arbetslönerna. Andra företag arbetade på grund av kristiden under stora svårigheter och åtskilliga fortsatte sin drift i första hand med hänsyn till sina arbetare. En allmän förhöjning av lönerna kunde inte grundas på vissa företags tillfälliga vinster. Den riktiga vägen syntes honom vara att krigsvinsterna togs tillvara i beskattningens form och att de av krisen betungade tillgodosågs genom åtgärder från det allmännas sida.

Svaret var inte ägnat att stilla missnöjet i landet. Blod flöt dock redan innan dess innehåll blev känt. Socialdemokratiska vänsterpartiet hade uppmanat arbetarna att möta upp vid riksdagshuset när interpellationssvaret lämnades. Platsen framför riksdagshuset avspärrades och polis och militär beordrades att skingra de på Gustav Adolfs torg tätt sammanpackade människorna. Många skadades av sabelhugg och måste blödande föras från platsen.

Den 6 juni anordnades ett stort möte i Hornsbergs hage på Kungsholmen i Stockholm där vänstersocialdemokraterna i samråd med Ungsocialistiska partiet och syndikalisterna bildade Arbetarnas landsråd samt utfärdade ett manifest i vilket arbetarna uppmanades att fortsätta kampen för allmän löneförhöjning, åtta timmars maximal arbetsdag, amnesti åt alla politiska

fångar och inställandet av årets militärövningar. För samordning av kraven uppmanades till bildandet av allsidigt sammansatta arbetarråd på alla platser i landet.

1917 års arbetarkommitté utsände sitt tredje och sista upprop den 11 juni i vilket arbetarna varnades för planerna på storstrejk. En politisk storstrejk skulle inte kunna lösa försörjningsproblemen. Ett växande antal industrier har på grund av råvarubrist kommit i ett svårt läge med påföljd att arbetsplatser med tio tusentals arbetare, som nu skulle slås igen, aldrig mer skulle öppnas sedan arbetsgivarna lösts från sina moraliska förpliktelser att försöka uppehålla driften.⁷⁵

Regeringen hade försummat att göra en stor insats för Sveriges utveckling, fastslog kommittén. Den hade hänvisat till folket i val som den makt som skall avgöra landets framtid. ”Vi godtar hänvisningen. Vårt folk skall gå till sommarens valkamp och till höstens val i beslutsamhet om att uppmarschen blir sidan att motståndet måste vika”, stod det i uppropet.

Kommittén förklarade sig ämna fortbestå som en samlingspunkt om särskilda händelser skulle motivera dess ingripande men lät inte mer höra av sig. Ledningen återgick till arbetarrörelsens huvudorganisationer vilket var helt förenligt med fackföreningsrörelsens intressen.

Karl Hildebrand har uppgett att det långa dröjsmålet med interpellationssvarets avlämnande skulle ha berott på oenighet inom regeringen och att ett par statsråd skulle ha stött kravet på författningsrevision. I själva interpellationssvaret finns en antydning om delade meningar.

I detta sammanhang har tidigare omnämnts två statsråd som haft särskilt besvär av det politiska trycket, nämligen civilministern och krigsministern. Joachim Åkerman hade när han var ”rörd” över arbetarnas disciplin den första maj för Palmstierna yppat att han till statsministern uttryckt sin åsikt att det behövdes en författningsreform samt att ”det även i Första kammaren numera fanns åtskilliga som insågo detsamma”.⁶⁴

Det sistnämnda var dock den springande punkten. Första kammarens höger höll emot och lyckades stjälpas reformen när den på nytt förelades 1918 års lagtima riksdag, trots det genom valet ökade vänsterinslaget i Andra kammaren. Efter Swartz' interpellationssvar den 5 juni 1917 tog ledande högermän avstånd från hans moderata formuleringar. Swartz' regering skulle ha fallit om den tagit initiativ i rösträttsfrågan.

Dröjsmålet med svarets avgivande kan ha haft flera orsaker. Det är mycket sannolikt, som John Lindgren skriver i sin bok om Per Albin, att en av dessa var att man ville avvakta det av England utlovade frigivandet av spannmålslastade fartyg som England beslagtagit. När t. f. landshövdingen och den blivande civilministern Walter Murray talade till seskaröarbetarna söndagen den 3 juni hade detta frigivande ännu inte skett vilket landshövdingen nödgades beklaga inför den församlade befolkningen.

När spannmålen kom ut i marknaden i form av mjöl och bröd bidrog detta till att temporärt lugna stämningen, som när bristen senare under året återigen gjorde sig kännbar, övergick i resignation. Detta inverterade lugn fortsatte till senhösten 1918 då det slog ut i en förbittring så hatfylld intensiv att även förstakammarhögern förstod vad klockan var slagen.

Seskaröupproret

Det finns skäl att fråga sig vad som nu hade hänt på Seskarö som kommit att engagera trupper och stridskrafter ur neutralitetsvakten vid gränsen, Bodens garnison, sjätte arméfördelningen och en kanonbåt ur flottan?

Svaret måste bli att det som hänt inte stod i någon som helst proportion till myndigheternas användning av militära stridskrafter till skydd av samhället mot den egna befolkningen. Nerverna hos en mindre krets av myndighetspersoner höll inte måttet i en av dem inbillad situation. Dessa personer var landssekreterare J. A. Norberg, polismästare Gustaf Hårleman

och kronofogde Johan Svanström.

Hårleman var inte polismästare i Haparanda. Den titeln hade han medfört från sin tidigare anställning i Malmö där han under Baltiska utställningen i Malmö sommaren 1914 ”visat sig vara rätta mannen att hålla ordning bland främlingsskarorna”.⁷⁶ Hårleman var från 1916 till februari 1918, från början förordnad av den hammarskjöldska regeringen, ”polis- och ordningsinspektör i Tornedalen med särskilt uppdrag att övervaka den brokiga resandeströmmen österifrån”.⁷⁷

Hårleman tycktes vara utrustad med vidsträckta befogenheter och hans ställning i förhållande till KB var oklar. ”I vissa fall tycktes herr Hårleman stå över KB i länet.”⁷⁸ Som polismästare i Stockholm kom han att senare spela en roll som ger viss belysning åt hans inställning till Seskaröaffären.

Hårleman uppträdde som ”rådgivare” i den krets som förut nämnts. I ett uttalande för pressen 1917 framhöll Hårleman att han inte representerade någon lokal myndighet. Dessa hade i seskaröaffären fattat sina beslut själva. Han hade blott deltagit i rådslagen. Med andra ord — myndigheterna fattade beslut som Hårleman gillade utan att han behövde ta ansvar för de fattade besluten.

Det som hände på Seskarö under tiden 25 maj - 4 juni 1917, då trupperna avlägsnades från ön, har avspeglats i åtskilliga tidningar men framförallt i den digra aktsamling som består av polisförhörsprotokoll, domstolsprotokoll samt utslag från samtliga rättsinstanser fram till den sista med Gustaf V:s namnteckning.⁷⁹ Dessutom erbjuder lokala hågkomster hos ännu levande personer åtskilligt av intresse som av olika skäl inte blev offentligt belyst.

Med ledning av nämnda källor skall jag dag för dag skildra vad som hände under tiden 25-30 maj.

Fredagen den 25 maj på kvällen hölls ett möte i Folkets hus. I detta möte deltog minst ett hundratal arbetare. Mötet hade föregåtts av diskussioner bland arbetarna vid Granviks sågverk om det allt mer försvårade livsmedelsläget.

Genom landshövdingens försorg hade det kommit en vagnslast potatis som räckte till 3-5 kg per person och som till stor del var skämd. Det som var ätbart gick snart åt. Handelsföreningen Framgång hade fått en sändning av 2 000 kg kålrötter av vilka två tredjedelar var oätbara. Partiet var nämligen i ruttande tillstånd redan vid framkomsten.

Stora svårigheter hade funnits när det gällde att få de utlovade påbröds korten, 1-4 för varje grovarbetande person. Några sporadiska tvångsköp hade skett i olika affärer redan i slutet av april. Länsman Frans Bergström hade varit på ön för att undersöka livsmedelsläget och medfört 25 påbröds kort och skulle sända ytterligare 100. Dessa räckte inte långt för de 600 arbetarna vid de två sågverken.

Brödet fick just nu — till fläsket — ersätta även potatisen och kålrötterna och ransonerna räckte inte till. Man var hungrig jämt. På arbetsplatserna hade man frågat sig om det var rätt att enskilda, mindre nogräknade personer gick in i affärerna, lade pengar på disken och tog bröd från hyllorna. Sådana tilltag tärde godtyckligt på de gemensamma tillgångarna och var svåra att försvara inför myndigheterna.

Länets fördelningsnämnd hade genom annonser i ortspressen tillkännagivit att sågverksarbetarna tillhörde de grupper som undantagsvis kunde få två till fyra påbröds kort. Nedertorneå sockens livsmedelsnämnd hade haft svårigheter att få antalet påbröds kort att räcka till. Länets livsmedelsnämnd hade inte fått det antal man begärt från Livsmedelskommissionen.

På mötet i Folkets hus diskuterade man nu det rådande läget. Man visste att öns båda bagare, Oskar Jansson och J. O. Eriksson, hade betydande brödlager härstammande från mjöltillgångar före brödransoneringens införande den 15 januari. Av sitt överskott brukade

Eriksson sälja en del till Haparanda.

Man var överens om att socknens livsmedelsnämnd, genom bristen på påbrödskort, inom ramen för rådande förordning inte lyckats lösa seskaröbornas försörjningsproblem som förvärrades av att ön i dessa dagar, genom att isen varken bar eller brast, var avspärrad från fastlandet och det övriga Sverige. Liksom landet i stort hade sitt avspärrningsproblem hade Seskarö sitt.

Hur gör en klok regering i ett sådant läge? Den tanke som då uppstod i hungriga stabbläggares hjärnor bröt nog mot Sveriges lag, även om denna berättigade dem till påbrödskort som de emellertid inte fick på grund av att livsmedelskommissionen felbedömt behovet av det antal kort som behövdes för att infria utfästelserna.

Nöd bryter lag, kunde man i värsta fall säga. Inom fackföreningsstyrelsen hade man även förut tagit saken i egna händer när besked uteblev från ansvarigt håll. Man beslöt att införa en egen engångsransonerings. Men detta måste ske genom en kollektiv och solidarisk aktion. Om myndigheterna ingrep skulle alla som en man stå för vad de gjort. Detta var förutsättningen. Myndigheterna skulle inte behöva få plocka ut en och annan syndabock. En kollektiv aktion skulle tvinga myndigheterna att beakta den speciellt svåra situationen på Seskarö.

Ransonen bestämdes till två tvåkilospaket för medelstora familjer, tre paket för stora familjer och ett paket för ensamstående.⁸⁰ Full betalning skulle erläggas och två kontrollanter utsågs, en för varje bageri.

Tillkännagivande.

På förekommen anledning meddelas rörande tilldelningen av påbröds-kort, att i första rummet den vuxna kroppsarbetande befolkningen (män och i industriellt arbete sysselsatta kvinnor), som icke tillhöra självhushåll, erhålla **var sitt påbröds-kort.**

Det antal påbröds-kort, som i vissa fall får utlämnas till en och samma person, är bestämt till högst **fyra.** Det måste emellertid förut-sättas, att tilldelningen av **två och än mer, tre eller fyra påbröds-kort blir undantag och icke regel,** därvid hänsyn toges till arbe-tets art ävensom till de ekonomiska förhållanden, under vilka den arbe-tande lever.

Det antal påbröds-kort, som tilldelats varje kommun, är begränsat och kan under inga omständigheter ökas, varför största noggrannhet vid utdelningen måste iakttagas.

De yrkesgrupper, som i främsta rummet skola tillgodoses, äro hamn-, järnvägsbyggnads-, sågverks-, gruv- och skogsarbetare samt sådana jord-bruksarbetare, som icke tillhöra självhushåll, varemot Folkhushållnings-kommissionen tänkt sig att järnvägs- och postmän o. dyl. ävensom fabriks-arbetare, som hava sitt arbete inom hus under ej alltför hög temperatur och som hava sitt hem så närbeläget att de varje dygn kunna besöka detsamma, icke skulle erhålla påbröds-kort.

Luleå den 2 maj 1917.

Fördelningsnämnden.

Sedan mötet avslutats vid åttatiden på kvällen begav sig ett hundratal av mötesdeltagarna till Oskar Janssons bageri som var olåst på grund av att arbetet pågick. I bageriet fanns ba-

geriarbetaren Olof Magnusson som på intet sätt försökte hindra brödköpen. Troligen var Oskar Jansson underrättad och hans frånvaro betraktades som ett tyst medgivande, ty han varken anmälde eller skrev på en anmälan till allmänne åklagaren om det skedda.

Från Janssons bageri tillägnades 186 tvåkilospaket hårt bröd. I en pappask hopsamlades 119 kr och 75 öre. Brödets värde uppskattades till kr 120:90. Bristen berodde på fel vid växlingen och Jansson lär ha förklarat sig fullt nöjd med betalningen.

Samma kväll försökte ett antal personer ta sig in i J. O. Erikssons bageri vilket dock misslyckades. Även ett vid midnatt upprepat försök att bryta upp dörren misslyckades.

Pingstafton, lördagen den 26 maj, samlades ungefär 200 personer vid sjutiden på morgonen utanför J. O. Erikssons bageri. Man lyckades nu bryta upp den låsta dörren och ur brödlagret på bageriets vind tvångsköptes 270 tvåkilospaket halvskrätt bröd och rågbröd.

Pingstdagen den 27 maj anlände t. f. länsmannen, f. d. tingstolken Bernhard Forsström till Seskarö på uppdrag av kronofogden Johan Svanström i Torneå fögderi. Den t. f. länsmannen hade order av kronofogden att "Sedan bagaren Johan Oskar Eriksson ... anmält att en folkhop bestående av arbetare från Seskarö, efter två särskilda misslyckade försök, lördagen den 26 dennes med våld berett sig inträde i Erikssons tillåsta bageribyggning och därifrån tillägnat sig bröd, 540 kg bröd, värt kr 381:80, varemot de i bageriet kvarlämnat kr 352:67"⁸¹ i närvaro av fjärdingsman C. W. Molinder göra en undersökning.

Kungörelse.

Den rådande knappheten på livsmedel och den i följd därav påbjudna ransoneringen har under senaste tiden å en och annan ort inom länet föranlett övergrepp, i det att i synnerhet mjöl egenmäktigt omhändertagits utan att motsvarande kuponger därvid avlämnats. Även om full likvid givits för varorna, innebära de nämnda åtgärderna ett förfarande, som måste betecknas som brottsligt, icke blott i så måtto, att det strider mot gällande lag, utan även därutinnan, att en behövande sålunda kan komma att tillskansas sig vad som tillkommer en annan lika behövande. Det måste med största eftertryck framhållas, att dylika okontrollerade uttagningar av livsmedel, om de upprepas, måste leda till det högst betänkliga förhållandet, att det redan nu knappa förrådet hastigt tager slut, utan att möjligheter till dess förnyande förefinnas. Var och en måste göra klart för sig, att den föreskrivna ransoneringen avses till allmänt väl och måste bäras lika av alla.

Den mönstergilla ordning, som i det hela hittills präglat livsmedeldemonstrationerna inom länet, innebära en förpliktelse och ett åtagande även för framtiden. Konungens befallningshavande känner sig förvissad därom, att den enträgna vädjan till lojal underkastelse under givna bestämmelser, som Konungens befallningshavande härigenom riktar till alla och envar, skall allmänt efterkommas, och detta så mycket mer, som intet skall underlåtas för att i göriligaste mån lätta dyrtidens oundkomliga tryck för de därav hårdast drabbade.

I detta sammanhang vill Konungens Befallningshavande rikta en bestämd anmaning till länets samtliga livsmedelsnämnder att med största uppmärksamhet följa ställningen på varje ort inom vederbörande nämnds område, så att icke på någon punkt förhållandena få närma sig bristningsgränsen. Sådant bör kunna undvikas genom att nämnderna i tid vidtaga åtgärder i motsatt riktning eller ock, om detta icke lyckas, i tid hänvända sig till länets livsmedelskommission.

Luleå i landskanliet den 7 maj 1917.

Walter Murray.

Alb. Norberg.

Troligen hade denna anmälan gjorts per telefon ty den skriftliga anmälan som föreligger' är dagtecknad den 27 maj, skriven med Forsströms handstil och försedd med J. O. Erikssons osäkra och svårlästa namnteckning.

Till Allmänna åklagaren

Till laga åtal får jag härmed anmäla arbetarne Karl Oskar Sandin, Sekel Elfve Nordenstrand, Arvid Kuure, Oscar Isaksson, Karl Johan Kääntönen, Karl Valfrid Holmberg, Gustaf Wallgren, Gottfrid Källberg, Anders Gustafsson, Gunnar Bergström, Oskar Kääntönen, Johan Heiskanen, Sigurd Kummu, Isak Brushane, Per August Forsberg och Karl Verner Blom, alla från Seskarö för det de jämte en del andra personer lördagen den 26 dennes med våld inträngt i mitt tillåsta bageri och därstädes tillägnat sig 540 kilogram bröd värdt 381 kr 80 öre. I bageriet hade kvarlämnats 352 kronor 67 öre.

Seskarö den 27 maj 1917

Vittna : J. O. Eriksson
Pauli Rissanen Th Andersson⁸²

Annandag pingst, måndagen den 28 maj, hade polismännen F. A. Gustafsson och C. M. Westin av t. f. länsman Bernhard Forsström beordrats att till förhör på Granviks brädgårds-kontor klockan halv fyra kalla Karl Sandin, Nils Sandberg, Sekel Nordenstrand, Ernst Holmberg.

Nils Sandbergs fästmö Eda, som blev vittne till hämtningen av Sandberg till förhöret, skyndade sig till Centralkaféet i Söderholms gård och meddelade några ynglingar: ”Polisen har låst in Nisse och tre till på Granviks brädgårdskontor. Spring och tala om det för karlarna i kortskogen samt i Sandvik, Fridehem och Granvik.” Stafett utgick villigt och snabbt.⁸³

Innan förhöret hunnit påbörjas samlades kring brädgårdskontoret omkring 300 personer som högljutt fordrade de inlåstas frigivning. Forsström gick ut och meddelade att detta inte kunde ske innan förhör hållits. Utöver de fyra som skulle förhöras var polismännen F. A. Gustafsson och C. M. Westin närvarande. Ett stort antal vittnesmål gavs senare om vad som hände denna eftermiddag. Av dessa hör F. A. Gustafssons iakttagelser till de intressantaste. Gustafsson var förvånad över de församlade männens och kvinnornas upprördhet vilket tyder på att han inte kände till mötesbeslutet den 25 april om en kollektiv aktion för att undvika utplockning av syndabockar. Omkring 300 personer hade deltagit i de olagliga brödköpen. Av dessa hade 16 namngetts i den av bagaren J. O. Eriksson undertecknade angivelsen till allmänna åklagaren. Av de 16 hade fyra kallats till förhör på brädgårdskontoret. Vid kajen, en bit från brädgårdskontoret, låg ångaren Nils med ångan uppe beredd till avfärd. De trehundra som nu larmade kring brädgårdskontoret hade själva deltagit i brödköpen och befarade att de fyra på brädgårdskontoret inlåsta skulle fraktas till Haparanda med ångaren Nils.

När några personer efter en stund inträngde i kontorsbyggnadens förstuga och fordrade att de anhållna skulle släppas ut förklarade Gustafsson att de inte var anhållna utan endast tagna i förhör.

Det är tydligt att varken polismännen F. A. Gustafsson och C. M. Westin eller fjärdingsman C. W. Molinder vilka var närvarande på brädgårdskontoret visste något om den ytterligt nervöse t. f. länsmannen Forsströms planer. När folkmassan började bli hotfull och påträngande skyndade han ut från kontoret, genom brädgården och upp mot Granviksbolagets huvudkontor för att ringa till sin chef kronofogde Svanström för vidare order. När han passerade folkmassan på väg mot kontoret tilltog skränet. Någon ropade: Kasta honom i sjön.

När Forsström avlägsnat sig, tilltog oväsendet, någon blåste i visselpipa, dunkningarna på dörrar och fönster ökade. Gustafsson såg nu när han tittade in genom dörrspringan till det inre rummet där de fyra som kallats till förhör hade suttit att den siste av dem hoppade ut genom fönstret utanför vilket Albert Nilsson stod med ett ytterfönster i händerna.

Gustafsson konstaterar i sin vittnesberättelse att folket var till ytterlighet upphetsat vilket alldeles tydligt besvärade den gamle f. d. stabbläggaren och fackföreningsmannen. När de inlåsta blivit utsläppta begav sig folkhopen under hurrarop och glädjetjut upp mot huvudkontoret.

Gustafsson och Molinder upptäckte nu att de blivit inlåsta på brädgårdskontoret. Det framgick sedan att någon låst in dem och kastat nyckeln i sjön. Det öppna fönstret i det inre rummet stod dem dock till buds men folkmassan spärrade vägen till huvudkontoret. Folk återvände till brädgårdskontoret och började smäda Gustafsson och Molinder genom att kalla dem polisdjävlar m. m. Gustafsson ansåg att det bland de församlade fanns personer som var lugna och sansade, men han kunde inte upptäcka någon sådan. Alla skrek eller hotade. Det fanns ingen som kunde vidtalas för att lugna ned folkhopen.

När Forsström avklarar sitt samtal till kronofogden från huvudkontoret bad J. A. Löthberg och Kalle Hult Forsström att komma ut. Samtliga skyldiga ville nu anmäla sig. De på brädgårdskontoret insatta fyra personerna hade som nämnts blivit utsläppta av folkmassan.

Utkommen utanför kontorsbyggnaden gjorde sig Forsström beredd att påbörja namnuppteckningen, då han meddelades att en kommitté skulle överlämna en förteckning på samtliga deltagare i brödköpen, skriven med namnen som ekrar i ett hjul, utan några första namn. Förteckningen skulle översändas till åklagarmyndigheten med det snaraste. Forsström och fjärdingsman Molinder uppmanades att lämna ön. När Forsström skulle gå in på kontoret för att per telefon avge rapport till kronofogden fick han en spark i ändan (enligt protokollet: af en i hopen en knuff i trakten af korsryggen).

Folket började nu att bege sig mot Folkets hus. Polisman Gustafsson var på hemväg och fick följa på brädgårdsbanan mot Fridhem av bl. a. Oskar Sandberg och Karl Enbuske. Några i hopen hånade Gustafsson för att han som själv var arbetare blivit polis. Gustafsson invände att det bör vara förmånligt för arbetarna att den som kände arbetarna och deras förhållanden åtog sig att vara polis och på så sätt kunde verka till arbetarnas förmån.

En arbetare ansåg att det i framtiden inte skulle finnas några polismän vartill Gustafsson invände att om han skulle upphöra att vara polisman skulle någon annan bli det i hans ställe. Någon invände att folket i framtiden skulle avliva polismännen och tillsätta egna ordningsmän.

Hopen tog nu av till vänster på en bana som ledde i riktning mot Folkets hus. Gustafsson fortsatte rakt fram, sedan han blivit fri sina belackare.

Gustafsson hade under storstrejken varit ordningsvakt och blivit utsedd till extrapolis. Som stabbläggare hade han haft stort fackligt förtroende och även sedan han blev polisman hade han anlitats av Sågverksindustriarbetareförbundet som ombud vid lösandet av smärre konflikter, bl. a. i Degersel och vid bildandet av avdelningen i Törefors. Under 14 år hade han följt utvecklingen bland arbetarna på Seskarö. Det var inte enbart nöden som drev dem till de olagliga brödköpen, ansåg Gustafsson. Aktionen hade även en politisk bakgrund. Arbetarna hade uppfattningen att kronobetjäningen skulle förlora sin makt om militär användes mot arbetarna för ordningens upprätthållande. De ansåg att militären skulle göra gemensam sak med arbetarna.

På mötet i Folkets hus utsågs en kommitté bestående av K. P. Östman, Karl Sandberg, Emil Laaksonen, Petter Lindbäck och Werner Pettersson, som fick i uppdrag att meddela kassör J. Wallin att arbetet inte skulle upptas följande dag vid sågverket om inte t. f. länsman Forsström och fjärdingsman Molinder lämnade ön redan samma kväll. Forsström sade sig vilja övernatta, han var trött och sade att det saknades båtförbindelse till fastlandet.

Kommittén rapporterade till mötet på Folkets hus Wallins besked om att arbetsinställelse som protest mot polisförhör var ett avtalsbrott. Kommittén fick nu i uppdrag att meddela

Forsström att om han inte avreste frivilligt skulle folket tvinga honom till det. Vid ett tredje besök hade kommittén, i vilken hela tiden K. P. Östman förde ordet, skepparen på ångbåten Nils med sig. Denne förklarade sig beredd att föra länsmannen och fjärdingsmannen till fastlandet.

Kassör Wallin tyckte det var lugnast så. Arbetarna tycktes vara så uppretade att det fanns risk att de stormade kontoret. Forsström och Molinder avreste därför till Pentheikki i Nikkala där de sammanträffade med kronofogde J. Svanström och länsdetektiven P. Glad klockan tre på morgonen den 29 maj.

De från brädgårdskontoret befriade, Sekel Nordenstrand, Nils Sandberg, Ernst Holmberg och Karl Sandin, försvinner härmed ur bilden. Ehuru efterspanade lyckas de hålla sig undan polisen tills de jämte övriga tolv som anmälts för tvångsköpen hos bagare Eriksson den 22 december 1917 dömdes att böta 15 kronor var till kronan. Tolv av dem dömdes för att egenmäktigt utan kuponger ha köpt två paket bröd vardera. Oscar Isaksson för att ha köpt fyra paket och Sekel Nordenstrand för att ha köpt sex paket. Sekel Nordenstrand, blivande trettioårsförfattare, var då 17 år och ungarl men hade två äldre bröder som också arbetade på sågen. Albert Nilsson, som genom att ta bort ett fönster släppte ut de fyra från brädgårdskontoret, vilka häradsrätten inte ansåg vara vare sig häktade eller fångar, frikändes för detta tilltag den 18 december 1918 men dömdes för deltagande i det uppror som uppstod två dagar senare, den 30 maj. Straffet blev två månaders straffarbete samt åläggande att utbetala vittnesersättningar.

Karl Petter Östman dömdes den 22 december 1917 för hotelse mot tjänsteman i tjänsteutövning (t. f. länsman Forsström) att böta 50 kr samt att återgälda statsverket för vittnesersättningar.

Därmed var historien med brödköpen och det därav föranledda intermezzot vid brädgårdskontoret slut. Men på ett sidospår skulle en allvarligare affär utveckla sig. Låt oss därför återgå till historiens kronologi.

På morgonen kl 9 tisdagen den 29 maj återvände ångfartyget Nils till Granvik med kronofogde Svanström, länsdetektiven P. Glad, t. f. länsman Bernhard Forsström och fjärdingsman C. W. Molinder ombord.

Klockan 10 samlades arbetarna till möte i Folkets hus. Under frukostrasten hade arbetarna vid Granviks sågverk märkt att kronobetjäningen återvänt till ön. I stället för att återgå till arbetet efter frukosten började arbetarna samlas i Folkets hus.

Den nu förstärkta delegationen av myndighetspersoner hade tagit in hos bagaren J. O. Eriksson, vars bostad sedan blev platsen för de förhör som hölls följande dag.

Vid mötet i Folkets hus beslutade arbetarna vidhålla sin avsikt att upprätta en förteckning där namnen på samtliga brödköpare skrevs i en cirkel. För denna uppgift utsågs en särskild kommitté, den s. k. listkommittén. Vilka som tillhörde denna kommitté framgår inte med säkerhet av förhørsprotokollen. Tydligt var det svårt att upprätta en förteckning över samtliga brödköpare. Omkring 300 personer hade deltagit i brödköpen. Det var svårt för kommittén att avgöra vilka som verkligen varit med och om någon förnekade sin delaktighet kunde andra, som visste om det verkliga förhållandet, också neka att ange sig själva. Listkommittén behövde en tidsfrist.

Som förhandlare med myndigheterna utsågs en kommitté bestående av Richard Dahlgren, Oskar Sandberg, Schots Nordenstrand, Emil Fredriksson och bageriarbetaren Otto Holmström. Den sistnämnde lämnade samma dags kväll Seskarö och reste till Karlsborg där han anställdes hos bagaren Jansson, en broder till bagaren Jansson på Seskarö.

Mötet beslöt att ge kommittén i uppdrag att uppmana kronobetjäningen att resa från ön och

avvakta den förteckning på samtliga brödköpare som man avsåg att upprätta. Arbetet vid Granviks och Sandviks sågverk skulle inte återupptas förrän kronobetjäningen lämnat ön.

När kommittén framförde arbetarmötets budskap svarade kronofogden att detta inte kunde godtas. Förhören måste komma till stånd. När detta meddelande förelades mötet beslöts att man skulle ställa sig till förfogande för förhör mot villkor att inga häktningar företogs i samband med förhören. Åklagaren skulle få ta ställning till en självangivelse från samtliga deltagare i brödköpen. Arbetarna ville inte tillåta utplockandet av några syndabocker. Stämningen på mötet var mycket upprörd. Kommittén fick i uppdrag att meddela kronofogden att man ställde sig till förfogande för förhör men kunde inte svara för ordningen om något särskilt inträffade. Härmed avsåg man häktning av någon av de förhörda.

Vid detta möte syns man ha diskuterat möjligheten att själv svara för ordningen med tanke på det som hänt vid brädgårdskontoret föregående dag och diskussionerna med polis F. A. Gustafsson. Karl Enbuske berättade att det i Stockholm bildats ett borgerligt skyddsgarde och att arbetarna mot detta garde hade tänkt ställa upp ett rött garde. När det kom till sammanstötningar med polisen och dessa försökte få anledning till häktningar måste arbetarna hålla sig kallblodiga och inte låta sig lockas till straffbara handlingar som stenkastning och dylikt.

I flera vittnesmål återkom minnesbilden om att Enbuske skulle ha pratat om ett rött garde och att man skulle vara kallblodig. Detta intresserade i hög grad länsdetektiv Glad när han gjorde en förnyad undersökning. Hugo Berglund sade sig dock minnas mycket bra att man inte beslutat bilda något rött garde. Frågan hade inte ens ställts under proposition eftersom det inte fanns något förslag. Enbuske hade nämnt ordningsgardet liksom i förbigående när man diskuterat möjligheten att hålla ordning.

Kronobetjäningen uppmanades att komma till Folkets hus för överläggningar med arbetarna vilket länsdetektiv Glad ansåg vara för mycket begärt. Kronofogden ansåg att arbetarna intog en hotande hållning.

Av Glads på uppdrag av KB gjorda utredning framgår att kronofogde Svanström i detta läge rekviderade 50 man militär från Haparanda. Däremot framgår det inte om detta skedde med KB:s medgivande. Uteslutet är dock inte att överste Gyllensvärd begärt bekräftelse av landssekreteraren, eventuellt genom Hårlemans förmedling, innan truppen avsändes.

Den 30 maj anlände till Seskarö 50 man ur neutralitetsvakten i Haparanda, bestående av trupp ur Västernorrlands regemente under befäl av kapten Wenzel Falk. Militären anlände redan vid femtiden på morgonen och avlastades vid ångbåtsbryggan i Leppäniemi som låg ca 600 meter från det vid stranden liggande Folkets hus.

Trots den tidiga tidpunkten hade en del av befolkningen mött upp vid ångbåtsbryggan. Fänrik Karl Lillier som tjänstgjorde som plutonchef berättade i sitt vittnesmål att de som kommit ned till bryggan uppträdde hånfullt, kastade glåpor och efterhärmade kommandoorden.

När truppen marscherat i land och rast kommenderats i avvaktan på kontakt med kronofogde Svanström ”sökte åtskilliga personer flera gånger komma i samtal med soldaterna, vilket emellertid blev förhindrat”. Kanske dock inte helt. Av uppgift som kapten Falk senare lämnade i en tidningspolemik bestod truppen till stor del av sågverksarbetare från Väster-norrland.⁸⁴ Detta förhållande måste ha inneburit möjligheter till samförstånd.

På förmiddagen hade ett nytt möte utlysts i Folkets hus. På morgonen samlades Karl Enbuske jämte ett tiotal personer vid Mattinlassiträsket för att före det allmänna mötet diskutera den föreliggande situationen. Man förberedde en avväpning av soldaterna om detta skulle bli nödvändigt,⁸⁵ har Karl Enbuske uppgivit strax före sin död 1966.

Gustav Laks, en 18-årig bondson på Seskarö, senare sågverksarbetare, har i en intervju omvittnat att aldrig förr eller senare har en sådan solidaritet präglat arbetarna på Seskarö som

kring brödtagningarna 1917. ”Folket var helt enkelt desperat. Det fanns ingen annan mat än kålrötter som osade från varje kåk. Och hos bagarna fanns det stora lager av spisbröd.”⁸⁰

Laks' reaktion är också representativ för den fåtaliga jordbrukar- och fiskarbefolkningens uppfattning 1917. De höll sig annars reserverade till arbetarnas politiska strävanden. De såg 1917 att arbetarna led nöd och delade med sig av sina produkter så långt dessa räckte.

Arbetarnas strategi gick ut på att kollektivt inför häradsrätten svara för sina gärningar. Denna strategi var inte syndikalistiskt inspirerad, den var godtagen av de reformistiska stabbläggarna från Sundsvall med traditioner från och rötter i Skarpskyttelägret 1879. SAC fick inte fotfäste på ön förrän i augusti följande år. Visst fanns det några f. d. ungsocialister på ön men någon syndikalistisk taktik i form av punktaktioner för prisnedsättningar och lönehöjningar tillämpades inte. Flertalet av sågverksarbetarna var socialdemokrater som med partidistriktet från den första juli skulle bli anslutna till det nya vänsterpartiet.

Arbetarnas strategi möttes av myndigheternas mer eller mindre medvetna strategi som gick ut på att plocka fram och ställa till svars syndaböcker som nödtorftigt kunde bevisas vara ledare. Detta skulle underlätta utredningsarbetet och få arbetarnas aktion att framstå som en produkt av uppviolare, vilket reducerade den politiska effekten. Kunde det beläggas att arbetarna var vilseförda gav detta argument för att arbetarna inte var mogna för den politiska demokratin. Härlemans ande svävade över det vatten som skilde Seskarö från fastlandet.

Den taktik som upplades på gruppmötet vid Mattinlassiträsket redovisades aldrig på det allmänna arbetarmötet som började vid tiotiden på förmiddagen samma dag. Det som avhandlades vid ”träskmötet” har långt in i senare tid varit känt för blott ett fåtal invigda. Till dessa torde ha hört blott två, En buske och Dahlgren⁸⁶ av dem som sedermera åtalades för upproret. Den aktivitet som utvecklades av övriga deltagare i avvärjningen tyder på att denna skulle ha kommit till stånd även om ”träskmötet” inte skulle ha hållits. De var perifera och inte politiskt aktiva arbetare.

När arbetarna hade samlats i Folkets hus gick Karl Enbuske fram till ordförandeplatsen och frågade om de närvarande behagade utse en ordförande varvid Enbuske enhälligt utsågs till att leda mötets förhandlingar.

Som första punkt på dagordningen diskuterades nödvändigheten av att utse en kommitté som fortlöpande följde utvecklingen i ”brödfrågan” och i mån av behov sammankallade till offentliga möten. Beslöts att tilldela den tidigare valda listkommittén detta uppdrag.

Innan någon annan fråga hann avhandlas meddelade någon som sett ut genom fönstret att kronofogde Svanström, t. f. länsman Forsström och länsdetektiv Glad var i antågande.

Karl Enbuske skyndade sig att avsluta mötet, lämnade ordförandebordet, gick fram till Emil Fredriksson och anmodade denne att överta ordförandeskapet vilket Fredriksson gjorde.

Enligt landstingsman J. A. Löthbergs vittnesmål hände därpå följande. Efter att ha kommit in i lokalen meddelade kronofogden att det var nödvändigt att förhören om brödtagningarna påbörjades. De närvarande fick bereda sig för detta och komma till bagare Erikssons gård där förhören skulle hållas.

Tillfrågad om hur många som skulle komma till Erikssons gård gav kronofogden inget direkt besked, men sade att tio till tjugo skulle nog hinna förhöras under dagen.

På frågan om häktningar skulle förekomma svarade kronofogden att ”om nöden tvingat till oroligheterna och icke annat förhållande, så bryter ju i vissa fall nöden lag. Ni kan lugnt komma till förhöret. Vi skall förhöra en och en och eftersom vi förhört skall vi släppa ut vederbörande och ta in någon annan i stället. Om det erfordras att någon på nytt inkallas för att ånyo höras får detta ej hindras.”

Mot detta restes ingen erinran bland de församlade. J. A. Löthberg uppmanade mötesdeltagarna att ta det lugnt och låta sig förhöras. Karl Enbuske instämde och uppmanade till lugn och kallblodighet. Flertalet av mötesdeltagarna begav sig nu till bagare Erikssons gård.

När han gick från mötet säger sig Herman Lokkinen först inte ha riktigt fattat vad Enbuske menat när han uppmanat arbetarna att vara kallblodiga om någonting skulle hända. När han längre fram på dagen såg militärbevakningen av huset där förhöret pågick förstod han att Enbuske måste ha tänkt på risken för en sammanstötning med militären. Det sades dock man och man emellan att arbetarna inte hade någonting att frukta från militärens sida.⁸⁷

Förhöret i bagare J. O. Erikssons gård började klockan tolv och pågick till klockan sex då sammanstötningen mellan militär och arbetare skedde.

En folkmängd som efterhand uppgick till omkring 1 000 personer fyllde Erikssons gårdsplan och sedan allt utrymme mellan Arms, Erikssons och Söderholms gårdar. Jag har tidigare nämnt Skarpskyttelägre utanför Sundsvall 1879. Mycket var gemensamt: en stor folkmängd, hungern, men även en del personer som flyttat till Seskarö från sågverken kring Sundsvall.

Norrskensflammans bodenredaktör Nils Andersson lämnade ön denna dag och hann uppleva de första timmarna av förhöret. Från Haparanda sände han *Socialdemokraten* följande bild:

I skrivande stund är situationen allvarlig, upphetsningen är så stor, att en ganska obetydlig sak kan leda till ödesdigra verkningar. Det gjorde ett egendomligt intryck att se hela denna arbetarbefolkning, även kvinnor och barn, lägrad utanför förhørslokalen medan en efter en av de arbetare, som polisen utsågo, fingo gå in på förhör. Militärpatrullerna gingo med påskruvade bajonetter runt samtliga.

Det låg allvar över det hela. En grammofon ... spelade Arbetets söner, oupphörligen, oupphörligen. Slutligen blev militärbefälhavaren nervös och befallde att man skulle upphöra med detta stycke. Svaret blev att Arbetets söner sjöngs unisont av hela människomassan. Kaptenen syntes både arg och slokörad, men var givetvis maktlös inför opinionen.⁸⁸

Folksamlingen hade ökat under hela förmiddagens lopp. Militärens ankomst tidigt på morgonen hade spritt sig som en löpeld genom samhället. Några medlemmar av den föregående dag valda förhandlingskommittén kom innan mötet började i Folkets hus till Erikssons gård och frågade kronofogden vad avsikten var med den tillkallade militären. Kronofogden svarade att då arbetarna själva inte trodde sig kunna garantera ordningen så hade han sett sig nödsakad att tillkalla militär för polisens förstärkning. Någon ur kommittén frågade om häktningar skulle företas. Kronofogden svarade att detta var helt beroende på förhörens resultat men uppmanade kommittén att gå till Folkets hus och be de där församlade att ställa sig till förfogande för förhör. Kommittén ansåg det utsiktslöst att få gehör för ett sådant förslag. Kronofogden, Glad och Molinder begav sig då till Folkets hus där kronofogden uppställde villkor för förhöret som godtogs av de arbetare som deltog i mötet.

Villkoren skilde sig från dem kronofogden tidigare delgett kommittén som sedan efterhand informerade de arbetare som strömmade från Folkets hus till Erikssons gård.

Detta hade till följd att ingen svarade när kronofogden från bageriets trappa ropade upp namn på personer som han ville förhöra. Man litade inte på kronofogdens löfte i Folkets hus eftersom detta inte stämde med hans besked till kommittén. Detta skapade oklarhet under de följande rättegångarna. I sina första vittnesutsagor avstod kronobetjäningen från att nämna sitt besök i Folkets hus. När arbetarna återopade kronofogdens löfte på mötet om att inga häktningar fick företas refererade han till det besked han tidigare gett kommittén.

När ingen infann sig frivilligt till förhör fick polisman F. A. Gustafsson och fjärdingsman C. W. Molinder i uppdrag att uppleta och inhämta misstänkta personer till förhör. Undan för undan inhämtades allt eftersom tiden led K. P. Östman, Albert Nilsson, Karl Sandberg, Oskar Sandberg, Vilhelm Vallgren, Rickard Löpare och Arvid Kuure.

Ingen av de inhämtade kom ut och de utanför väntande blev allt oroligare. Talkörer uppstämde: Vi vill ha ut våra kamrater!

De till förhöret inkallade fick vänta i den intill förstugan belägna kökskammaren. Förhöret pågick i ett inre rum. Karl Sandberg berättade senare att när han själv, Oskar Sandberg och Vilhelm Vallgren förhörts hade de fått kronofogde Svanströms löfte att avlägsna sig men hindrades av länsdetektiv Glad som bevakade kökskammaren. Först sedan militären avväpnats fick de avlägsna sig efter kronofogdens tillsägelse.

Oväsendet hade vid sextiden fått en sådan styrka att kronofogden fann skäl att avsluta förhöret. K. P. Östman och Albert Nilsson förklarades häktade. Folkmassan hade blivit mycket påträngande och en militärtrupp patrullerade oavbrutet runt byggnaden. När patrullen var på den ena sidan av huset försökte folkmassan titta in genom fönstren på den andra sidan samt vek undan var gång patrullen passerade. Kronofogden gick ut på trappan och uppmanade folket att avlägsna sig från planen framför huset, utan att bli åtlydd. Folksamlingen ropade: Vi vill ha ut våra kamrater. Kronofogden svarade: De få svara för sig och ni för er! En sten kastades mot kronofogden och träffade ett fönster i närheten av trappan. Militären hade fått förstärkning från sin förläggning och uppställdes runt byggnaden.

Kronofogden gick in i huset och kom ut med en lagbok. Av det som sedan hände har kronofogden gett en stilenlig beskrivning i sin rapport till KB:

Då befallningen ej hade åsyftad verkan och militärens försök att skingra massan ej heller lyckades, upplästes upprorslagen och befalldes upprorsmännen ljudeligen trenne gånger att genast åtskiljas vid äfventyr att vapenmakt eljest komme att användas. Genom militärens påtryckning gick folket några steg tillbaka men stannade på nytt i en synnerligen hotande ställning. Då militären sålunda utan användande af våld icke kunde skingra upprorsmännen förordnade jag, att upproret skulle med vapenmakt stillas. Befälhafvande officeren framryckte då i samlad trupp med fällda bajonetter mot folkmassan, som torde hafva uppgått till omkring ettusen personer och bestående af män och kvinnor samt en hel hop minderåriga barn. Genom denna åtgärd vek massan ytterligare några steg bakåt men stannade ånyo. En hel massa civila karlar kastade sig nu öfver militären och frånryckte dem med våld gevären.⁸⁹

Pensionerade sågverksarbetaren August Dahlbeck har i juni 1967 berättat för författaren att militären riktade gevären mot marken. Han iakttog tillsammans med Ragnar Andersson skådespelet från taket till ett stall som var inrymt i gaveln till Söderholms uthusbyggnad mittemot bageriaffären. De två pojkarna på stallet fann det hela mycket spännande, berättar Dahlbeck, men fick brått när arbetarna började att skjuta ut löspluggen i de erövrade gevären. De hoppade ned från taket, rullade runt över en gödselstack och trampade på Herman Lokkinen som låg på marken med ett gevär i skjutställning, ivrigt slitande i mekanismen så att han inte ens märkte att pojkarna trampade på honom. Lokkinen förstod sig inte på gevärets säkring. Han var från Uleåborg och hade gjort sin värnplikt som skraddare.

Några av militären gjorde starkt motstånd och flera personer hjälptes åt att ta ifrån dem gevären. Sergeant Nilsson försökte hjälpa en av militären som höll på att förlora sitt gevär men fick kolvslag i nacken och huvudet. Han drog sin revolver och sköt i marken men övermannades och berövades sitt vapen.

På samma sätt gick det för kapten Falk som hann tömma sin revolver och såra två arbetare, en i låret och en i benet, innan han berövades sin revolver. Varken kaptenen eller sergeanten erkände senare att de förlorat sina vapen.

I tumultet rispades en av militärerna i benet av sin kamrats bajonett. När kapten Falk övermannats och berövats sin revolver sträckte han upp händerna men då ingenting hände gav han sig iväg efter den flyende militären. Han tog vägen genom bageributiken, hoppade ut genom ett motstående fönster, tog betäckning bakom en vattentunna när han hörde skott mot byggnaden och fortsatte sedan till ett skogsbryn där militären tagit betäckning. Sergeant

Nilsson lät sig förbindas i köskammaren. Nestor Johan Heiskanen hade övertagit Herman Lokkinens gevär och med detta riktat mot kapten Falk fick han honom att släppa sin revolver som togs om hand av Herman Lokkinen som avlossade ett par skott mot huset där kronobetjäningen befann sig. Han tänkte fortsätta skjutandet då Richard Dahlgren ingrep och sade att här skall inte skjutas, gevären skall samlas ihop.⁹⁰

Även övriga som smög sig omkring Erikssons gård med tagna gevär och blottställde sig för kronobetjäningen – Johan Wass, Hugo Berglund, Petter Lindbäck m. fl. – ropades tillbaka.

Länsdetektiv Glad kom ut på gården och gjorde tecken att han ville förhandla: ”Ja, ni kan skjuta oss, om ni vill. Vad är edra villkor?” Arbetarna svarade att någon avrättning inte var påtänkt, men de vidhöll bestämt att såväl polisen som militären måste lämna ön. Kronofogden som under tiden också kommit ut, svarade: ”Är det inte något annat skall den saken ordnas.”⁹¹

Fjärdingsman C. W. Molinder sändes med bud om avtåg till kapten Falk som var hos sin trupp i skogsbrynet.⁹² Några arbetare som med tagna gevär gjort ansats till att bilda skyttelinje mot militären i skogsbrynet kallades till ordning. När militären ställt upp och avtågade viftade de med hattarna och hurrade.⁹³

Innan avtåget skedde hade bland annat följande hänt. Några arbetare hade kommit att tänka på att en postering av fem man kvarlämnats i den i folkskolan inrymda förläggningen. Från Centralkaféet i Söderholms gård begav de sig till skolan där de utan större motstånd lyckades ta hand om fem gevär med tillhörande ammunition. Enligt överifierad uppgift deltog Herman Lokkinen i expeditionen till skolan där han tog hand om ett av gevären och begav sig ned till ångbåtsbryggan varifrån han kastade ut det i vattnet.

Skogvaktareleven och sågverkspraktikanten Yrjö Matikainen som råkade höra samtalet på Centralkaféet följde av nyfikenhet med till skolan, utan att delta i avvapningen, vilket dock hade till följd att han blev åtalad för delaktighet i upproret. De övriga som avväpnade posteringen lyckades man inte identifiera.

Telefonledningen från förhørslokalen till telefonstationen kapades av ryssen Petter Ljepuschin och Anton Vikström strax efter det länsdetektiv Glad hunnit ringa in en bristfällig rapport till polismästare Härleman i Haparanda. Denna rapport delgav sedan Härleman pressen och landssekreterare Norberg vilket bidrog till den överspända bilden av det som hänt. Från militären i skogsbrynet sändes en furir med en rapport, troligen till överste Gyllensvärd, genom skogen till Sandviks sågverkskontor som hade direkt linje till Haparanda. Denna telefonlinje hade natten före kapats av Arvid Kuure⁹⁴, men hunnit repareras på morgonen.

Sedan militären avrest till fastlandet konstaterade arbetarna att de erövrat 24 gevär och två revolverar. Vapnen gömdes i Folkets hus men förflyttades under den följande natten till det pågående godtemplarhusbygget där de gömdes i väggarnas spånfüllning.⁹⁵ Mellan arbetarnas Verdandiloge och IOGT-logen rådde, som man då ansåg, en klassbetonad rivalitet. Ingen skulle leta efter vapen i det borgerligt betonade föreningshusbygget.

Befolkningen var nu mycket uppskärnad. I synnerhet ungdomen hade ingen tanke på att sova. Dans som pågick hela natten anordnades i Folkets hus. Till udden mot Tipuri sund hade man sänt en postering som skulle ha utkik över ankommande båtar. I ett senare vittnesmål uppgav förvaltare Suopankki vid Sandviks sågverk att han sett en beväpnad arbetarpatrull på vägen genom skogen till Sortis udde.⁹⁶ På morgonen kom bud från posteringen på udden mot Tipuri sund om att man siktat en båt på väg mot Seskarö i den yttre farleden: Simson kommer. Från Folkets hus spred sig budet ut över ön på morgonen den 31 maj.

När isbrytaren Simson passerade Tipuri sund uppmanade befälet den militär som var på däck att ta skydd i höjd under relingen för att gardera sig mot eventuell beskjutning. Det har berättats att posteringen verkligen disponerade ett gevär men ansåg sitt vapen för klennt att avvärja den annalkande järnkolossens ankomst.

Den ockuperade ön

Seskarö hade 1917 omkring 2 900 mantalsskrivna invånare. Under sågverkens utlastnings-säsong översteg befolkningen 3 000 personer. Antalet sågverksarbetare var ca 600 plus ett varierande antal säsongarbetare.

Granviks sågverk ägdes huvudsakligen av finska intressenter i Brahestad och AB Sandviks sågverk var ett dotterbolag till det finska Kemi AB. De ca 400 arbetarna vid Granviks sågverk hade till stor del kommit från trakten av Sundsvall och från Västerbotten. Större delen av de ca 200 arbetarna vid sandvikssågen hade kommit från Finland och större delen av dem var ännu finska medborgare.

Förbindelserna mellan ön och fastlandet ombesörjdes sommartid med båt och vintertid med häst över isen. Avståndet till närmaste väg på fastlandet var vintertid en halv mil och sjövägen till Haparanda var en landmil. När isen varken bar eller kunde forceras med båt var förbindelserna med fastlandet avbrutna vilket försvårade öns försörjning med livsmedel i normala fall och komplicerade dem i en kristid då en upplagring förhindrades av livsmedelsreglering och ransonering.

Öns penninghushållande befolkning var relativt stor. Blott i ca ett halvt dussin gårdar försörjde man sig huvudsakligen med fiske och jordbruk.

Haparanda stad hade vid denna tid ca 1 300 invånare samt ett internationellt tillskott av jobbare och speditörer samt en neutralitetsvakt som bidrog till en ökad efterfrågan på det lokala jordbrukets produkter. Kring Seskarö fanns alltså ingen kringliggande landsbygd för enskilda uppköpsresor av livsmedel.

I maj månad var Sverige avspärrat från tillförsel av livsmedel från kontinenten och England. Seskarö var avspärrat från fastlandet mellan första maj och pingst. Seskarö tillhörde Neder-torneå kommun, vars befolkning till större delen bestod av Seskarös invånare. Gränsridare Segerlund i Mattila var kommunalstämmans ordförande och sågverksarbetaren Löthberg i Seskarö dess vice ordförande. Den sistnämnde var också landstingsman. Skattestrecket satte ännu hinder för sågverksarbetarna att göra sig gällande vid val till kommuner, landsting och Första kammaren. Våren 1917 klagade sågverksarbetarna mot den hänsynslösa indrivning av fleråriga skatteskulder som fjärdingsman Molinder på kronofogdens uppdrag företog ur arbetarnas avlöningspåsar.⁹⁷

Finske medborgaren Nestor Johan Heiskanen som blev åtalad för deltagande i upproret hade för förvaltaren vid Sandviks sågverk, Suopankki, uttalat att det skulle bli annan ordning sedan arbetarna tog makten.⁹⁶

Antalet påbrödskort som seskaröborna erhållit i maj klarlades i ett par tidningsintervjuer. Herr Segerlund meddelade att seskaröarbetarna för perioden maj—juni erhållit 1 300 påbrödskort och för den därpå följande perioden 1 200. Ordföranden i Norrbottens fördelningsnämnd, förste lantmätare K. H. Brändström, uppgav att han i slutet av april ”med särskild tanke på Seskarön” begärt 2 000 extra påbrödskort men av folkhushållningskommissionen fått blott 500. Brödbyrån i Haparanda hemställde hos kommissionen om ytterligare 700 påbrödskort för perioden 7 maj – 3 juni vilket tillstyrktes av fördelningsnämnden men avslogs av kommissionen.⁹⁸

Det är dock föga troligt att framställningarna till folkhushållningskommissionen gjorts med speciell tanke på Seskarö innan hungerupproret ställde ön i brännpunkten.

K. H. Brändström uppgav att det på Seskarö den 25 maj av icke ransonerade livsmedel rådde brist på kött, smör, kaffe, mjölk, makaroner och kålrötter. Det som då fanns i tillräcklig mängd, utöver det ransonerade brödet och mjölet, var sill och fläsk. Brödkorten hade hastigt tagit slut, förskottsköp måste göras, och så var krisen där.

Till bilden av försörjningsläget hör också priser och löner. Som av redogörelsen om tvångsköpen framgick kostade hårt bröd omkring 1:30 kr per kg. Vid månadsskiftet maj—juni ställdes all handel med fläsk under statlig kontroll. Ett detaljhandelspris av 2:20 kr för prima och 1:90 kr för sekunda vara fastställdes.

Till det goda räknar jag att bonden vaknat upp över sin prekära ställning. Bönderna hava begärt att få betalt för sin vara, sitt arbete, såsom alla andra hava gjort sedan så lång tid tillbaka att ingen minnes, när lönestrider börjades.

De, som icke äro bönder, eller icke vilja se förhållandena sådana de äro, hålla händerna för ögonen och ropa på skandal, ty bönderna vilja hava ordentligt betalt för sin mjölk, för sin potatis och sin säd. Tänk, bonden vill höja sin levnadsstandard, han som andra.

Jag gråter ej över böndernas rörelse, tvärtom jag glädes över den, ty den hädar om en ny tid — en tid, då alla skola kunna föra en fullt människovärdig tillvaro och då klasskampen allenast skall ihågkommas som en ohygglig mardröm från barbariets dagar anno 1917.

Boden i maj 1917.

Aug. Berglund,

Potatisens ersättare.

Två månader återstår tills den nya potatisen kommer. Två månader alltså, under vilka våra husmödrar måste anstränga sin uppfinningsförmåga och nedlägga sin möda på att finna potatisens ersättare på bordet. Skola vi lyckas däri eller skall eftervärlden säga om oss: 1917 års husmödrar dugde till föga, de gävo tappert samtidigt med potatisen?

Ännu ha vi kålrötter. Låt oss alltså föresätta oss att använda dem! Mycket enkla och även billiga äro följande recept.

Kokta kålrötter.

Kålrötterna skalas, skuras i ej för små strimlor samt kokas sakt

Sista nytt.

(Från Press-Centralen i dag.)

Ännu en tysk bragd!

Av allt att döma ha tyska ubåtar i dagarna kapat tre svenska ångare på väg till Finland med stycke gods. Båtarna ha iakttagits från Arholma och Söderarm på väg söderut.

Underrättelsen härom väcker stor oro i sjöfartskretsar och all trafik österut har inställts.

På hemväg.

Brittiska regeringen har givit order till Halifax att frigiva de svenska ångarna Torne och Carlsholm, båda lastade med spannmål för svenska regeringens räkning.

För stängda dörrar.

Det hemliga riksdagssammanträdet i går varade från kl. 2 till fram emot 5. Det antages att meddelande lämnats om senaste skandinaviska ministerkonferensen samt att diskussion förekommit angående de senaste tyska torpederingarna.

Vad blir svaret?

Statsministerns svar på hr Brantings interpellation angående den 40-gradiga fröstkalan och fåtalsväldet väntas att bli givet först i juni månad.

Vid Sågverksindustriarbetareförbundets styrelsemöte den 4 mars 1917 rapporterade förtroendeman August Svensson från förhandlingar i vilka han deltagit. Vid Granvik hade ackordslönerna höjts, sågarvodet med 63, stapellägningen med 33 och lastningen med 20 procent. Den allmänna timlönen hade höjts med 38 öre. Vid Sandvik var höjningarna ungefär desamma som vid Granvik. Utöver de beviljade höjningarna skulle 10 procent utgå i form av dyrtidstillägg.⁹⁹

Dessa avtal hade träffats innan den tyska blockaden av den svenska trävaruexporten tillkännagavs. Därav de till synes goda resultaten, tilläggs det i protokollet.

Av lönestatistik för sågverksindustrin framgår att medeltimförtjänsten 1917 i ören uppgick till 66 för sågare, 70 för stabbläggare, 72 för lastare och i allmänna dagsverken 42 öre per timme. Sågverksarbetarna på Granvik och Sandvik hade i regel fri bostad och fri vedbrand, vilket värderades till 10 öre per timme.

En timavlönad sågverksarbetare fick alltså arbeta fem timmar för ett kilo fläsk och en sågare fick lägga ut fyra timlöner för ett två kilos paket hårt bröd. Arbetsdagen var tio timmar. I förhållande till 1914 hade levnadskostnaderna 1917 stigit med 60 procent och sågverksarbetarnas reallöner hade sjunkit med 10 procent.

Den ordinarie ransonen var nu 200 g mjöl eller hårt bröd per dag. Varje påbrödskort motsvarade 50 g. De som hade lyckats få två påbrödskort kom alltså upp till en dagsranson av fyra hg bröd per dag. Detta kunde då gälla personer med tungt arbete. Familjemedlemmar i övrigt fick nöja sig med två hg per person.

Under den gångna vintern hade undersökningar gjorts om skogsarbetarnas kaloribehov och man hade kommit fram till ca 7 000 kalorier, dvs. det dubbla mot vad personer med lättare arbete behövde. För skogsarbetare som inte kunde ha potatis med sig i skogen på grund av risken för köldskador och därför måste äta enbart fläsk och bröd hade en dagsranson av 500 g ansetts nödvändig. Med skogsarbetare kunde vissa sågverksarbetare jämföras.

Tidigare hade de ogifta sågverksarbetarnas och säsongarbetarnas, ”löskarlarnas”, stående kost varit ”kisel”. Denna rätt tillagades så att hårt bröd mjukades upp genom att man doppade det i vatten. Brödet stektes sedan, som ett slags paltbröd, tillsammans med fett fläsk. Det var en snabbt tillagad och kaloririk rätt som under potatisbristen blev vanlig i varje hem så långt brödet räckte.

Efter brödtagningarna den 26 maj och fram till den nya brödkortsperiodens början den 3 juni åt man i 300 familjer på Seskarö kisel så långt nu två brödpaket, dvs. fyra kg per familj, räckte. Familjer med upp till tio personer var inte ovanliga¹⁰⁰ och många plankbärare hade matfriska söner vars kaloribehov steg upp till nästan samma nivå som faderns.

Sjöfarten var nu öppen för båtar som kom den yttre havsvägen medan isen ännu låg kvar inomskärs, bortsett från den ränna som bolagsbåten Nils brutit upp för sina transporter av kronobetjäningen. Butikernas lager av livsmedel var slut och en båt från Luleå lastad med t. ex. potatis skulle ha varit välkommen.

Vid tiotiden på förmiddagen den 31 maj anlände isbrytaren Simson och lade till vid Sandviks ångbåtsbrygga. Ombord befann sig två kompanier infanteri, ett kulsprutekompani samt några sjukvårdare. Utom gevär medfördes fyra kulsprutor och 60 lådor ammunition. Varje man var utrustad med 50 skarpa skott.

De som visste att de av arbetarna från militären tagna gevären fanns i säkert förvar i väggarnas spånfillning i godtemplarnas nybygge, tyckte att det var mycket onödigt besvär med denna mängd av vapen. Någon hoppades att pojkarna hade mat med sig, ty nu fanns det inte mycket ätbart kvar på Seskarö.¹⁰¹

Infanteristerna som kommit från Boden bestod av 1915 års skidlöpare, huvudsakligen från södra Norrland, Uppland, Dalarna, Södermanland och Östergötland. Befälhavare var major Grafström från I 19. Simson hade avgått från Luleå där de värnpliktiga togs ombord klockan två föregående natt.

Trots att militärtåget anlant först sent på kvällen hade nyheten spritt sig bland luleåborna. En stor folkskara hade samlats på kajen. Vänstertidningarnas ledarskribenter var närvarande. *Norrskensflammas* ledarrubrik följande dag var ”Bly i stället för bröd” och *Norrbottens-Tidningens* ”Kulsprutor i stället för mat.”

Sedan militären stigit i land fick Simson order att avgå till Salmis för att hämta 200 man ur neutralitetsvakten i Karungi som beordrats till ön. Meningen hade varit att transporten skulle ha skett med Nils, men den övergavs av besättningsmännen sedan dessa hade fått veta vad transporten gällde.

Isränna var uppbruten till Wuopio i västra Nikkala, dit bolagsbåten Nils föregående kväll

återbördat den avväpnade militären. Överste Gyllensvärd och polismästare Hårleman mötte de slagna hjältarna och vidtog åtgärder för att transportera ny trupp ut till ön, men lyckades inte trots övertalningar få Nils' besättning att frakta dem över. Tillsammans med truppen som kommit från Karungi väntade de nu i Wuopio på isbrytaren Simson men denna dröjde trots att de fått uppgift om att fartyget avgått från Seskarö.

Sedan Simson lämnat Seskarö och skulle passera Tipuri sund mellan Seskarö och Sandskär stötte isbrytaren på grund ca 100 meter nordväst om nuvarande färjfastet på seskarösidan. Simson följdes av otur på sin märkliga mission. Redan vid infarten lär den ha haft grundkänning på ungefär samma ställe men gått loss för egen kraft.

Isbrytaren satt ordentligt fast med kraftig slagsida. Om det blev storm var läget kritiskt. Efter telegrafisk kontakt med Luleå utgick bärgningsfartyget Viktoria snabbt till undsättning. Sedan bärgningsbåten anlänt på eftermiddagen lyckades den inte den dagen ta loss Simson.

Efter telefonsamtal med landssekreteraren i Luleå fick Hårleman veta att Simson gått på grund. Trots att major Ringström trott sig kunna svara för ordningen på ön hade Hårleman yrkat på att ytterligare ett hundratal man skulle sändas till Seskarö över Luleå. Landssekreteraren kunde nu meddela Hårleman att 125 man skulle komma med bogserbåten Fram.

Det hade börjat regna och de till Seskarö beordrade västgötarna fick vända om vid havsstranden. I hållande regn återträdde marschen till Haparanda varifrån truppen med tåg återbördades till Karungi. Polismästare Hårleman och överste Gyllensvärd kom inte till Seskarö medan ockupationen varade.

På eftermiddagen fredagen den 1 juni anlände bogserångaren Fram från Luleå med ytterligare 125 man militär till Seskarö. Truppen hade uttagits ur olika kompanier inom I 19 och var under kapten Ringströms befäl. Båten hade lämnat Luleå kl. 10. Allt hade försiggått lugnt. Inga demonstrationer hade förekommit, som vid Simsons avfärd då åskådarna sjöng Internationalen. Någon hade dock ropat: ”Ska ni verkligen skjuta?” Svaret blev: ”Ja, åt rätt håll!” Men det var ju också landssekreterarens förhoppning. I konceptet till rekvisitionen av denna trupp står överstruket ”pålitligt manskap”.

Sedan militären avlastats skyndade Fram ut till den grundstötta Simson som Viktoria ännu inte lyckats få flott. Detta lyckades nu med Frams hjälp. Med Simson på släp återvände Fram till Luleå. Ännu en neslig reträtt.

Ockupationsstyrkorna på ön uppgick nu till 500 man. Det talades om att en kanonbåt och en torpedjagare var på väg. Alla båtar var tagna i beslag. Ingen fick lämna ön utan ett av myndigheterna utfärdat tillstånd. Redan på kvällen den 30 maj hade dock Karl Enbuske och Anton Vikström, efter att ha blivit överförda till Pentheikki med båt, landvägen tagit sig till Karlsborg.

På bryggan vid Sandviks sågverk var en kanon uppställd och efter öns stränder patrullerade en med kulspruta bestyckad motorbåt. Fullständigt belägringstillstånd rådde. Beslagtagandet av båtarna var ett hårt slag för fiskarbefolkningen som därigenom utestängdes från möjligheten att se till sina redskap under flera dagar. Arbetet vid Sandviks sågverk hade återupptagits men låg nere vid Granvik på grund av brist på arbetskraft. Säsongarbetarna från fastlandet hade i förskräckelsen övergett ön och rest hem till sina byar, Sangis, Säivis, Nikkala osv.

Lördagen den 2 juni var den under kravallerna nedskurna telefonledningen åter satt i stånd. Samtalen censurerades och telefonstationen bevakades av militär. Under dagen anlände jagaren Vale, som medan den deltog i övningar utanför Gävle fått radiomeddelande om att omedelbart ge sig upp till Seskarö. Vale anlöpte Luleå helt kort innan den vid elvatiden ilade vidare mot Seskarö.

Söndagen den 3 juni såg det krigiskt ut på Seskarö, tyckte *Norbottens-Tidningens* redaktör C.

Hammarlund när han kom till platsen. Militär posterade på bryggan från vilken den civila befolkningen avskurits genom ytterligare en postering. I skogsbrynet vid Sandviks huvudkontor vimlade det av uniformer mellan tälten. Jagaren Vale låg för ankar ute på fjärden och den med kulspruta bestyckade motorbåten vittnade om extraordinära bevakningsåtgärder.¹⁰²

Klockan halv tio på förmiddagen anlände landshövding Murray med lotsbåten Vega som medförde last av diverse matvaror som smör, kaffe, gryn, makaroner och tormjöl. I *Norrskensflamman* meddelades att landshövdingen hade tänkt medföra även potatis men sådan kunde inte uppbringas.

Vid landstigningen mottogs landshövdingen av närvarande myndighetspersoner. Kronofogde Svanström och t. f. länsman Forsström hade återvänt till Seskarö via Luleå med Simson. Dessa jämte major Grafström fick avlägga rapport.

Förvaltarna vid öns bägge sågverk bestyrkte uppgiften om att arbetarnas brödransoner varit knappa, att potatis inte funnits att tillgå med undantag av det parti som genom landshövdingens försorg kom till ön strax före islossningen. Platsens affärsmän hördes och de bestyrkte uppgifterna om livsmedelsläget. På landshövdingens förslag lovade förvaltarna att medverka till att två soppkokningsanstalter upprättades. Landshövdingen lovade att två hushållslärarinnor skulle sändas att förestå dessa.

Meddelande utgick att landshövdingen önskade tala till befolkningen i Folkets hus. Klockan två på eftermiddagen då talet skulle hållas infann sig befolkningen med tveksamhet. Några arbetare som upplevt upplösningen av Sundsvallsstrejken 1879 fruktade när de såg den militära bevakningen att landshövdingen var en ny Treffenberg. På Skarpskyttelägre hade hållits rättegång omgärdad av soldater. Arbetarna fordrade att militären skulle avlägsnas. Detta tillmötesgicks av landshövdingen och truppen fick order att avmarschera från stället. När detta skett fylldes Folkets hus och när nästan lika många blev kvar utanför beslöt landshövdingen att hålla sitt tal i den öppna dörren. Omkring 600 personer var församlade. De som mest fruktat ett försåt hade inte infunnit sig.

Landshövdingen började sitt tal med att betona att han kom som en vän och emedan det krävdes att en ärligt sinnad man sade arbetarna vad som måste sonas och vad som måste göras för att saken ej skulle upprepas. Livsmedelsransoneringen var nödvändig och ”plundringar” var förkastliga såväl från moralisk som juridisk synpunkt.

Efter att ha berört de lokala livsmedelsförhållandena meddelade landshövdingen att han medfört en del livsmedel som skulle kunna avhjälpa bekymren en tid framåt. Ransonerade livsmedel skulle inte utlämnas mer än vad bestämmelserna tillät.

I avsikt att förhindra att en liknande knapphet uppstod i framtiden meddelade landshövdingen att ett livsmedelsråd bestående av förvaltarna och två arbetare från vardera av de bägge sågverken skulle tillsättas. Livsmedelsrådet skulle ha till uppgift att stå i ständig kontakt med affärsmännen på platsen så att nödvändiga livsmedel alltid fanns i lager.

Brödsädestillgången var knapp men om den i Amerika inköpta brödsäd, som England beslagtagit, kom in skulle ransonerna kunna höjas. Landshövdingen meddelade att han telegrafiskt anhållit om flera påbrödskort till Norrbottens län vilket resulterat i en med 1 500 kort ökad tilldelning. Av dessa kunde likväl inte så många komma Seskarö till godo eftersom det fanns andra samhällen som hade det dåligt ställt.

Efter att ha upplyst om att soppkokningsanstalter kommer att upprättas på ön, slutade han sitt tal.

Vill ni lova att göra vad ni kan för vad jag här berört samt iakttä en lugn och värdig hållning, så vill jag göra vad jag kan för att föra saken till ett hastigt slut, så att normala förhållanden inträder. Jag vill också verka för att den rättsliga uppgörelsen, som måste ske, får en så ringa omfattning som möjligt. Kan jag lita på er i dessa avseenden?

Svaret blev ett kraftigt ja, vilket vittnade om att landshövdingen genom sitt uppträdande lyckats vinna arbetarnas förtroende.

På landshövdingens förslag tillsattes en kommitté på fem personer som med denne skulle överlägga om hur förhållandena på bästa sätt skulle ordnas. Till denna kommitté utsågs för arbetarna vid Granvik Rickard Löpare och Karl Hult samt för arbetarna vid Sandvik Karl Hakanpää och Ville Hyvärinen samt som ordförande J. A. Löthberg. KB meddelade inte vilka han utsett som ledamöter i det lokala livsmedelsrådet utom de två förvaltarna, men man får väl anta att det blev de arbetare som utsågs i femmannakommittén. Löthberg tillhörde sedan förut kommunens fördelningsnämnd.

Landshövdingen avlägsnade sig nu från det allmänna mötet och sedan kommittén vid enskilt sammanträde med landshövdingen informerats om myndigheternas önskemål beslöts enhälligt att underkasta sig de förhör och häktningar som myndigheterna krävde. Vidare beslöts att de från militären tagna vapnen skulle återlämnas. Av den person som överlämnade gevären avfordrades, uppges det, ed på att han aldrig skulle yppa var de varit gömda. Han lär ha hållit sitt löfte. Men han var inte ensam om kunskapen.

Landshövdingen gav nu enligt sitt löfte order om att trupperna och jagaren skulle lämna ön. Detta skedde också efter hand de två närmaste dagarna. Fem av sedermera åtta dömda häktades den 5 juni, två den 9 juni och en den 13 juni. De tre sistnämnda hade hållit sig undan.

Solidariska med Seskarö

När Sågverksindustriarbetareförbundets styrelse sammanträdde i Gävle söndagen den 3 juni fanns på dagordningen en punkt som hette "Läget i Norrbotten". Från Töre-Seskarö samorganisation, förbundets sammanslutning av avdelningarna i Norrbotten, hade kommit ett meddelande:

TELEGRAM

Båtskärsnäs L 105/ 2/6 49/47 1917 12,15

Svenska Sågverksindustriarbetareförbundets expedition Gävle

Arbetet nedlagt i Seskarö på grund av brist på livsmedel. Distriktets avdelningar beslutat stå solidariska med Seskarö arbetares fordringar. Ni måste ingripa omedelbart för att försöka avvärja en hotande konflikt inom hela distriktet. Samorganisationens möte sammankallas söndag. Svar väntas.

Platsstyrelsen. W. Mörsare¹⁰³

I förbundsstyrelsens kortfattade protokoll konstateras meddelandets innehåll, samt "styrelsen beslöt att förtroendemannen skulle resa upp till platsen". Ärendet återkommer i styrelseprotokollen blott den 5 augusti och då mycket lakoniskt: "På förslag av förtroendemannen anslogs 2 000 kr till rättshjälp åt de åtalade i kravallerna i Seskarö."

W. Mörsare var korresponderande sekreterare och kassör i samorganisationen och hade motsvarande uppdrag i den i Båtskärsnäs nybildade arbetarkommunen med anslutning till det gamla partiet. O. T. Oskarsson var ordförande i samorganisationen och i den till det nya partiet anslutna arbetarkommunen i Båtskärsnäs.

Samorganisationens styrelse avfattade vid sitt sammanträde fredagen den 1 juni ett upprop till Norrbottens organiserade arbetare:

Kamrater!

Med anledning av de maktägandes brutala och fördömliga tillvägagångssätt att utkommendera hundratals militärer för att kuva Seskarö svältande arbetare, för att dessa våga begära bröd, få vi härmed ställa en maning till kamraterna i hela länet att omedelbart uttala en ljungande protest mot

myndigheternas sätt att behandla hungrande arbetare.

Orsaken till dessa militärkommenderingar är endast den, att arbetarna, tvingade av svält, vågade att utan brödkort, men mot kontant betalning, taga bröd åt sig och sina hungrande familjer.

Myndigheterna som hållit förhör på platsen, erkänna att orsaken härtill är den rådande livsmedelsbristen på platsen. De ha även medgivit, att för arbetarna icke funnits möjligheter att kunna klara sig med 200 gr bröd när ej några andra livsmedel funnits att få.

Myndigheternas taktik att försöka få några personer till syndabockar har väckt allmän förbittring hos övriga arbetare och de fordra bestämt att inga häktningar få förekomma, utan att myndigheterna få i stället åtala samtliga som tagit bröd. Men myndigheterna äro icke nöjda med detta; de ha rekvirerat militär för att tvinga arbetarna till att svälta.

Kamrater, i stället för mat som arbetarna begärt hade vederbörande sänt militär med bajonetter och skarpladdade gevär, bly i stället för bröd.

Kamrater! Vi uppmana Eder att med all kraft bistå Seskarö kämpande arbetare. Vår lösen må vara, bort med militärkommenderingarna mot fredliga arbetare. Inga repressalier!

För Töre-Seskarö Samorganisation: Platsstyrelsen gm W. Mörsare.¹⁰⁴

<p>Hungerkravallerna på Seskarö.</p> <p>Luleå organiserade arbetare</p> <p>inbjudas till möte i afton, tisdag, kl. 8 å Folkets hus, därvid redogörelse kommer att lämnas för förhållandena på Seskarö och diskussion företagas om Luleåarbetarnas ställning till händelserna.</p> <p>Kommen mangrannt!</p> <p>Medlemsbok uppvisas vid ingången.</p> <p>LULEÅ ARBETAREKOMMUN: (Vänstern).</p> <hr/> <p>Dyrtdiskurser i matlagning</p> <p>hållas å nedannämnda platser:</p>	<p>Statsministern svarar i dag.</p> <p>Omfattande sträjker i Stockholm och ute i landet.</p> <p>STOCKHOLM, måndag.</p> <p>(Sv. T.) Vid andra kammarrens sammanträde i dag meddelade talmannen, att statsministern förklarar sig i morgon ämna besvara de av hrr Branting och Vennerström framställda interpellationerna i författningsfrågorna.</p> <p>(Privat till Norrskensflamman.)</p> <p>STOCKHOLM, måndag.</p> <p>Statsministern kommer i morgon att besvara Vennerströms och Brantings interpellationer i författningsfrågorna.</p> <p>Till följd därav ha arbetarna vid en del fabriker och verkstäder i Stockholm samt å flera platser i landet beslutat nedlägga arbetet under morgondagen.</p> <p>STOCKHOLM, måndag.</p> <p>(St.-red.) Rörande det av statsministern lämnade meddelandet, att</p>
---	--

På ett flertal orter reagerade arbetarna redan dagen innan uppropet utsändes. Torsdagen den 31 maj, dagen efter kravallerna, krävde Båtskärsnäs' arbetare i ett uttalande som skulle tillställas landshövdingen, att militären skulle avlägsnas från Seskarö, att inga häktningar skulle få förekomma och att livsmedel skulle anskaffas åt länets arbetare fortast möjligt.

Om icke dessa krav omedelbart uppfylles ansvara vi icke längre för följderna. Vi ha efter moget övervägande med lugn och kall besinning beslutat att falla på stående fot hållre än att se våra hustrur och barn svälta ihjäl.¹⁰⁵

Bakom denna bisterhet låg en bitter verklighet. Även Båtskärsnäs låg relativt isolerat och livsmedelsbristen var likartad den som rådde på Seskarö.

Karlsborgs arbetare sände, som tidigare nämnts, samma kväll telegram till regeringen, den socialdemokratiska vänsterns riksdagsgrupp och till landssekreteriatet. Med anledning av telegrammet gjorde Lindhagen en interpellation i riksdagen sent på natten mot den 3 juni.

Även Malmberget nåddes av meddelandet om militärkommenderingar till Seskarö på torsdagskvällen den 31 maj. Arbetarna var samlade till ett möte i mjölkfrågan. De vädjade till KB att avlägsna militärstyrkorna och i stället försöka skaffa livsmedel till ön. När gruvfyran höll sitt ordinarie månadsmöte söndagen den 3 juni riktades samma krav till KB, som från mötet i mjölkfrågan, men i bestämdare ton.

Till landssekreteriatet översändes följande krav:

Vi fordra att landssekreteriatet går i författning om att proklamera allmän arbetsnedläggelse över hela landet, därest icke militären avlägsnas från Seskarö och framförallt därest myndigheterna vidtaga några som helst straffåtgärder mot de svältande arbetarna.

Norrbottens arbetare äro beredda att göra allt för att värna sina svältande kamrater!¹⁰⁶

I telegram till de båda socialdemokratiska riksdagsgrupperna riktades en enträgen vädjan till dessa att göra allt för att stävja militärens framfart på Seskarö och att verka för att inga repressalier vidtogs. Man meddelade att ”befolkningen i länet är mycket upprörd”.¹⁰⁶ Från socialdemokratiska riksdagsgruppen kom omgående ett svarstelegram:

Interpellation framställd lördag afton av valkretsens representant Stenudd i samråd med riksdagsgruppens ordförande. Branting.¹⁰⁷

Råneå vänstersocialdemokratiska arbetarkommun antog på ett möte söndagen den 3 juni en resolution vari den förklarade sig solidarisk med arbetarna på Seskarö. Samma dag höll Järnvägsmannaförbundets avdelning 68 i Luleå ett möte som uttalade sig för stöd åt de svältande på Seskarö och sitt ogillande av myndigheternas åtgärder som framprovocerats av oroligheterna.¹⁰⁷

Kiruna arbetarkommun höll extra möte söndagen den 3 juni och beslöt att i telegram till länsstyrelse och regering instämma i det av Malmbergets arbetare gjorda uttalandet med anledning av Seskarökonflikten, vari begärdes att militären skulle avlägsnas från ön. I telegrammet påmindes om att arbetarnas hunger inte stillades av kulsprutor och bajonetter.

Koskullskulle socialdemokratiska vänsterkommun beslutade samma dag göra följande uttalande med anledning av hungerkravallerna på Seskarö:

Kommunen anser att det hade varit myndigheternas oavvisliga plikt att i första hand tillförse Seskaröarbetarna med livsmedel och att myndigheterna böra förstå att hunger stillar man ej med bajonetter och kulsprutor och uppmanas Norrbottens arbetare att omedelbart taga ställning till den av myndigheterna intagna hållningen mot Seskaröarbetarna.¹⁰⁷

I Väija hölls söndagen den 3 juni ett möte med 1 200 deltagare. Med anledning av en tvist mellan Väija Dynäs AB och LS om fyra avskedade arbetare hade arbetsgivaren tillgripit lockout. Arbetarna i trakten hade inbjudits till ett demonstrationsmöte som förklarade sin solidaritet med de lockoutade arbetarna. Från Karlsborg i Norrbotten hade anlant ett telegram som upplästes:

Hungerdemonstration på Seskarö. Ön belägrad. 500 man militär 4 kulsprutor. Fordran: Militären bortskaffas. Häkningar får icke förekomma. Norrbottningar solidariska. Snar hjälp av nöden. Sänd appellen vidare.

Karlsborgs kommitterade.

Med anledning av detta meddelande beslöts att sända ett svarstelegram i vilket man uttalade

sin sympati för befolkningen på Seskarö, uppger *Nya Norrland*. Enligt *Syndikalistens* referat beslöt man ”förklara sig solidariska i Seskarökamraternas kamp”.¹⁰⁸

Enligt en uppgift som inte kan dokumenteras hade det telegram som mottogs av Karlsborgs kommitterade följande lydelse: ”Giv oss signalen, vi är redo! Ådalens arbetare.”¹⁰⁹

Demonstrationsledningen i Väija fick i uppdrag att verkställa mötets beslut och hade då en viss frihet med formuleringen. Telegrammets innehåll fick prägel av den rådande stämningen. I Karlsborg hade två arbetare från Seskarö, Karl Enbuske och Anton Vikström, informerat bageriarbetaren Otto Holmström, som anlant till Karlsborg från Seskarö på kvällen den 29 maj, om avvapningen av militären den 30 maj. Holmström tog initiativ till sammankallandet av det möte som den 31 maj sände telegram till regeringen, den socialdemokratiska vänsterns riksdagsgrupp och landssekreterariatet samt tillsatte en kommitté, som bl. a. telegraferade till Ådalens arbetare. Holmström hördes av polisen och medgav att han telegraferat till riksdagsgruppen. När han skulle förhöras på nytt kunde han inte påträffas under hela den tid undersökningarna i Seskaröaffären pågick.

Vid Töre-Seskarö samorganisations möte söndagen den 3 juni i Båtskärsnäs meddelade styrelsen ombuden för de olika sågverken i Norrbotten att landshövdingen denna dag befann sig på Seskarö. Med anledning av den risk för strejk vid de norrbottniska sågverken som styrelsen för samorganisationen ville förebygga och de enträgna kraven på militärens avlägsnande från Seskarö hade landshövdingen låtit meddela styrelsen att han rest till Seskarö för att ordna saken.

Ett telegram från samorganisationens möte sändes till landshövdingen med begäran om att militären skulle sändas från Seskarö måndag middag. Därest så icke skedde skulle strejk proklamerats över hela distriktet. Landshövdingen svarade att ”han komme att söka ordna saken samt att han ej önskade någon inblandning utifrån”.¹¹⁰

Mötet beslöt att tillsätta en kommitté som omedelbart avreste till Seskarö för att ta reda på hur förhållandena komme att gestalta sig. Då man hoppades att landshövdingen skulle lyckas avveckla konflikten fanns ingen anledning att proklamera omedelbar strejk men beslöts att denna skulle utbryta om ej uppgörelse träffats innan kl 12, tisdag.

När detta referat inflöt i *Norrskensflamman* konstaterade tidningen att strejk inte behöver tillgripas då striden avvecklats samt att den allmänna uppfattningen inom sågverksdistriktet och hela Norrbotten var att till avvecklingen i hög grad bidragit den kraftiga opinion som överallt rests mot myndigheternas tillvägagångssätt att sända militär i stället för mat.

Landshövdingens ingripande hade gjort ett gott intryck hos arbetarna på Seskarö och inom hela distriktet.

Sågverksarbetarnas fackförening på Seskarö, avdelning 74, hade möte torsdagen den 7 juni för att diskutera den situation som uppstått genom häktningarna av vissa arbetare. *Norrskensflamman* hade startat en insamling. Några av de häktade hade stora familjer. Vid avdelningens möte var Sågverksindustriarbetareförbundets förtroendeman August Svensson närvarande. Något definitivt beslut fattades inte.¹¹¹ Karlsborgs arbetare hade möte samma dags kväll varvid samma fråga som på Seskarö behandlades. Lördagen den 9 juni sammanträdde fackföreningen i Båtskärsnäs och på söndagen den 10 juni höll Töre-Seskarö samorganisation på nytt konferens i Båtskärsnäs. ”Förbittringen över häktningarna å Seskarö är överallt i distriktet mycket stor”, konstaterade *Norrskensflamman*.

De beslut som fattades av Töre-Seskarö samorganisation upptog sju punkter och refererades i *Social-Demokraten* några dagar senare. Opinionsen tillfördes en partipolitisk aspekt.

Samorganisationen beslutade att ekonomiskt understödja offren för hungerkravallerna, att uttala sin anslutning till av Socialdemokratiska vänsterpartiet uppställda krav i det utsända

manifestet och sålunda när tiden var inne gå till samlad aktion, att för detta ändamål organisera lokala arbetarråd valda av fackföreningarna och rapportskyldiga till samorganisationens styrelse, att i skrivelse till Kungl. Maj:t protestera mot häktningarna på Seskarö och mot myndigheternas uppträdande under utredningarna med anledning av brödköpen, att hemställa att kronfogden Svanström skildes från åklagarmyndigheten i målet mot seskaröarbetarna, enär han måste anses i hög grad partisk, att understödja av avdelning 74 i Seskarö beslutad bojkott mot bagaren J. O. Eriksson och tillse att bojkotten blev effektiv enär Eriksson genom att föra talan för hemfridsbrott och i övrigt kunde anses verksamt ha bidragit till myndigheternas brutala ingripande mot seskaröarbetarna och att i övrigt ställa sig avvaktande till händelsernas utveckling.¹¹²

Av styrelsens verksamhetsberättelse för 1917 framgår inte om några arbetarråd skulle ha bildats vid de nio sågverk vars arbetare var fackligt anslutna till samorganisationen. I vart fall hade de inte rapporterat till samorganisationens styrelse.

I styrelseberättelsen redogöres för de åtgärder som vidtogs med anledning av händelserna på Seskarö. Styrelsen försökte väcka ”en allmän opinion inom hela landet mot de brutala militärkommenderingarna mot arbetarna”.¹¹³

Landshövdingen lovade i sitt tal till arbetarna på Seskarö att han skulle försöka verka för att de rättsliga åtgärder som måste ske skulle få en så ringa omfattning som möjligt. Tydligt grep seskaröarbetarna efter det halmstrå som uttalandet innebar när de uttalade sin besvikelse och stämningen blev bitter när häktningar och förhör började.

Samorganisationens styrelse skriver i sin berättelse att sedan det blivit bekant att konflikten inte kunde avvecklas utan personliga offer överenskomms med *Norrskensflamman*s redaktion att anordna en insamling åt konfliktens offer. *Norrskensflamman* åtog sig att verkställa denna insamling som fortlöpande redovisades i tidningen. I juli uppmanades listinnehavare att insända dessa för slutredovisning. Den 23 juli meddelades att insamlingen dittills uppgick till 3 087 kr. Den 5 augusti anslog Sägverksindustriarbetareförbundet 2 000 kr till rättshjälp åt de åtalade.

Norrskensflamman, som officiellt blev vänstersocialdemokratiskt partiorgan den 1 juli då partidistriktet överfördes till det nya partiet, den liberala *Norrbottnens-Tidningen* och den opolitiska *Haparanda Nyheter* (utkom den 1/1-29/9 1917) tog parti för arbetarna i Seskarö-affären som den började att kallas i den mer principiella debatten. *Norrbottnens-Tidningen* betonade nödvändigheten av en laglig avveckling.

Högertidningarna *Norrbottnens-Kuriren* och *Haparandabladet* försvarade kronfogdens och landssekreterarens åtgärder. *Norrbottnens-Kuriren* kommenterade händelserna med ömsom moraliserande och ironiserande tonfall. Den sistnämnda tidningen konstaterade i slutskedet att det var slut med republiken Seskarö, vilket i viss mån influerade den nytillträdande landshövdingen och gav en färgad bild av seskaröarbetarnas avsikter.¹¹⁴

När Grängesbergbolagets isbrytare Simson klockan två på natten till den 31 maj lämnade Luleå med militär och kulsprutor ombord befann sig *Norrskensflamman*s redaktör Andreas Johnsson och *Norrbottnens-Tidningens* redaktör C. Hammarlund nere på hamnpiren. Andreas Johnsson råkade stå i närheten av landssekreterare Norberg som uppmärksam följde ilastningen av ammunitionslådor. Johnsson sade då liksom rakt ut i luften: ”Vore det inte riktigare att skicka mat än kulsprutor?” Redaktören fick en arg blick av landssekreteraren som såg ut att vilja häkta honom.¹¹⁵ Som tidigare berättats reste landshövdingen efter sin hemkomst från Seskarö tre dygn senare med en båtlast mat till Seskarö.

Bägge vänstertidningarnas redaktörer gick hem och skrev ledare på grund av sin upplevelse. Under rubriken ”Bly i stället för bröd” skrev Andreas Johnsson bl. a.:

Sistförflutna natt har isbrytaren Simson avgått från Luleå med en last av 300 man militär från

Boden utrustad med kulsprutor ... En last militär i stället för en last livsmedel — tänk på detta och kom inte och säg att vi inte befinna oss i dårars land. Landssekreteraren som för befälet kan känna samvetsfrid.¹¹⁶

Norrbottnens-Tidningens ledarrubrik var ”Kulsprutor i stället för mat!” C. Hammarlund skrev:

... är det vår mening, att länsstyrelsen vidtagit jämnt upp den olyckligaste åtgärd som kan tänkas, när den på detta sätt till en vapenlös befolkning, som av hungern drivits till förtvivlan sänder en med skarpladdade vapen rustad stor militärstyrka. Något mera upphetsande och förkastligt kan under givna omständigheter ej tänkas. .. Först och främst borde livsmedel ha avsänts till den nu i vårbrytningen länge isolerade ön. Den uppgiften borde ha anförtrots åt ångaren Simson att utföra.¹¹⁷

Dessa två ledare bidrog till opinionsbildningen, vilket förtröt högerkollegerna.

*Haparandabladet*s reaktion kan illustreras av följande:

Läns-vänsterpressens jublande skadeglädje och hejdlösa lögnerier med anledning av myndigheternas svårigheter vid de laglösa elementens kuvande äro sorgligt typiska för den kategori tidningsorgan, som — t. o. m. då de bära ”borgerlig” skylt — städse äro färdiga att direkt eller indirekt tilljubla stöarna av den bestående samhällsordningen sitt mer eller mindre oförtäckta gillande.¹¹⁸

Det förelåg dock en skillnad i *Norrskensflamman* och *Norrbottnens-Tidningens* ställningstaganden. *Norrskensflamman* och samorganisationens sekreterare, högernationaldemokraten W. Mörsare, glömde inte bort seskaröarbetarnas löfte att ta de rättsliga följderna av de olagliga brödköpen om de fick göra en utredning och prestera en lista på samtliga som var skyldiga. Detta var ingen strategisk fint utan en akt av solidaritet som inte uppfattades av *Norrbottnens-Tidningen*.

Seskaröarbetarna var emellertid förhandlingsvilliga och gjorde en kompromiss när kronofogden inte ville vänta på den förteckning som höll på att upprättas av den s. k. listkommittén. De ställde sig till förfogande för förhör mot kronofogdens löfte om att de som förhördes skulle släppas därefter. Underförstått då tills de blev kallade till häradsrätten.

Kronofogden svek sitt löfte och gjorde sig beredd att transportera två häktade personer till Haparanda i skydd av tillkallad militär. Dessa två, Albert Nilsson och K. P. Östman, var misstänkta för att ha hotat och utövat otillbörligt våld mot polis i tjänsteutövning några dagar tidigare då en t. f. länsman kommit till ön med rätt tydligt uppdrag att till kronohäktet i Haparanda medföra syndabockar för de olagliga brödköpen den 25 och 26 april. T. f. länsmannen hade efter att ha konfererat med sin chef, kronofogden, avslagit ett erbjudande om en kollektiv självangivelse.

Den av arbetarna utsedda förhandlings- och ordningskommittén hade inte kunnat garantera ordningen bland de 600 arbetarna om myndigheterna försökte ta ut syndabockar för de olagliga brödköp som gjorts av 300 av deras kamrater. I stor utsträckning hade de sistnämnda delat med sig av brödet till övriga 300.

Arbetarna ansåg att kronofogden inte hade rätt att använda militär för skingring av de arbetare som delvis på hans egen uppmaning samlats utanför det hus där förhör pågick.

När militären dock beordrades att med bajonetter försöka skingra de församlade uppstod de kravaller för vilka arbetarna nu ställdes till åtal. Vad som verkligen hänt i det kaos avväpningen av soldaterna innebar kunde naturligtvis inte klarläggas genom självangivelse. Till den delen var en rättslig utredning det enda möjliga. Arbetarna fruktade dock att kronofogden, ehuru part i målet, skulle bli allmän åklagare. Så blev också fallet trots protesten från Töreseskarö samorganisations styrelse.

Rättegången med dem som enbart skulle tilltalas för olagliga brödköp uppsköts tills domarna avkunnats för dem som tilltalats för uppror. Sent omsider dömdes nämligen ett antal

syndaböcker för att de köpt bröd utan kort till 15 kr böter vardera.

När arbetarna lovade landshövdingen att ställa sig till förfogande för förhör och eventuella häktningar var läget så förvirrat att de närvarande knappast förstod vad som kunde hända. De satte dock ett visst hopp till landshövdingen som ingett dem förtroende. Dennes möjligheter att påverka förloppet var dock mycket begränsade. Sannolikt gjorde han det som stod i hans makt innan han definitivt lämnade Norrbotten för annat uppdrag i statens tjänst.

C. Hammarlund som besökt Seskarö och i en rad artiklar hade försökt klarlägga vad som hänt gav i *Norrbottens-Tidningen* seskaröborna några ord till tröst: ”Det är av verklig välvilja vi tala när vi uppmana Seskarö befolkning att, hur tungt och svårt det än känns, lugnt foga sig i myndigheternas åtgöranden och ej ... riskera de sympatier de äga i vidsträckta kretsar både inom och utom länet.”¹¹⁹

Vem kan döma i detta mål

Det förestod landshövdingsskifte i Norrbottens län där Walter Murray var tillförordnad och Oscar von Sydow ordinarie, men tjänstledig i egenskap av civilminister. Själv var Murray ordinarie landshövding i Västmanlands län men tjänstledig för att som tillförordnad sköta Norrbottens län medan von Sydow var civilminister. von Sydow skulle nu lämna posten som civilminister och bli landshövding i Göteborgs och Bohus län. Gösta Malm utsågs till hans ordinarie efterträdare i Norrbottens län och Walter Murray till von Sydows efterträdare som civilminister. Denna post lämnade von Sydow i samband med riksdagens avslutande den 13 juni 1917. I Göteborg hade han installerat sig redan dagen före men hann vara med om riksdagens avslutning följande dag.

Många uppslagsböcker uppger att Walter Murray tillträdde posten som civilminister i samband med att Swartz tog över efter Hammarskjöld. Det är fel men kan skaffa en forskare huvudbry.

Murray var dock kvar i Norrbotten den 15 juni då han undertecknade följande hemställan till Svea hovrätts president:

STATSTELEGRAM

President Afzelius
Stockholm

Önskligast vore om Widén själv kunde handlägga Seskarömålet men anser han sig på skäl, som synes fullgoda, icke kunna detta. KB skulle möjligen kunna sända en yngre tjänsteman, men torde sådant i detta fall vara ytterst olämpligt då på arbetarhåll kronofogden—åklagarens opartiskhet ifrågasätts och detsamma väl även blev fallet med en domare i KB:s tjänst. Någon lämplig jurist utom länsstyrelsen finns ej. Bäst vore därför om domare kunde skickas från hovrätten. Widén har förklarat sig gärna betala en dylik domare skälig gottgörelse utöver den honom lagligen tillkommande ersättningen. Reser i morgon till Stockholm och skall då uppvakta presidenten.

15.6 Landshövding Murray¹²⁰

Uppvaktningen blev resultatlös och häradshövding H. Wilh. Widén vid Nedertorneå häradsrätt utsågs till domare i Seskarömålet. Anledningen till att Widén ville bli befriad från detta uppdrag var sannolikt tilltagande nervositet och tungsinne. I en annan häradsrätt där Widén tidigare var domare hade han utdömt ett hårt straff och det visade sig sedan att den dömde var oskyldig. Widén var märkt och plågad av sitt misstag.¹²¹

Landshövding Murrays löfte till arbetarna på Seskarö att han ”skulle verka för att den rättsliga uppgörelse som måste ske får en så ringa omfattning, som det överhuvud är möjligt”, var nu till förfång när det gällde att utse domare i Seskarömålet. Utsågs en domare i KB:s tjänst skulle landshövdingen bli beskylld för partiskhet till arbetarnas förmån. Det är också möjligt

att Widén kände sig besvärad av landshövdingens löfte. Därtill kom kronofogdens engagemang i denna affär. Chefen för neutralitetsvakten vid gränsen, överste Gyllensvärd, hade sitt högkvarter i Haparanda och honom underställda officerare ansåg att soldatäran fläckats av den nesliga avvärningen vilken även påverkade den civila opinionen i stadens samhällsbevarande kretsar. Reminiscenser av detta fortlevde ännu femtio år senare sedan Seskarö införlivats med Haparanda stad och arbetarna på ön ville resa en minnessten över 1917 års händelser.

Men länet skulle få en ny hövding som inte var bunden av sina företrädares dunkla utfästelser vilket den nye också fick tillfälle att markera vid ett besök på Seskarö.

Advokat Wilhelm Hellberg, Stockholm, åtog sig försvaret av de häktade seskaröarbetarna. Hellberg var vid denna tid ofta anlitad som ombud för arbetare som kommit i konflikt med lagstiftningen i samband med politiska aktioner. I högerpressen betecknades han som ”den kände socialistadvokaten”. Hellberg övertog 1917 i eget namn den advokatverksamhet som han tidigare bedrivit tillsammans med en kollega under namnet Hellberg & Karlsson och anställde som medhjälpare Georg Branting.

Avlösningen av landshövdingeskapet i Norrbotten skedde den 6 juli. Kvällen förut hade den nye landshövdingen Gösta Malm anlant till Luleå i sällskap med sin företrädare Walter Murray, nu civilminister. Murray avtackade landsstatens tjänstemän och landskamrer Eurén framförde tjänstemännens avskedshälsning till den avgående och hälsade den nye landshövdingen välkommen.¹²²

I sina memoarer, *I min krafts dagar*, berättar Gösta Malm att han i juni 1917 blev uppkallad till statsminister Swartz som erbjöd honom att bli landshövding i Norrbottens län. Murray skulle efterträda von Sydow som civilminister.

Anledningen till att man sökt upp mig, som dock lämnat statstjänsten, torde ha varit, att förhållandena i Norrbotten — såsom Seskaröäventyret visat — var sådana, att det där var önskvärt med en landshövding med vana att handskas med arbetare¹²³

Malm hade varit överingenjör i Vattenfall under kraftverksbygget i Porjus och sedan 1914 chef för Skånska Cementgjuteriet. Hans vana ”att handskas med arbetare” grundade sig alltså bl. a. på de erfarenheter han gjort som ledare för anläggningsarbeten i statlig och enskild verksamhet.

Malms beskrivning av ”Seskaröäventyret” stämmer inte i väsentliga detaljer med vad som verkligen hade inträffat, vilket kan bero på att han alltför mycket litat på sitt minne och de informationer som han fick sedan han installerat sig i Luleå. Malm skriver att Murray rest till ön ”med ett par av marinens fartyg, 300 infanterister — och mycket viktigt — livsförnödenheter i tillräcklig mängd”.¹²⁴

Som tidigare nämnts ställdes landshövding Murray inför ett av landssekreteraren fullbordat faktum. Murray reste till ön för att avlägsna trupperna, inte med dem.

Inte heller stämmer Malms uppgift att Seskaröupproret skedde i samband med förstamajdemonstrationen ”då den revolutionära stämningen slog ut i full blom”. Det gör inte heller uppgiften om att befälet lät ”truppen skjuta skarpt, men rikta gevärselden mot marken”. Den sedermera avvärnade styrkan sköt inte ett enda skott.

Som det framgår av memoarerna hade Malm som överingenjör och Axel Granholms medarbetare inte ägnat vare sig tid eller intresse åt politik. Som landshövding måste KB:s verksamhet under sådana förhållanden till en början präglas av landssekreterarens erfarenheter och uppfattningar. Det som senare hände i samband med det finska inbördeskriget följande år, då flyktingar från den röda sidan tog sig till Sverige från Finland över Seskarö och där fick en viss hjälp av befolkningen, styrkte honom i uppfattningen att öborna hade ett revolutionärt sinnelag. Att det i vissa fall kunde gälla anförvanter från Kemi till arbetare vid Sandviks

sågverk och att socialdemokraterna i Sverige med sympati följde utvecklingen i Finland i dess första skede, det tycks den resolute Malm inte ha uppfattat när han mindes sin krafts dagar.

I Haparanda kronohäkte satt nu K. P. Östman, 65 år, och Albert Nilsson, 26 år, åtalade för deltagande i *upplopp* vid Granviks brädgårdskontor den 28 maj.

Dessutom hade följande personer häktats för deltagande i *upproret* den 30 maj vid J. O. Erikssons bageriaffär:

Hugo Berglund, 27, svensk medborgare, anställd vid Granviks sågverk
 Karl Enbuske, 28, svensk medborgare, anställd vid Granviks sågverk
 Nestor Johan Heiskanen, 41, finsk medborgare, anställd vid Sandviks sågverk
 Petter Ljepuschin, 33, rysk medborgare, anställd vid Granviks sågverk
 Petter Lindbäck, 57, svensk medborgare, anställd vid Sandviks sågverk
 Herman Lokkinen, 48, finsk medborgare, anställd vid Granviks sågverk
 Yrjö Matikainen, 30, finsk medborgare, praktikant vid Granviks sågverk
 Johan Emanuel Wass, 31, svensk medborgare, anställd vid Sandviks sågverk

Richard Dahlgren, 32, svensk medborgare, anställd vid Granviks sågverk, blev sedermera bötfälld för delaktighet i upplopp som övergick i uppror men ej häktad.

Utöver de för delaktighet i upplopp den 28 maj och uppror den 30 maj häktade och åtalade hade ett 50-tal personer instämts till det ordinarie hösttinget vid Nedertorneå häradsrätt den 17 oktober för hemfridsbrott och egenmäktigt förfarande den 26 maj i samband med de olagliga brödköpen.

Bland dessa fanns de som namngivits i den anmälan till allmänna åklagaren som den 27 maj undertecknades av bagare J. O. Eriksson.

Några häktningar med anledning av de olagliga brödköpen (egenmäktigt förfarande) företogs alltså inte. De skyldiga skulle så småningom ställas till ansvar inför domstol. Åklagaren tillämpade nu det förfarande som arbetarna föreslagit men kronofogden avvisat och som genom motsättningarna i kronofogdens och arbetarnas uppfattning ledde till upplopp och sedan till uppror. Jag använder här, för att skilja de två händelserna åt, åklagarens brottsrubricering som senare underkändes av häradsrätten.

Rättegång med de som åtalats för upplopp och uppror hölls den 26-27 juni, den 18 juli och den 8-9 augusti 1917 inför Nedertorneå häradsrätt i Haparanda. Utslag meddelades den 28 augusti.

I detta sägs om anklagelsens brottsrubricering:

Ehuru synnerliga liknelser och omständigheter förekommit om att den folkmängd, som den 30 maj 1917 församlat sig utanför bagaren Johan Erikssons gård, då åklagaren (kronofogde Svanström) därstädes hållit polisundersökning, haft i uppsåt att utöfva tvång å åklagaren (kronofogden) vid ämbetsåtgärd, som af denne kunde ifrågakomma; likväl och som det icke kan anses lagligen utredt, att folkmängden före åklagarens (kronofogdens) befallning till den att skingra sig lagt omnämnt uppsåt å daga så att uppror förelegat; ty och som åklagaren (kronofogden) vid sådant förhållande icke ägt att till folkmängdens skingrande använda krigsmanskap, hvadan det våld, som från folkmängden mot manskapet vid detsammes bajonettanfall föröfvats, icke kan såsom straff underkastadt anses, pröfvar Häradsrätten åklagarens ansvarsyrkanden i förenämnda hänseenden icke kunna bifallas.

Eftersom Johan Svanström i denna affär uppträdde i egenskap av såväl kronofogde/polischef som åklagare har jag i ovanstående citat inom parentes insatt hans roll vid tillfället. I protokollet omnämns han märkligt nog enbart som "åklagaren".

Här kan infogas att Töre-Seskarö samorganisations jävsyrkande mot kronofogde Svanström som åklagare i detta mål hade underkänts av KB.

Som svar på en skrivelse från samorganisationens styrelse efter mötet den 10 juni, lät KB till protokollet anteckna

att i förekommande fall möjligheten till anstånd för dem, som aktivt deltagit i lagöverträdelserna, med inträdandet i häkte, är mycket ringa;

att någon omständighet som utgör laga jäv för kronofogde Svanström att utöva den honom lagligt tillkommande åtalsrätten gentemot de häktade icke åberopats och icke heller är av KB känd;

att i övrigt KB icke äger laga befogenhet att föregripa vederbörande åklagarmyndighets åtgöranden, vilka lagligen prövats av vederbörande domstol samt att vid sådant förhållande KB funnit ifrågavarande skrivelse icke kunna föranleda någon KB:s åtgärd.¹²⁵

Ovanstående tillkännagavs den 14 juni då Murray i egenskap av civilminister var närvarande vid riksdagens avslutande. Det finns därför anledning anta att KB:s ställningstagande formulerats av landssekreterare Norberg.

Åklagaren/kronofogdens åtgöranden hade nu prövats av domstolen och underkänts på en väsentlig punkt. Kronofogden hade inte haft rätt att med vapenmakt låta skingra folkmängden eftersom det inte hade bevisats att uppror förelegat. Avväpningen av militären var därför inte straffbar.

Däremot hade folkmängden under förhöret i Erikssons gård stört lugnet, visat trotsighet mot kronofogdens befallning att skingra sig samt övergått till våld å person och egendom genom beskjutning av Erikssons gård och inträngt i skolhuset och där avväpnat en militär postering.

Berglund, Enbuske, Heiskanen, Lindbäck, Lokkinen, Ljepuschin och Wass hade erkänt att de närvarit i folkmängden och visat trotsighet, vilket bestyrkts av det som framkommit genom utredning.

Mot Matikainen talade att trots att han vetat om att folkmängdens uppträdande var olagligt så hade han anslutit sig till de personer som begav sig till skolhuset för att avväpna militären. Matikainen hade förnekat att han deltagit i avväpningen. Genom sin närvaro måste han dock anses vara jämförlig med gärningsman.

Ljepuschin hade erkänt, vilket hade styrkts av utredningen, att han förstört statens telefonledning vid Erikssons gård. Wass hade vidgått han höjt ett gevär mot Glad. Trots att han nekat till det ansågs det bevisat att han gjort det i vredesmod.

Dahlgren hade medgivit att han var med i folkmängden och att han inte omedelbart lytt kronofogdens befallning om skingring, men gjort detta sedan skottlossningen började. Vittnet Westin hade styrkt att Dahlgren flyttat på sig. Häradsrätten fann honom dock skyldig till trots. Matikainen hade dessutom underlåtit att deklarerat två kilo kaffe som han hade utöver den lagliga ransonen.

Häradsrätten dömde Berglund, Enbuske, Heiskanen, Lindbäck och Lokkinen för deltagande i upplopp till tre månaders fängelse och Wass för deltagande i upplopp och resande av livsfarligt vapen till fyra månaders fängelse.

Ljepuschin dömdes för deltagande i upplopp och skadegörelse å statens telefonledning till fem månaders fängelse.

Matikainen dömdes till tre månaders fängelse för deltagande i upplopp och för våld på person ”som varit kallad att vid offentlig förrättning tillhandagå” samt till tio kronors böter för brott mot kungl. förordning om reglering av kaffeförbrukningen. Av böterna skulle en tredjedel tillfalla kronan och två tredjedelar åklagaren.

Slutligen dömdes Dahlgren för deltagande i upplopp till 50 kr böter.

De dömda skulle få tillgodoräkna sig en avräkning av strafftiden med den tid de suttit i häkte. Denna tid varierade något men häradsrätten förordnade att samtliga häktade skulle försättas på fri fot. Domarna kunde överklagas i Svea hovrätt inom en månad. Och detta var vad Johan Svanström gjorde i egenskap av kronofogde. Han ville ha det till uppror.¹²⁶

I sitt bemötande av kronofogdens besvär över domarna anförde arbetarparten bl. a. att den talan som kronofogden nu förde i hovrätten inte enbart var ett åtalande av vissa förmenta förbrytelser utan i ännu högre grad ett försvar för kronofogden/åklagarens obefogade ämbetsåtgärder.

För kronofogde Svanström måste det hafva varit ett huvudintresse, att de af honom mot en fredlig folkmassa vidtagna ytterlighetsåtgärderna komma att framstå som fullt befogade. Skulle så icke vara fallet, så åhvilar honom ett ansvar, som visserligen på grund af den jämförelsevis fredliga utvecklingen blifvit förringat, men dock i allt fall är af den art, att det skulle kunna komma att utkrävas.¹²⁷

I sitt eget besvär hade de dömda arbetarna påstått att rättvisa och billighet krävde att de som del av en fredlig folkmassa som myndigheterna själva kallat att infinna sig skulle bli frikända från allt ansvar i målet.¹²⁷

Det skulle emellertid dröja till den 28 juni följande år innan hovrätten avkunnade sitt utslag. Under tiden fortsatte kriget ute i världen och det som skedde i Finland bidrog till en temperaturväxling som genom att seskaröborna tog emot röda flyktingar verkade till deras nackdel bland dem som hade den dömande makten.

Det röda Norrbotten

När Kata Dalström som samlingsrubrik för sina skildringar i *Norrskensflamman* om upplevelser under föredragsresor i april och maj 1917 satte ”På härjartåg i det röda Norrbotten” så var ordet rött i samband med Norrbotten inte hennes uppfinning. Det hade tidigare använts av borgerliga tidningar men accepterades nu med stolthet av den socialdemokratiska vänstern i Norrbotten när en vänstervind drog fram genom landet, bland annat till följd av de politiska luftrycksförändringar som uppstod när det ryska tsarriket störtade samman.

Den politiska radikalismen bland arbetarna i Norrbotten hade sin tyngsta förankring bland industriarbetarna av vilka gruvarbetarna i Malmberget och Kiruna kom i främsta rummet och sågverksarbetarna i Seskarö, Karlsborg och Båtskärsnäs i det andra.

Gruvarbetarna i malmfälten startade *Norrskensflamman* 1906 och borgade i första hand för tidningens ekonomi långt in i senare tid. Från hösten 1917 tryckte *Norrskensflamman* en andra upplaga med de senaste nyheterna speciellt avsedd för och anpassad till tågförbindelserna med malmfälten. I denna upplaga uteslöts en del text som berörde händelser i länets sydligaste delar, vilket medfört att viss text som berör förhållanden vid sågverken hösten 1917 och året 1918 inte är tillgänglig. Huvudredaktionens egna lägg lär ha förstörts vid de bränder som drabbat tidningen.¹²⁸

Landshövding Gösta Malm skriver att det vid tidpunkten för hans tillträde som landshövding i Norrbotten 1917 bildades ett arbetarråd i Luleå och att man sökte få till stånd sådana i alla större arbetarcentra. ”Jag är ej säker på att detta lyckades i någon större utsträckning”, skriver Malm, ”ty befolkningen är lugn och sävlig.”

Man kan dock lämna de sundbärgska folklynnesteorierna åt sidan. Flertalet industriarbetare hade under en relativt kort tid flyttat in till tätorterna från utpräglade glesbygder som satt sin prägel på människorna. Det gäller i synnerhet sågverken, men också det rent finska inslaget på Seskarö, som på intet sätt dominerade arbetarkommunens och fackföreningens ledning som till stor del bestod av yrkesarbetare såsom stabbläggare och sågare vilka inflyttat från sågverken kring Sundsvall.

Till antalet hade gruvarbetarna huvudsakligen rekryterats från den övre svenska Tornedalen med dess överskott bland jordbruksbefolkningen. De ledande i organisationerna var f. d. rallare som följt med järnvägsbygget hit upp. Kraftverksbygget i Porjus drog till sig och frigjorde folk som dels kom från glesbygden och dels rekryterades bland tidigare järnvägsbyggare.

Den prägel anläggningsarbetet satt på arbetarna kom till uttryck hos dem i egenskap av gruvarbetare. Den kännetecknades i första hand av en stark solidaritetskänsla, ofattbar för personer som växt upp i en liberal borgerlig miljö. Gösta Malm hade ”handskats” med anläggningsarbetare men är ändå märkligt klugen i sina reaktioner när han skildrar intryck från Norrbotten. Han respekterar människorna men förstår dem inte. När han inte förstår tar han till konventionella klichéer och talar om uppagiterad stämning, frän och påstridig mentalitet osv.

Ett lika levande solidaritetsbegrepp förde invandrarna från de sydnorrländska sågverken med sig till de norrbottniska. Några exempel på Seskarö på detta var O. V. Sundström som återvände till Ådalen 1916, P. O. Gran, mångårig fackföreningsordförande, Adolf Magnus Strandberg, som i en parodisk dikt, ”Patron Per Adolf”,¹²⁹ karikerat baggbölaren som begrepp. I dokumenten från 1917 finns också namn som Richard Dahlgren och Kalle Hult.

Filaren Karl Petter Östman, 65 år 1917, åtalades för att han skulle ha varit ledare under ”upploppet” vid brädgårdskontoret i Granvik den 28 maj. Östman var född 1852 i Nätra församling i Västernorrlands län, han hade konfirmerats 1866 vid 14 års ålder varefter han lämnat föräldrahemmet och fått sommararbete vid Sunds sågverk och därefter vid andra sågverk i sundsvallsorten. 1902 kom han till Seskarö. Under sundsvallsstrejken 1879 var Östman 27 år. Tillsammans med 6 000 andra strejkande upplevde han landshövding Curry Treffenbergs åtgärder att kväsa den spontana protesten mot lönesänkningar på 15 till 20 procent. Kanonbåtar och militär användes mot arbetarna som inte hade tänkt sig några våldsaktioner.¹³⁰

1879 var arbetarna ännu inte organiserade i fackföreningar utan många tillhörde frikyrkliga församlingar. Man sjöng därför psalmer på Skarpskyttelägre 1879. I Seskarö sjöng man 1917 Arbetets söner. När landshövding Murray anlände till Seskarö den 3 juni 1917 skyddades han av bl. a. en kanonbåt och militär. När han kallade till möte i Folkets hus fruktade K. P. Östman och de arbetare som varit med på Skarpskyttelägre att även denne landshövding i likhet med Trefenberg skulle konstituera ett ”dömande landshövdingeämbete” under betäckning av kanoner och i skydd av militär. Så blev ju inte fallet.

I denna politiska krönika har vi kommit fram till hösten 1917. Riksdagsvalet gav socialdemokratins bägge riktningar i Norrbotten sammanlagt 50,2 procent av de avgivna rösterna. Socialdemokraterna fick 9,1 procent och Socialdemokratiska vänsterpartiet 41,1 procent.

Skattestrecken begränsade alltså röstretten. I Seskarö valdistrikt hade endast 35 procent av de i röstlängden upptagna rösträtt. Vid 1914 års höstval, det sista före partisprängningen, hade socialdemokratiska partiet 53 procent av valmanskåren i Norrbotten vilket motsvarar partiets position 1958. Det tog fyrtio år för moderpartiet att återta de röstförluster som skedde i samband med partisplittningen, konstaterar Ragnar Lassinantti i *Synpunkter och skildringar*.¹³¹

Att utreda orsakerna till detta politiska förlopp kan ge uppgifter åt såväl ekonomer och sociologer likaväl som åt kommunikationsforskare och psykologer. Eftersom rundradion ännu inte fanns dominerades nyhetsförmedlingen och åsiktsbildningen av tidningarna. Resetalare och diskussionsmöten spelade också en stor roll. Genom sitt hjärtevinnande uppträdande kan Kata Dalströms inflytande ha blivit avgörande för att flertalet arbetarkommuner med tre undantag osplitttrade följde distriktskongressens beslut om anslutning till det nya partiet.

Efter prat vid en kopp kaffe efter det föredrag hon hållit övertygade Kata arbetar-

kommunernas ledande män att det enda rätta var att följa partidistriktet in i det nya partiet. Endast undantagsvis fick hon mothugg vid dessa pratstunder. Det fanns partivänner som vid denna tid döpte sin dotter till Kata.

Norrskensflamman var den enda arbetartidningen och dess åsikter ansåg arbetarna i Norrbotten lika omutligt riktiga som engelsmännen innehållet i *The Times*. Som den socialdemokratiska vänsterns organ blev *Norrskensflamman* ett troget språkrör för Kata Dalströms oppositionella idéer. Socialdemokraten hade en mycket ringa spridning i länet och höger-tidningarna gjorde mest narr av partisplittringen. *Norrbottens-Tidningen* intog i denna fråga en neutral attityd. Vänstersamverkan hade inletts på regeringsplanet med högersocialdemokraterna och man räknade på parlamentariskt stöd från den socialdemokratiska vänstern vid rösträttsreformens genomförande.

Andreas Johnsson, *Norrskensflamman*s redaktör och ledarskribent, berättar i sina minnen¹³² att han inte alltid kunde följa sin redaktionssekreterare Elof Lindberg i dennes höglund-influerade utläggningar.

Under sin tid på *Arbetsbladet* hade Johnsson varit sekreterare i Gävle storstrejkskommitté. Han hade på ett avskräckande sätt upplevt storstrejken inifrån och den planlöshet som kan uppstå. Strejkkommittén hade t. ex. begärt att de strejkande arbetarna vid ett kooperativt bageri skulle baka bröd åt sig själva och andra strejkande men bageriarbetarefackföreningen vågade inte ge tillstånd. Det skulle strida mot förbundets direktiv. Kommittén lyckades så småningom utverka förbundets tillstånd.¹³³

Andreas Johnsson.

Under sin gävletid hade Johnsson hjälpt Sågverksindustriarbetareförbundets förtroendeman med redigeringen av förbundets facktidning och fått en inblick i den vidsynte reformisten Olof Danielssons erfarenheter och realistiska uppfattning om fackföreningarnas roll i förhållande till den politiska kampen. Detta influerade hans ställningstaganden i fackliga frågor.

Den tyska blockaden av Sveriges trävaruexport till England medförde fyllda brädgårdar och så småningom driftsinskränkningar. Dessa började efter midsommar vid Karlsborgs och Sandviks sågverk och i mitten av juli omställdes driften vid sågverken i Törefors och Granvik från två till ett skift. Några hundratal sågverksarbetare fick söka sig sysselsättning på annat håll — vedhuggning i skogarna och jordbruksarbete för dem som var vana vid sådant.

Sågverksarbetarna Sekel Nordenstrand, Nils Sandberg, Ernst Holmberg och Karl Sandin, som den 28 maj befriades av sina kamrater från en tillfällig arrest på brädgårdskontoret vid Granviks sågverk på Seskarö, var ännu försvunna och hade inte kunnat påträffas av myndigheterna när de som dömts för upplopp sattes på fri fot den 8 augusti. Mot dem hade

ingen annan anklagelse rests än olaga brödköp.

Några av dem hade en tid hållit sig gömda i en grotta sydväst på ön och där försetts med proviant av vänner och anförvanter. Denna tillvaro blev enformig, trist och kall när kvällarna blev längre och hösten kom. De lyckades ta sig över till fastlandet och fick så småningom, antagligen under antaget namn, arbete med vedhuggning i trakten av Boden. I avsaknad av brödkort led de av hunger och det ovana arbetet gav dålig förtjänst.¹³⁴

Även de som frigetts från fängelset fick svårt att få arbete när de återvände till Seskarö. Nestor Johan Heiskanen hade tydligen fallit i onåd hos förvaltaren Suopankki vid Sandviks sågverk. Den 17 oktober berättade nämligen *Norrskensflamman* att Heiskanen sökt och fått arbete i Luleå hamn. En poliskonstapel, Finn Lars Johansson, som tydligen läste tidningar och mottog intryck, hade som han uppgav på uppdrag av Atle Burman uppmanat Heiskanen att lämna stan och bege sig till Finland och om han inte gjorde det så borde han skickas ur landet. Stadsfiskalen stod utanför det hela, konstaterade tidningen. Det var sålunda egenmäktigt förfarande av poliskonstapeln.

Kronofogden i Torne domsaga hade ansett att domen över Heiskanen m. fl. var för lindrig. Det kunde därför inte ligga i myndigheternas intresse att, Heiskanen begav sig ut ur landet.

Ett par dagar före jul, den 22 december 1917, föll domen i Nedertorneå häradsrätt över de olaga brödköpen i Seskarö den 26 maj samma år, dvs. den händelse som var ursprunget till andra brott för vilka folk häktats, dömts, avtjänat straff och försatts på fri fot. Bland de dömda fanns de fyra som bokstavligen ”lupit till skogs” och genom de umbäranden de utsatt sig för tilldömt sig själva ett straff som de redan avtjänat.

Vad det gällde åklagarens yrkande om hemfridsbrott ansåg häradsrätten det inte styrkt att de tilltalade med våld eller mot målsägaren Erikssons vilja inträngt i bageriets lokaler varför åtalet ogillades.

Med hänsyn till i saken förekommande förmildrande omständigheter dömdes samtliga av bagare J. O. Eriksson sexton anmälda att envar för egenmäktigt förfarande böta 15 kr till kronan. Övriga för olaga brödköp (egenmäktigt förfarande) åtalade — ett trettiootal personer — frikändes på grund av brist på bevis.

Kronofogden hade dagarna 28-30 maj avböjt arbetarnas erbjudande om en förteckning över samtliga brödköpare som skulle ha omfattat omkring 300 namn och som genom samtligas namnunderskrifter skulle ha inneburit ett erkännande som hade underlättat utredningen. Namnen skulle ha skrivits i en cirkel så att något första namn inte skulle finnas.

Jurister må utfundera om detta förfarande skulle ha varit lagligt. I den situation arbetarna befann sig, då de på grund av teknisk kupongbrist inte kunde få de brödkuponger de ansåg sig vara berättigade till, tog de risken att bli åtalade för ett lagbrott som de dock var beredda att sona.

Samma andas barn

Det som i främsta rummet under första världskriget gav Haparanda dess kosmopolitiska inslag var invalidtransporterna mellan de allierade och centralmakterna. Invalidtågen rullade fram och åter mellan Trelleborg och Haparanda från augusti 1915 till februari 1918, då 26 168 invalider hade passerat Haparanda från öster och 37 295 i motsatt riktning.¹³⁵

På grund av att staden en lång tid var det enda övergångsstället mellan fronterna fick den namn som ”Sveriges port mot öster” och ”Världens nålsöga”. Genom detta nålsöga utväxlades inte bara sårade soldater utan också varor av skilda slag. Efter marsrevolutionen 1917 återvände en rad flyktingar till Ryssland över Haparanda, bland dem Lenin och hans följe.¹³⁶ En stark prägel fick också staden av det ohejdade jobberiet under kriget. Haparanda var för

gulaschbaronerna den förlovade staden där miljonerna rullade. Sällan har smuggling varit en så lönande näringsgren som under vissa år under första världskriget i denna gränsstad.¹³⁷

Det politiska läget i Finland och förhållandet till Ryssland där en inre politisk kamp pågick hösten 1917 komplicerades av att landet inte hade något eget militärväsen och den i Finland förlagda militären befann sig i upplösningstillstånd. Den ryska revolutionen höll på att utbreda sig till Finland.

Av den tidigare lantdagen med socialdemokratisk majoritet hade stiftats en lag som innebar att Finland skulle få en republikansk statsform och självstyrelse. Landet skulle självständigt avgöra alla frågor utom de som berörde landets försvar och utrikespolitik. Efter den av Kerenskij verkställda riksdagsupplösningen fick de borgerliga majoritet vid valen och en samlingsregering bildades. Inom denna motsatte sig de borgerliga att den maktlag som stiftats av den tidigare lantdagen om en ny författning skulle träda i kraft. De borgerliga oroades av att självstyret enligt denna lag inte skulle omfatta landets försvar och utrikespolitik.

Med hot om storstrejk försökte den socialdemokratiska partiledningen och landsorganisationen påverka de borgerligas hållning utan att lyckas. Ledningen övergick till storstrejkskommittén. De tidigare bildade ordningsgarderna strävade att frigöra sig från partiets ledning och förklarade sig under den strejk som bröt ut i november som ett självständigt av partiledningen oberoende ”rött garde”.¹³⁸

Regeringens borgerliga ledamöter flydde till Vasa i januari 1918 och dess i Helsingfors kvarvarande ledamöter var inte längre herrar över utvecklingen. Sedan riksdagens borgerliga hälft proklamerat skyddskåreerna som landets lagliga armé var inbördeskriget ett faktum och de första sammandrabbningarna mellan styrkor som ursprungligen varit arbetarnas ordningsgarderna och de borgerligas skyddskårer inträffade omkring den 27 januari. De stridande parterna började att kallas för ”de röda” och ”de vita”.

I början uppstod en terminologisk förbistring. I januari och februari 1918 kallas den borgerliga sidans trupper i olika telegram till arbetartidningarna omväxlande för svarta och vita gardet.

Torneå erövrades av de vita den 8 februari. Med hjälp av bl. a. arbetare från Kemi höll de röda ännu en tid Uleåborg. En avdelning bestående av ett hundratal rödgardister begav sig med ett tåg från Kemi mot Rovaniemi men överraskades av de vita vid Tervola station. De röda led av brist på ammunition och vapen. Gruppens ledare Kaarlo Kurki föreslog att man skulle ta dessa från den ryska garnisonen vars officerare delvis flytt till Sverige och vars trupper vägrade att ta parti i inbördeskriget och omedelbart ville återvända till Ryssland.¹³⁹

Efter omröstning förkastades detta av gruppens majoritet som bestod av hedervärda arbetarrepresentanter som tyckte att det skulle vara ett alltför brutalt tilltag gentemot de ryska kamraterna i vapenrock. När ammunitionen var slut och de vita tillfälligt drog sig tillbaka förklarade Kurki gruppen upplöst och uppmanade var och en att efter bästa förmåga ta sig till Murmansk eller Sverige.¹⁴⁰

De som kapitulerade var till stor del arbetare från Kemi och Karihaara. Ett par månader tidigare, när storstrejken avlystes, tillfrågade mötesordföranden i Karihaara Folkets hus de närvarande arbetarna om de var beredda att återgå till den fredliga utvecklingens väg eller om de var beredda att låta det gå till revolution. Alla skrek då på revolution varför ordföranden sade att han i ett sådant fall bara hade ett råd. Tag dödsattesterna med er. Revolutionen innebär alltid detta.¹⁴¹

I Kemi var Kalle Lampinen arbetarrådets ordförande. När en rödgardist dagen efter drabbningen utanför Uleåborg frågade efter Lampinen svarade hans bror att Kalle redan kvällen förut begivit sig till Sverige. En annan av de ledande i Kemi 1918 var Raahikainen, tidigare arbetarföreningens ordförande.¹⁴²

Från Kemi till Seskarö är avståndet över isen 36 km och från Röyttä, närmaste ort på finska sidan, 9 km.

Den 9 februari anlände till Seskarö en grupp flyktingar från Finland. Två av dem, Raahikainen och Lampinen, uppsökte en finsktalande svensk arbetare som de kände från den tid denne arbetar på Mustikkanokkas sågverk utanför Kemi.¹⁴³

Den 11 februari uppgav *Norrskensflamman* att 100 man infanteri och en kavalleriavdelning anlant till ön. Med förtrytelse påtalade tidningen att seskaröborna utan känd anledning på nytt ställts under militärbevakning.

Norrbottenskuriren konstaterade den 12 februari att truppkommenderingen till Seskarö väckt häftigt rabalder i *Norrskensflamman*. Tidningen hävdade att militärkommenderingen inte hade något med seskaröförhållanden att göra utan var avsedd för omhändertagandet av flyktingar från Finland. *Norrskensflamman* hade påstått att passtvång införts för befolkningen för besök på fastlandet. Norrbottenskuriren meddelade att det verkliga förhållandet var att länsstyrelsen påbjudit att de seskaröbor, som under de tre dagar undersökningar pågick skulle förses med en av ortens extra länsman undertecknad passersedel. Orsaken till detta var att ett antal rödgardister och ryssar lyckats komma över till det svenska fastlandet. Endast åtta hade påträffats och sänts till Haparanda där de internerats.

Några ytterligare flyktingar påträffades inte av militären trots att ön genomsöktes. Några lär har fortsatt över isen till Båtskärsnäs, en ryss lyckades hålla sig gömd på ön och några försågs med passersedel med länsmannens stämpel och namnteckning av en i hemlighet bildad flyktingkommitté vilket tyder på att kommittén kommit över länsmannens stämpel eller haft möjlighet att låna den utan länsmannens vetskap. Bland dem som utrustades med passersedel var Lampinen och Raahikainen. De fortsatte söderut där de en tid hade skogsarbete i stockholmstrakten.¹⁴⁴

I juli 1918 tillsatte Stockholms arbetarkommun och fackliga organisationer en Arbetarorganisationernas Finlandskommitté i vilken ingick bl. a. Gustav Möller och Anna Lindhagen. Senare tillsatte socialdemokratiska vänstergruppen en egen Finlandskommitté i vilken bl. a. ingick Carl Lindhagen, C. Winberg och Ivan Oljelund. Denna fortsatte sin verksamhet till 1921 då det i ett protokoll meddelas att någon forcering av finnarnas fortsatta emigration till Ryssland inte har skett på grund av det dåliga livsmedelsläget i Ryssland. Ett sjuttioal personer, män, kvinnor och barn, hade dock fortsatt till Sovjetunionen.¹⁴⁴ Såvitt det var kommittén bekant hade evakueringen skett utan störningar.

När Norrbottens läns hushållningssällskap på landshövdingens förslag startade en upplysningskampanj om landets försörjningsläge åtog sig landshövdingen att leda mötena i gruvsamhällena och på Seskarö samt städer och orter han kunde hinna med.

I sina minnen berättar Gösta Malm att han i slutet av februari efter en härlig slädtur över isen tillsammans med agronom Wanhainen som var livsmedelssakkunnig och finsktalande — en del av invånarna kunde blott finska — kom farande till Seskarö och där mottogs av livsmedelsnämndens ordförande (troligen det av hans företrädare tillsatta livsmedelsrådets ordförande), sågverksförvaltarna m. fl.

Upplysningsmötet hölls i Folkets hus som var fyllt till sista plats med män och kvinnor. Upplysningsföredraget hölls av Wanhainen efter några inledande ord av Malm.

När diskussionen skulle börja begärdes ordet av Richard Dahlgren (Malm ville minnas att han hette Dalström) som krävde att få veta hur det gick med domarna över Seskarö-männen.

Landshövdingen svarade att det var en domstolssak som han inte hade någon kännedom om och att han utlyst mötet för en överläggning med befolkningen om försörjningsläget. Dahlgren genmålde att det inte skulle bli någon överläggning ”förrän vi fått svar på vår fråga”.

Landshövdingen slog så klubban i bordet och ajournerade mötet i tio minuter och meddelade att de som inte ville vara med om den utlysta överläggningen kunde avlägsna sig under pausen.

Blott ett tiotal personer följde Dahlgren ut ur lokalen. Malm berättar att han med spänning väntade på om folket skulle stanna när han inte visste ”vilken makt dessa ledare hade”.

Arbetarkvinnorna visste vid denna tid inte mycket om grönsaker och det är till stora delar riktigt att upplysningsmötet uppskattades av deltagarna. Men minnet av landshövdingens besök kom inte att höljas i rosor, snarare tistlar. I sitt föredrag hade agronomen eller landshövdingen nämnt och sagt att även brännässlor kunde beredas till föda och rekommenderat nässelsoppa som en billig och närande kost. Och då tillfördes den folkliga minnestraditionen följande. ”När vi var hungriga kom det en landshövding till oss som gav oss mat, sen kom det en till och han gav oss brännässlor att äta.” Någon citerade bibeln. ”Vilken är den fader, som när hans son beder om bröd, ger honom en sten.”

Hela den serie möten landshövdingen höll utspelades medan inbördeskriget pågick i Finland. Hans tidigare intryck av detta krigs inverkan på lugnet i länet ansåg han blev bestyrkt genom de observationer som han gjorde vid mötena. Den känsligaste punkten ansåg han vara Seskarö där det inträffade ett intermezzo (Richard Dahlgrens fråga) ”som vittnade om den fräna och påstridiga mentalitet, vilken karakteriserade de ledande i det så kallade Seskaröupproret”.¹⁴⁵

Malm har tydligen alltför mycket litat på sitt minne när han 148 skrev sina memoarer. Han skriver att vid tidpunkten för hans besök på Seskarö satt några seskaröarbetare ”häktade för sina gärningar i samband med upproret”. Så var ju inte alls fallet. De hade avtjänat sina av häradsrätten utdömda straff men visste att kronfogden eftersträvade att de skulle få påbröd av hovrätten, där kronfogden fört talan mot häradsrättens utslag.

De finska arbetarna vid Sandviks sågverk hade anförvanter i Kemi och Karihaara, som de gärna inte i likhet med Malm kunde betrakta som ”olämpliga element”. Finsktalande svenska arbetare på Seskarö kunde periodvis ha arbete på sågverken utanför Torneå och Kemi. Mellan de socialdemokratiska organisationerna samt idrotts- och nykterhetsföreningarna förekom samarbete före inbördeskrigets utbrott. Det förekom också besök och återbesök av amatörteatersällskapen i Kemi och Seskarö. På sistnämnda plats fanns en finsktalande amatörteatergrupp som uppförde finska klassiker, bland annat Kivis Sju bröder. Där fanns också en finsktalande nykterhetsloge ansluten till Verdandi. Den hette ”Valonsäde”, Ljusstrålen. På Seskarö utvecklades vid denna tid en kulturell aktivitet med omfattning som senare inte uppnåts. De 3000 invånare som då fanns bildade underlaget för aktiviteter som senare inte varit möjliga. Den amatörteater som fanns på Seskarö hade då och har inte heller senare fått någon kvalitativ motsvarighet i norra Sverige.

Dessa ”element” hade naturligtvis också livliga politiska debatter. För de finska medborgarna fick aktiviteten under den korta fritid man hade vid denna tid sitt förnämsta utlopp inom amatörteatern och den finskspråkiga nykterhetslogen. De arbetare som följt med förvaltare Suopankki från Kemi till Kemi AB: s dotterföretag på Seskarö stod i ett patriarkaliskt förhållande till sin chef. De kallade honom ”isi”, farsan. Inför 1 maj 1917 manade farsan dem till återhållsamhet vid demonstrationen eftersom de var gäster i Sverige. Suopankkis maning följdes av de finska arbetarna men publicerades i Aftonbladet vilket på ett olyckligt sätt riktade uppmärksamheten på det finska inslaget bland seskaröarbetarna.

Den politiska aktiviteten utvecklades i första hand av de sågverksarbetare som kommit från Sundsvall, Ådalen och Västerbotten. För dem framstod sammanhållningen, solidariteten, som det främsta medlet att nå den rad av mål som ännu inte uppnåts. Denna solidaritet omfattade också sågverksarbetarna inom Töre-Seskarö samorganisation men även dem som arbetade på sågverken ett par, tre mil österut, i synnerhet om man hade samma arbetsgivare.

Inbördeskriget i Finland komplicerade läget och det uppstod fall då solidariteten och arbetarnas rättskänsla kom i konflikt med gällande lag och i synnerhet de borgerligt sinnade myndigheternas uttolkning av denna lag.

Malm berättar att det sedan militärbevakningen dragits in uppstod en förbindelse för ”de röda” över ön till det svenska fastlandet. Kilbom uppger i sina memoarer att det redan 1916 funnits en stafett på Seskarö som bland annat vidarebefordrat Lenins brev från Schweiz till Petrograd från svensk täckadress till brevlådor i Kemi.¹⁴⁶ Denna hemliga kurirverksamhet var naturligtvis blott känd av de medverkande.

Vad det gällde de röda flyktingarna ställde sig öns befolkning solidarisk. Några angivelser förekom inte såvitt är känt. De borgerliga intog en liknande inställning till de vita skydds-kårister som behövde hjälp, skydd och möjlighet att komma över gränsen till Finland. De kunde därvid få hjälp av myndighetspersoner som såg genom fingrarna med gällande bestämmelser.

När detta skrivs femtio år efter dessa händelser börjar det finnas en möjlighet till överblick, bl.a. genom finsk forskning om den politiska utvecklingen i Finland och inbördeskrigets förlopp. Genom granskning av källmaterial kan man se vad som bestämde såväl arbetarnas som myndigheternas reaktioner. Vill man vara salomonisk kan man säga att på bägge sidor fanns förutfattade meningar och fördomar om den andra partens karaktär och avsikter.

Man kan inte underkänna landshövding Gösta Malms strävan till sakliga ståndpunktstagan-den. När han kom till Norrbotten övertog han omedvetet i stor utsträckning landssekreterarens och övriga högerinriktade myndighetspersoners uppfattning att det i grund ofördärvade folket förleddes av agitatorer och ledare till oöverlagda handlingar.

Han bestyrktes i denna uppfattning när han hörde Fredrik Ström tala i Luleå. Malm skriver att föredraget var ”skrämmande agitatoriskt och ovederhäftigt ... Jag undrar vad han på äldre dar tyckte om talet”.¹⁴⁷

I februari och mars 1917 vikarierade *Norrskensflammans* redaktör Andreas Johnsson som redaktionssekreterare på Politiken i Stockholm medan Otto Grimlund vistades i Ryssland.¹⁴⁸ Under tiden fungerade redaktionssekreterare Elof Lindberg som redaktör för *Norrskens-flamman*. Malm betecknar honom som en ung tidningsman som gripits av revolutionsyran. Tidningen innehöll ”aggressivt revolutionära skräckartiklar”. Malm försökte tala Lindberg till rätta utan nämnvärt resultat. Tidningen fortsatte att ”sprida sin giftsådd”.

För Fredrik Ströms åhörare och *Norrskensflammans* läsare var det lättare än för Malm att skilja munvädret från den verkliga meningen. De lokala opinionsledarnas reaktion kunde vara ”det där kanske var bra sagt, men är nog inte i alla delar tillämpligt”.

John Lindgren har i sin bok *Från, Per Götrek till Per Albin* återgett svar på några frågor om läget i Norrbotten under de oroliga höstmånaderna 1918. För svaret på frågorna står f. d. gruvarbetaren P. A. Sehlstedt som blev ekonomichef för Norrländska Socialdemokraten i Boden.

Av Sehlstedts svar framgår att storstrejken som påtryckningsmedel i författningsfrågan diskuterades man och man emellan på arbetsplatserna, men inte i organisationerna. Inom dessa ansåg man att initiativet tillkom huvudorganisationernas representantskap och styrelser.

Några förberedelser till en revolution förekom inte och en sådan diskuterades knappast på allvar i dagliga meningsutbyten och ännu mindre inom organisationerna.

Sehlstedt ansåg att ”tanken på en revolution med det folkmaterial, som arbetarparten skulle ha kunnat föra fram, realiter obeväpnat är rentav grotesk. Ett så huvudlöst tilltag skulle ha varit dömt att misslyckas redan från början”.

Inom arbetarrörelsen hade redan grundlagts ”verbala traditioner” och om den gode landshövdingen hade fördjupat sig i den borgerliga franska revolutionens historia hade han kommit underfund med att politiska slagord inte var en 1917 eller 1918 gjord uppfinning.

En god regel säger också att historiska händelser inte får kronologiskt sammanblandas. Gör man detta blir slutsatserna felaktiga. Seskaröarbetarnas reaktioner präglades våren 1917 av livsmedelsbristen och politiska händelser i Sverige. I Finland var det ännu lugnt. På vintern 1918 kom de i personlig kontakt med inbördeskrigets final då spillror ur röda gardet i Finland flydde över isen till Seskarö. Att då en del seskaröbor bildligt talat förband sina finska kamrater och gav dem mat och skydd var kanske moraliskt förkastligt ur förföljarnas synpunkt men något som alltid upprepats världshistorien igenom vid gränserna mellan olika länder under revolutionstider.

Om de röda flyktingarna förnekade att de överskridit gränsen av politiska skäl utlämnades de av de svenska myndigheterna till sina förföljare vilket också skedde i ett stort antal fall. Förutsättningen för internering och asyl var att de uppgav att de flytt av politiska skäl. Regeringen kunde då bevilja dem uppehållstillstånd.

Sannolikt informerades de inte om denna möjlighet i ett stort antal fall då de togs i förhör av myndigheterna. Andreas Johnsson berättar att det hörde till de svåraste uppgifterna att informera flyktingarna om denna möjlighet. Några trodde inte på detta eller också svek dem modet när de vid förhören förnekade politiskt engagemang och sändes över gränsen att gå sitt öde till mötes.

Om landssekreteraren i vissa fall varit osäker om han hade haft rätt i maj 1917 när han bedömde seskaröarbetarna som rebeller så ansåg han sig i februari 1918 ha fått rätt. I landshövding Malms memoarer kan man läsa mellan raderna att han ansåg de finska upprorsmännen och seskaröborna vara samma andas barn. Av den aktsamling som hopbragtes till hovrättens och Högsta domstolens prövning av häradsrättens dom i Seskaröaffären framgår inte att en ytterligare utredning gjorts eller yttrande inforrats av KB. Landshövding Murray i Västerås önskade sannolikt inte uttala sig om straffen i denna affär sedan han kritiserats för sitt dunkla löfte i talet till seskaröarbetarna den 3 juni 1917. Om hovrättspresidenten eller annan ledamot av hovrätten muntligen infortrade ett omdöme av landshövding Malm så är det sannolikt att denne inte kunde uttala sig om det som hänt innan han tillträdde landshövdingeämbetet, men väl om sina intryck under sin ämbets tid.

När de vita segrat i Finland och den röda terrorn avlöstes av den vita terrorn innehöll *Norrskensflamman* skildringar om de vitas övervåld som landshövding Malm fann helt otroliga. Andreas Johnsson hade då återvänt till *Norrskensflamman*. Malm som funnit honom resonabel, jämfört med Elof Lindberg, kallade Johnsson till sig och föreslog att Johnsson skulle resa till Finland för att därifrån för *Norrskensflamman*s läsare berätta om vad som verkligen hände. Malm skulle hjälpa honom att få visum på villkor att Johnsson lovade att fullt objektivt beskriva det han såg. Det lovade Johnsson.

Någon tid senare blev Andreas Johnsson uppringd av landshövdingen som meddelade att Finlands sändebud i Stockholm Alexis Gripenberg avslagit Malms begäran om visum åt Johnsson och inte stod att övertala. Gripenberg kunde inte under några förhållanden tänka sig att ge visum åt en socialistredaktör med det tänkta uppdraget, trots Malms rekommendationer.¹⁴⁹

Under inbördeskriget hade det röda gardets ledning svårt att tygla sina skaror. Terrorhandlingar och mord begicks som väckte ett våldsamt uppseende i Sverige och socialdemokratiska arbetarpartiet tog i ett uttalande avstånd från de rödas framfart i Finland. Tidningarnas skildringar var dock överdrivna på grund av tendentiösa uppgifter från det borgerliga Finland. När de vita fick övertaget började deras hämnd som blev flerfaldig och huvudsakligen noterades i arbetarpressen och i den borgerliga betecknades som en rad lögnar.

De rödas terrorhandlingar har nu (1967) klarlagts av forskningen och antalet av denna part avrättade har rätt exakt fixerats till 1 649 personer.¹⁵⁰ Antalet personer som vid sidan av stridshandlingarna och senare avrättats av den vita, segrande parten har i olika arbeten uppskattats till omkring 15 000. I ett verk utgivet 1947 till minnet av inbördeskriget uppges antalet till 18 564.¹⁵¹ Den forskare, Jaakko Paavolainen, som utrett de rödas terrorhandlingar kommer att utge ett motsvarande arbete om de vitas gärningar. Enligt Paavolainen avrättades i Finlands nordligaste län, dåvarande Uleåborgs län som vetter mot Sverige, två personer av de röda, en i Kemi i januari och en i Tervola i februari 1918.¹⁵⁰

Denna statistik kastar ett halvt sekel efteråt ljus över orsaken till att Finlands sändebud i Sverige inte var lika övertygad som landshövdingen i Norrbotten om att ett besök i Finland 1918 av en svensk journalist skulle visa att de vita inte begick terrorhandlingar.

Landshövding Malm gjorde under tjugotalet en stor insats för att skaffa arbete åt de arbetslösa i Norrbotten genom att anordna arbeten i statlig regi som blev föregångare till de nödhjälps- och reservarbeten som under trettioalet bedrevs av arbetsmarknadskommissionen.

Det finska inbördeskrigets förlopp och utgång verkade nedstämmande på känslorna inom den politiska vänstern i Sverige efter 1917 års val och under 1918 års lagtima riksdag. Bolsjevikernas övertagande av makten i Ryssland blev för socialdemokraterna till varning i stället för föredöme.

Den liberal-socialdemokratiska regeringen framlade ett författningsförslag till våren 1918 som utan vidare förkastades av den högerdominerade Första kammaren utan att några särskilda åtgärder vidtogs för att framtvunga eftergifter från högerens sida. Under debatten framfördes revolutionärt färgade uttalanden blott från vänstersocialdemokraternas sida. När riksdagen åtskildes i juni hade ett år gått utan att författningsfrågan kommit närmare sin lösning. Stämningarna från den röda våren 1917 hade övergått i en krank och blek eftertänksamhet, som dock till hösten och vintern skulle stiga till en ny våg av bitterhet.

Hovrättens utslag i Seskaröaffären meddelades den 28 juni. Hovrätten fann det styrkt att folkmassan den 30 maj 1917 utanför J. O. Erikssons hus haft för avsikt att med våld tvinga Svanström att avstå från att häkta till förhör inkallade personer och om detta skedde skulle folkmassan haft för avsikt att med våld hindra att de häktade bortfördes från ön.

Det var också genom vittnesförhör upplyst att folkmängden krävt att de till förhör intagna skulle släppas och visat tecken på att de med våld avsåg att frita de häktade varför det måste anses styrkt att uppror förelegat. Genom att folkmängden begått våld mot militärstyrkan sedan upprorslagen upplästs hade folkmängden övergått till uppror av det slag som omtalas i strafflagens tionde kapitel och nionde paragraf.

Samtliga tilltalade dömdes till straffarbete i stället för tidigare fängelse. Av den tid de suttit häktade fick fyra tillgodoräkna sig en månad, nämligen Berglund, Matikainen, Lindbäck och Wass. Straffarbetstiden blev därför för Matikainen tre månader, för Berglund och Lindbäck fyra månader, för Enbuske, Heiskanen, Lokkinen och Wass fem månader, för Ljepuschin fem månader och för Richard Dahlgren två månader.¹⁵²

Kronofogde Svanström hade nu fått rätt i hovrätten. De tilltalade var upprorsmän och hans åtgärder hade fått sanktion. Högsta domstolen återstod nu för de dömda vilkas ombud Wilhelm Hellberg den 30 juni till Kungl. Maj:ts Nedre justitierevision inlämnade en med samtliga namn undertecknad besvärsskrivelse. De dömda var på fri fot i avvaktan på Högsta domstolens utslag.

Detta kom först den 9 november då Högsta domstolen i sitt utslag meddelade att den blott ifråga om Richard Dahlgren funnit skäl att göra ändring i hovrättens utslag. Häradsrättens dom om 50 kr i böter skulle lända till efterrättelse. Det hade inte förekommit full bevisning att han deltagit i upproret i dess sista skede.¹⁵³

Nu återstod bara Konungen för de upproriske och den 15 november ingavs en med samtligas namn undertecknad skrivelse. Av bristande omsorg på advokatbyrån upptog den även Richard Dahlgrens och Petter Ljepuschins namn. Dahlgren hade tidigare förklarat sig nöjd med bötesdomen och Ljepuschin var försvunnen sedan frigivandet från kronohäktet efter häradsrättens dom. Han hade under fängelsetiden blivit sinnessjuk och sannolikt sänts till Ryssland av de lokala myndigheterna.

I skrivelsen till Konungen återopades de bekymmersamma livsmedelsförhållandena på Seskarö i maj 1917 vilka myndigheterna undersökt och bekräftat. Det anfördes att den första upprinnelsen till ifrågavarande uppträden borde sökas i en allmän rättfärdighetskänsla hos arbetarna som tog sig uttryck i att inte den ene mindre än den andre av dem som gjort sig skyldiga till olagliga brödköp borde sakföras. Om myndigheterna i denna sak gått arbetarna till mötes hade oroligheterna uteblivit.

Efter häradsrättens utslag hade samtliga återvänt till sitt hem, sina familjer och sitt arbete. Straffets verkställighet skulle nu kännas dubbelt så svårt. Det skulle väcka bitterhet hos övriga arbetare på Seskarö som visste att de dömdas skuld var deras skuld. En straffbefrielse skulle av övre Norrlands arbetarbefolkning mottagas med erkänsla och högt uppskattas.

Den 19 november uppvaardades justitieminister Eliel Löfgren av en deputation från socialdemokratiska vänsterpartiet bestående av Andreas Johnsson, J. R. Berglund, G. Palm och Fritjof Ekman med en till regeringen ställd skrift om seskarödomarna m. m.

I skrivelsen erinrades om att i alla stater där demokratin slår segrande igenom tillämpas den praxis att de som fängslats för propaganda mot de maktägandes åskådningar sätts på fri fot. Med anledning av Högsta domstolens utslag i Seskarö-affären ”kräver arbetarklassen från regeringens sida omedelbar amnesti”. Deputationen krävde också amnesti för matroser i Göteborg som fängslats för att de vägrat gå ut i minsvepningsarbete om de inte fick tillfredsställande livförsäkringsskydd åt sina familjer.¹⁵⁴

Årets sista dag, den 31 december 1918, undertecknades följande utslag, som satte punkt för Seskaröaffärens juridiska förlopp.

Kungl Maj:t har i nåder låtit sig föredragas ovan berörda underdåniga nådeansökning och lämnar densamma, såvitt angår Ljepuschin och Dahlgren utan bifall.

Beträffande övriga sökandena vill Kungl Maj:t av nåd ersätta de envar av dem omedelbart ådömda frihetsstraff till straffarbete i tre månader ävensom förordna, att med de sålunda ådömda frihetsstraff skall anstå och på villkor, som angives i lagen angående villkorlig straffdom den 22 juni 1906, skall bero, huruvida straffen skola gå i verkställighet. Det vederbörande till underdånig efter rättelse länder.

Gustaf
(sigill)
Eliel Löfgren
Chef för Justitiedepartementet /E. Vitell¹⁵⁵

Den svenska revolutionen

I det föregående har skisserats några drag i den sociala, ekonomiska och politiska utveckling i Sverige som ledde eller i varje fall bildade bakgrund till parlamentarismens och den politiska demokratin genombrott 1918.

Till bilden av denna utveckling hör en rad utomparlamentariska aktiviteter och ”mot gällande lag och förordningar stridande” aktioner som påskyndade en utveckling under legala former. De som hade majoritet i den lagstiftande församlingen motsatte sig en författningsreform, avstod från att använda sin makt och handlade emot sina önskningar, vilja och intressen. De kände sig nödsakade, tvingade. Det som hände innebar en politisk halv revolution. Genom

denna erövrade arbetarrörelsen den allmänna rösträtten åt folket, som dock i de följande valen inte gav hela den politiska makten åt dem som genomfört den demokratiska revolutionen.

Statsvälvningen 1809 var de adliga ämbetsmännens och officerarnas revolution mot det gustavianska enväldet. Man valde en ny kung. Monarkin bevarades. Riket skulle styras av kungen i samråd med folket representerat av regering och en riksdag, sammansatt av de fyra stånden adel, präster, borgare och bönder. Representationsreformen 1865 antogs först av borgar- och bondestånden samt sedan med tvekan av adeln vars exempel sedan följdes av prästerna.

Efter denna reform tog kungen dock ogärna råd av andra än herremännen i riksdagens första kammare. Staaff fick i samband med förslaget till rösträttsreform anledning att fråga ”Skall konungamakt med folkligt eller konungamakt med herremakt råda i Sveriges rike”.¹⁵⁶ Förslaget hade antagits med stor majoritet i Andra kammaren men avslogs i Första kammaren.

Denna procedur upprepades sedan varje gång ett förslag till rösträttsreform framlades ända fram till 1918, då förstakammarhögern hade möjlighet att fälla förslaget men inte gjorde detta.

I den enklare agitationen hade makthavarna i samhället symboliserats med Tronen, Altaret, Svärdet och Penningpåsen. Eller med andra ord kungamakten, kyrkan, försvaret och näringslivet. Nu hade tillkommit en makt som redan gjort sig påmind två gånger, 1902 och 1909, De korslagda armarna, med andra ord den allmänna strejken.

Låt oss granska de uppräknade makterna i omvänd ordning. Arbetarrörelsen var 1918 splittrad i tre idériktningar, reformisterna inom fackföreningsrörelsen, socialdemokratiska partiet och socialdemokratiska vänsterpartiet, de politiska revolutionärerna inom socialdemokratiska vänsterpartiet och de sociala revolutionärerna inom SAC och ungsocialistiska partiet.

Av de två sistnämnda hade ungsocialistiska partiet ett inflytande som var obetydligt men ideologiskt klarare än syndikalisternas som använde kampmedel som blev destruktiva för dem själva om de inte infogades i en strategi med ett bestämt mål. Västerviksaktionen 1917 är ett exempel på detta. F. J. Gustafsson konstaterade att det fordrades en allmän strejk för att aktionen skulle kunna fullföljas. För syndikalisterna ledde generalstrejken till en social revolution eftersom de inte godkände staten och därför avvisade de den politiska revolution som var etappmål för revolutionärerna i det socialistiska vänsterpartiet. Syndikalisterna sköt sin revolution på framtiden. De samverkade med vänstersocialdemokraterna och ungsocialisterna i Arbetarnas landsråd, men SAC förklarade i sin verksamhetsberättelse för 1918 att denna samverkan hade varit ett offer för solidaritet mellan arbetarna. Syndikalisterna godkände inte de statspolitiska krav som landsrådet framställt såsom en rösträttsreform och att arbetstiden skulle regleras genom lagstiftning. För övrigt hade verksamheten inte lett till några resultat av nämnvärd betydelse. Liknande reflexioner gjorde ungsocialistiska partiet i sin verksamhetsberättelse för samma år.

Vänstersocialdemokratiska partiet utsände den 11 november ett manifest i vilket bl. a. krävdes republikanskt statsskick med enkammarsystem, till att börja med i form av en konstituerande nationalförsamling. Som påtryckningsmedel nämndes storstrejk om det skulle bli erforderligt. Inom socialdemokratiska vänsterpartiets ledning hölls mellan den 10 och 15 november en rad sammanträden. 14 nov sammanträdde representantskapet och riksdagsgruppen. Troligen hade man svårt att uppnå enighet till vilket den av Lindhagen instiftade programkommissionen — med Lindhagen som ordförande — bidrog. I det av styrelsen utsända manifestet hade nämnts att en allmän strejk skulle kunna bli erforderlig för kravens genomförande. En proklamation om storstrejk kunde svårligen utfärdas utan LO:s medverkan, om den skulle ha chans att bli respekterad i tillräcklig omfattning. LO:s medverkan förutsatte stöd från den socialdemokratiska partiledningen. Diskussionerna i vänstersocialdemokraternas representantskap slutade med en hemställan till socialdemokratiska partistyrelsen om samarbete.

Reformisterna i vänstersocialdemokraternas representantskap hade fällt utslaget. De hade tydligen funnit det av Ström, Höglund och Kilbom avfattade manifestet — tillkommet under intryck av den revolutionära omvälvningen i Tyskland — för orealistiskt. I manifestet hade framställts krav på en socialistisk regering stödd på arbetar-, soldat- och bonderåd. Fredrik Ström lär vara upphovet till denna paroll som i sin meningslöshet måste ha gjort att t.ex. riksdagsmännen fick anledning att fråga sig vad som var meningen.

Tanken på en rådsregering var direkt kopierad på bolsjevikiska förebilder från Ryssland och Tyskland. Tänker man sig den omsatt i svenska förhållanden skulle de lokala rådens sammansättning bli ett besvärligt problem om de skulle bestå av yrkesmilitärer, bönder och arbetare. Avsåg man att råden skulle bildas av civila arbetare och jordbrukare plus arbetare och jordbrukare som gjorde sin värnplikt var detta en lika orimlig representationsform.

Fredrik Ström och Z. Höglund klarade inte tillämpningen av de kommunistiska teorierna på svenska förhållanden. I *Brev till Europas och Amerikas arbetare* som Lenin skrev i januari 1919 gjorde han en summering av det som hänt 1918 i Europa och skällde ut dem som försökte finna en väg mellan socialdemokratin och bolsjevismen. De skulle förr eller senare hamna i det ena eller andra av dessa båda läger. Han ansåg dem vara folk utan idéer som pratar om den socialistiska revolutionen men inte förstår den.¹⁵⁷

Vänstersocialdemokraterna överlämnade sitt samarbetsförslag genom en deputation till Branting den 15 november. Skrivelsen innehöll krav på allmän rösträtt, Första kammarens avskaffande, republikansk författning, åttatimmarsdag, militärväsendets avveckling, bankväsendets och de viktigare industriernas socialisering, arbetarkontroll över industrin, förstatligande av gods- och bolagsjord samt utdelning av jord åt småbrukare.

Arbetarrörelsens huvudledningar hade ställt sig bakom den liberal-socialdemokratiska regeringens program i författningsfrågan. När den allmänna rösträtten hade uppnåtts öppnades möjligheterna att gå vidare i reformverket. Vänstersocialdemokraternas program kunde inte genomföras med lagliga och demokratiska medel. Det var uteslutet att man skulle kunna förmå förstakammarhögern att rösta för monarkins avskaffande och en vittgående socialisering.

Av hänsyn till det oroliga läget avböjde socialdemokratiska partistyrelsen inte omedelbart vänstersocialdemokraterna samarbetserbjudande utan bad i sitt svar vänstersocialdemokraterna klargöra sin inställning till demokratin grundsatser. I den brevväxling som sedan följde undvek vänstersocialisterna att ge besked om sin ställning till demokratin och konstaterade att högersocialisterna föredrog ett samarbete med liberalerna framför att åstadkomma ”en gemensam plattform för hela den svenska arbetarklassen”.

Den plattform som vänstersocialisterna var i färd med att skapa bestod nu av vänstersocialdemokratiska partiet, syndikalisterna och ungsocialistiska partiet. Där saknades ”bara” LO och socialdemokratiska partiet. Programmet var också uppskisserat. Det var bara att sätta igång.

Socialdemokratiska partiet hade 1918 ca 129 000 medlemmar, LO ca 222 000. Socialdemokratiska vänsterpartiet hade ca 21 000 medlemmar och SAC ca 20 000. Ungsocialistiska partiet redovisade inte sitt medlemsantal. Syndikalisterna och ungsocialisterna ställde inga krav på staten och deras medverkan var därför osäker när vänstersocialisterna krävde förstatligande av banker och industrier. I manifestet skrevs därför ”socialisering, besittningsrätt och arbetarkontroll”.

Styrkerrelationerna, som åtminstone i någon mån framgår av medlemsstatistiken, visar att vänstersocialisternas inflytande inte kunde stå i proportion till deras deklamationer och anspråk.

Vänstersocialisterna hade 1917 bildat Sveriges soldat- och arbetarförbund med uppgift att

”såväl genom som vid sidan om de anslutna föreningarna verka för och befrämja förbrödring mellan soldater och arbetare”. Styrelsen bestod av en i Stockholm förlagd centralkommitté på fem personer som valdes av en representantförsamling. Förbundet utgav en tidning, *Frihetsflamman*, som syns ha utkommit med ett nummer 1917 och tre eller fyra nummer 1918. Tidningen spriddes bland de värnpliktiga och innehöll militärpolitiska artiklar av vänstersocialister som Einar Ljungberg, C. Winberg och Z. Höglund och av ungsocialister som C. J. Björklund. Den senare skrev i nr 1, 1918:

Armén måste vändas som ett vapen mot reaktionen ... Den aktiva formen för militärens övergång ska ske på så sätt, att hela regementen med flygande fanor och klingande spel gå över på revolutionens sida, slå vakt om revolutionen och vända direkt, skarpt och aggressivt spetsen mot reaktionen. Den passiva formen återigen tager sig uttryck i att soldaterna obstruerar hela den militära apparaten varmed arbetarklassens frihetssträvanden skall slås ner och krossas. Om icke satsen: kolven i vädret praktiseras, så skjutes, om befallning ges att skjuta på bröderna i blus, i luften. Patronbälten, gevär, revolverar tappas och manskapet missförstår ofta order.

I *Frihetsflamman* uppgavs 1918 att förbundet hade lokalföreningar i Stockholm, Göteborg, Malmö, Landskrona, Uppsala, Malmköping, Karlsborg, Linköping, Västerås, Karlskrona och Boden.¹⁵⁸

Vilket intryck propagandan genom soldatföreningarna gjorde på de värnpliktiga är svårt att bedöma och dokumentera. Däremot finns det belägg för att den gjorde ett starkt intryck på den centrala försvarsledningen.

Vid regeringens sammanträde den 12 november diskuterades det politiska läget i landet. Värner Rydén antecknade i sin dagbok:

Därvid rapporterade krigs- och sjöfartsministrarna (E. A. Nilson och Erik Palmstierna) om läget inom armé och marin. Båda vitsordade, att stämningen var mycket revolutionär. Försiktighetsåtgärder hade vidtagits i flera avseenden. Särskilt opålitliga truppförband hade hemförlovats och inom flottan avlägsnats till Karlskrona. Ur alla gevär i förråden hade slutstycken uttagits och lämnats i förvar hos pålitliga officerare. I Norrbotten hade landstormens gevär förts till Boden.

Efter framställning av polismästaren (Hårleman i Stockholm) hade även kulsprutorna berövats sina slutstycken.¹⁵⁹

John Lindgren har i sin bok om Per Albin hävdade att det faktiska läget i landet inte motsvarade myndigheternas nervositet. Vänstersocialisternas inflytande var inte så stort som man trodde. De saknade förtroende hos flertalet arbetare. Våren 1917 spred sig hungerdemonstrationerna som en prairiebrand över landet. I november 1918 hade hungern och spanska sjukan skapat en missmodig stämning men det fanns inte samma kampvilja som halvtannat år tidigare.¹⁶⁰

Inför en eventuell författningsreform var dock den *uppfattning* högern fick av tillståndet inom fackföreningsrörelsen och försvaret avgörande för ställningstaganden. Geväret var satt ur bruk och arbetarnas nya maktmedel, De korslagda armarna, en allmän strejk, tedde sig för högern som en hotande realitet. De visste inte att LO ställde sig ytterst tveksam.

Den 14 november 1918 kungjorde regeringen sitt författningsprogram i en kommuniké. De underhandlingar man haft med högern hade inte klarlagt högerns inställning. Såväl kungen som kronprinsen hade hjälpt till att försöka påverka Trygger och Lindman som inte hade brytt sig om att kontakta sina partiorgan. Edén ansåg sig inte kunna vänta och högerledarna ställdes inför det fullbordade faktum som författningsförslaget innebar.

Om högerledarna in i det sista ville skjuta på avgörandet och förlitade sig på att storstrejks-hotet inte var allvarligt menat måste deras tveksamhet ha ökat när de tog del av vad ledamoten i socialdemokratiska partistyrelsen och *Social-Demokratens* andreredaktör Per Albin Hansson sade i ett tal i Linköping den 1 december:

Den demokratiska treenigheten eller frid, fröjd och försoning i författningsfrågan. (Teckning av R. Hultquist i *Naggen* nr 1 1919.)

Nu stå vi inför det stora avgörandet. Spänningen växer med varje dag. Den dag, då riksdagen går att besluta, ha helt visst arbetarne ingen ro eller lust att stå kvar på sina arbetsplatser. Liksom 1865 komma helt visst också nu demokratins skaror i Stockholm att oemotståndligt dragas till den plats, där avgörandet skall träffas (riksdagshuset). Bifalles regeringsförslaget skola arbetarna återvända till sitt arbete i glatt medvetande, att vägen för en demokratisk omdaning öppnats. Blir det avslag torde ingen makt i världen kunna hindra att demonstrationerna vidgas till en alla verksamheter omfattande storstrejk. Då måste demokratin i riksdag och regering handla som läget bjuder. Den samhällsfarliga högern måste sättas ur spelet. Kravet på en nationalförsamling kommer att oemotståndligt höjas.¹⁶¹

Per Albin Hansson hade inte konfererat med partiledningen innan han gjorde det skärpta uttalandet, har Gustav Möller uppgett. Ernst Wigforss, som ännu inte gjort sitt inträde i den centrala politiken, var inne på liknande tankegångar i ett brev till Gösta Undén. Han ansåg att Första kammaren skulle ha kunnat sättas ur spel om arbetarmassorna omringat riksdagen i samma ögonblick som Andra kammaren konstituerade sig som nationalförsamling.¹⁶²

Av de tidigare uppräknade ”makterna” som hade intressen att bevaka hade Altaret, dvs. kyrkan, inget direkt inflytande när det gällde författningsreformen. Tronen, kungen och kronprinsen, önskade däremot en författningsreform och påverkade på olika sätt den makt som motsatte sig denna, Penningpåsen, dvs. högern och näringslivet.

Kaiser Wilhelm abdikerade den 11 november och rymde till Holland. Tronerna ramlade runt om i Europa och den svenske kungen var inte främmande för tanken att flytta till Schweiz,¹⁶³ så som läget utvecklade sig. Den 12 november hade ingenting avhört om drottningens öde.

Sedan slutet av oktober befann hon sig i Karlsruhe och det ryktades att slottet bevakades av soldatråd.

Finansminister Fredrik Thorsson tröstade kungen och bad honom att inte vara orolig. Kungen och kronprinsen hjälptes åt att bearbeta de ledande högermännen till förmån för förslaget till författningsreform under den mer eller mindre uttalade förutsättningen att denna var priset för att monarkin skulle bevaras. Denna oskrivna men underförstådda överenskommelse bör ha gällt far och son och är kanske en av orsakerna till att kravet på republik inte aktualiserades vid det senaste tronskiftet.

Kungen började och avslutade raden av utomparlamentariska påtryckningar som föregick författningsreformen. Den första var borggårdstalet och bondetåget 1914 som föranledde ett regeringsskifte, den sista var kungens påtryckningar på ledande högermän för att förmå dem att godkänna författningsförslaget. Däremellan hade ”massornas muller” av Branting utnyttjats till förmån för reformen. Per Albin hade i Linköping hotat med allmän strejk och Andra kammarens ombildande till nationalförsamling om inte högern gav med sig.

Det gjorde högern under svår vända. Förslaget till allmän och lika rösträtt antogs den 17 december 1918 i Första kammaren utan votering och i Andra kammaren med 16 röster mot 12 som tillföll ett längre gående förslag av Ivar Vennerström.

Noter

- ¹ W. M. Carlgren, Ministären Hammarskjöld. Sthlm 1966, s. 147.
- ² AK 1917 nr 6, s. 2-4.
- ³ AK 1917 nr 6, s. 16-30.
- ⁴ AK 1917 nr 6, s. 4-16.
- ⁵ AK 1917 nr 7, s. 65-71.
- ⁶ Olle Karleby, Prispolitik och prisutveckling 1914-18. Fackf.-rör. 1944.
- ⁷ E. F. Heckscher, Sv. Ek. hist. I, s. 206.
- ⁸ Ragnar Edenman, Soc.-dem. riksdagsgruppen. Sthlm 1946, s. 237.
- ⁹ Tage Lindblom, Den socialdemokratiska ungd.-rör. i Sverige. Sthlm 1945, s. 193.
- ¹⁰ Protokoll från SAP:s kongress 1917 s. 4 och 27.
- ¹¹ W. M. Carlgren a.a. s. 194-226.
- ¹² Arvid Grundel, Frisinnade landsföreningen 1917. Sthlm 1918. Småskr. KB.
- ¹³ Ragnar Casparsson, LO under fem årtionden, del II, Sthlm 1951. s. 420.
- ¹⁴ Ragnar Casparsson a.a., s. 437.
- ¹⁵ Erik Palmstierna, Orostid II. Sthlm 1953, s. 51.
- ¹⁶ Nils Horney, Statsanställd nr 9-10 1967.
- ¹⁷ Social-Demokraten 23.4.1917.
- ¹⁸ Karl Kilbom, I hemligt uppdrag. Sthlm 1954, s. 135.
- ¹⁹ Karl Kilbom a.a., s. 139.
- ²⁰ AK 1917 nr 41, s. 63-67.
- ²¹ Sv. Fackopp.-handl. Arb.-röns arkiv.
- ²² Protokoll fr. SAC:s kongress 1916.
- ²³ Särtryck i Arb.-rör:s arkiv.
- ²⁴ Protokoll i Arb.-rör:s arkiv.
- ²⁵ AK 1917 nr 45, s. 7-27.
- ²⁶ Haparandabl. 1917. 28.4.
- ²⁷ Social-Demokraten 18.4.1917.
- ²⁸ AK 1917 nr 51, s. 42.
- ²⁹ AK 1917 nr 51, s. 47.
- ³⁰ AK 1917 nr 51, s. 49.
- ³¹ Ragnar Casparsson, Vårt fattiga liv. Sthlm 1961, s. 294-295.
- ³² AK 1917 nr 51, s. 53.

- ³³ AK 1917 nr 51, s. 63.
- ³⁴ Nya Norrl. 28.4.1917.
- ³⁵ AK 1917 nr 51, s. 56.
- ³⁶ AK 1917 nr 51, s. 68.
- ³⁷ Erik Palmstierna a.a., s. 54.
- ³⁸ Helge Akerhielm, Förgången stad. Sthlm 1958, s. 82.
- ³⁹ Göteborgs Morg.-Post 30.4.1917.
- ⁴⁰ Erik Palmstierna a.a., s. 53.
- ⁴¹ Erik Palmstierna a.a., s. 305.
- ⁴² Jaakko Paavolainen, Punainen terrori. Helsinki 1966, s. 49.
- ⁴³ Sören Hellström, Hungerdemonstrationerna i Ådalen 1917. SIA nr 14-15. 1917.
- ⁴⁴ Ådalens samorg. Minnesskrift. Red. O. V. Sundström.
- ⁴⁵ Syndikalisten 16.5.1917.
- ⁴⁶ Göteborgs Tidn. 1.5.1967.
- ⁴⁷ Syndikalisten 12.5.1917.
- ⁴⁸ Ragnar Casparsson a.a., s. 284. F. J. Gustafsson var en av mina vänner i Västervik. Han dog 1918 i spanskan, vilket var en förlust för den småländska metropolen.
- ⁴⁹ Norrskensflamman 2.5.1917.
- ⁵⁰ Fredrik Ström, Stridsmän och original. Arbetets söner.
- ⁵¹ Norrskensflamman 24.5.1917.
- ⁵² Karl Kilbom a.a., s. 134.
- ⁵³ Z. Höglund, Revolutionernas år. Sthlm 1956, s. 38.
- ⁵⁴ Karl Kilbom a.a., s. 319.
- ⁵⁵ Karl Kilbom a.a., s. 122.
- ⁵⁶ Karl Kilbom a.a., s. 126.
- ⁵⁷ Norrskensflamman 2.5.1917.
- ⁵⁸ Uppgift av Karl Vikström, Luleå, till förf. 25.6.1967.
- ⁵⁹ Norrskensflamman 7.5.1917.
- ⁶⁰ SAC:s verksamhetsberättelse 1917.
- ⁶¹ Norrskensflamman 3.5.1917.
- ⁶² Z. Höglund a.a., s. 42.
- ⁶³ Erik Palmstierna a.a., s. 56.
- ⁶⁴ Erik Palmstierna a.a., s. 55.
- ⁶⁵ Protokoll fr. LO:s representantskaps möte 17-18.5. 1917.
- ⁶⁶ Soc.-dem. partistyrelsens protok. 20-23.5.1917.
- ⁶⁷ AK 1917 nr 68, s. 7-14.
- ⁶⁸ AK 1917 nr 68, s. 52.
- ⁶⁹ Koncept i länsstyrelsens arkiv, Luleå.
- ⁷⁰ Enligt Norrbottens-Tidningen 31.5.1917.
- ⁷¹ Karl Kilbom a.a., s. 130 och uppgift av Andreas Johnsson till förf.
- ⁷² Den 31.5.1917.
- ⁷³ Norrskensflamman 4.6.1917.
- ⁷⁴ Norrbottens-Tidningen 7.6.1917.
- ⁷⁵ LO:s verksamhetsberättelse 1917.
- ⁷⁶ R. Oldencrants, Haparanda stad 100 år. Uppsala 1945, s. 25.
- ⁷⁷ Svenska män. Sthlm 1946.
- ⁷⁸ Pär Axelsson, Vid 50 år. Hälsingborg 1919, s. 147.
- ⁷⁹ Nedertorneå häradsrätts domböcker och Riksarkivet. Besv. o. ansökn. mål.
- ⁸⁰ Gustav Laks, Seskarö. Bandinspelning. Folkror. arkiv, Luleå.
- ⁸¹ Häradsrättens arkiv, Haparanda.
- ⁸² Sannolikt gjordes polisanmälan per telefon av Erikssons döttrar. Affären bojkottades och J. O. Eriksson flyttade till Haparanda där han dog i spanskan 1918.
- ⁸³ Uppgift till förf. 1967 av Eda Karlberg, Göteborg.
- ⁸⁴ ”Folkmassan bestod ... av svenska sågverksarbetare – liksom truppen”. Kapten W. Falk i Haparandabladet 9.6.1917.

- ⁸⁵ Raili Vande, Hungerkravallerna på Seskarö 1917. Norrländska Socialdemokraten 8.2.1967.
- ⁸⁶ När Richard Dahlgren fyra år senare flyttade från Seskarö lät han på auktion sälja en del av sina böcker: Revolutionens förkämpar, Bebel, Kvinnan och socialismen m. fl. som inköptes av förf:s far.
- ⁸⁷ Enligt av P. V. Glad företagen utredning.
- ⁸⁸ Socialdemokraten 2.6.1917.
- ⁸⁹ Länsstyrelsens arkiv, Luleå.
- ⁹⁰ Eda Karlberg, Göteborg, till förf. 1967.
- ⁹¹ Norrskensflamman 21.6.1917. (Bemötande av kronofogdens rapport från arbetarna på ön).
- ⁹² Häradsrättens dombok 1917.
- ⁹³ Norrbottens-Tidningen 11.6.1917.
- ⁹⁴ Henrik Sortti, Seskarö, 25.6.1967 till förf.
- ⁹⁵ Uppgift av Eda Karlberg till förf.
- ⁹⁶ Förvaltare Suopankki vid vittnesförhör.
- ⁹⁷ Lokala uppgifter.
- ⁹⁸ Norrbottens-Tidningen 31.5.1917 och den 12.6.1917.
- ⁹⁹ Protokoll vid Sågverksindustriarbetareförbundets styrelsemöte den 4 mars 1917. Träind.-arb.-förbundets arkiv, Stockholm.
- ¹⁰⁰ Gustav Laks a.a.
- ¹⁰¹ 4.6.1917 återgav Norrskensflamman en uppgift lämnad av Murray att jagaren Vale inte beordrats till Seskarö i bevakningstjänst, utan med proviant åt militären. Jagaren tycks ha förenat dessa uppgifter.
- ¹⁰² Norrbottens-Tidningen 4.6.1917.
- ¹⁰³ Sv. Träind.-arb.-förb. arkiv, Stockholm.
- ¹⁰⁴ Norrskensflamman 5.6.1917.
- ¹⁰⁵ Norrskensflamman 2.7.1917.
- ¹⁰⁶ Norrskensflamman 4.6.1917.
- ¹⁰⁷ Socialdemokraten 4.6.1917.
- ¹⁰⁸ Nya Norrland 5.6.1917.
- ¹⁰⁹ Sekel Nordenstrand till förf. 1950.
- ¹¹⁰ Norrskensflamman 5.6.1917.
- ¹¹¹ Norrskensflamman 9.6.1917.
- ¹¹² Socialdemokraten 13.6.1917.
- ¹¹³ Töre-Seskarö Samorg.-handl. Träind.-arb.-f örb:s arkiv, Sthlm.
- ¹¹⁴ Gösta Malm, I min krafts dagar. Sthlm 1963, s. 114.
- ¹¹⁵ Andreas Johnsson, Minnen. Manuskript i arb.-rör:s arkiv.
- ¹¹⁶ Norrskensflamman 31.5.1917.
- ¹¹⁷ Norrbottens-Tidningen 31.5.1917.
- ¹¹⁸ Haparandabladet 2.6.1917.
- ¹¹⁹ Norrbottens-Tidningen 7.6.1917.
- ¹²⁰ Koncept i länsstyrelsens arkiv, Luleå.
- ¹²¹ Andreas Johnsson till förf.
- ¹²² Norrskensflamman 7.7.1917.
- ¹²³ Gösta Malm, a.a., s. 101.
- ¹²⁴ Gösta Malm, a.a., s. 113.
- ¹²⁵ Norrbottens-Tidningen 15.6.1917.
- ¹²⁶ Nedertorneå häradsrätt, Dombok 1917.
- ¹²⁷ Utslag, Svea Hofrätt 28.11.1917.
- ¹²⁸ I den upplaga som finns på K B saknas text som berör länets sydliga del.
- ¹²⁹ Reinhold Olsson, En krönika om sågverksarbetare. Sundsvall 1953, s. 439.
- ¹³⁰ Torvald Karlbom, Den svenska fackföreningsrörelsen. Sthlm 1955, s. 22.
- ¹³¹ Ragnar Lassinantti, Synpunkter och skildringar. Luleå 1965, s. 32.
- ¹³² Andreas Johnsson a.a.
- ¹³³ Andreas Johnsson, Storstrejken i Gävle 1909. Gävle 1910, s. 21.
- ¹³⁴ Uppgift av Eda Karlberg, Gbg.
- ¹³⁵ R. Oldencrants, a.a., s. 27.

- ¹³⁶ R. Oldencrants, a.a., s. 29.
- ¹³⁷ R. Oldencrants, a.a., s. 25.
- ¹³⁸ Oskar Tokoi, Trettio år. Folkkalender 1948. Helsingfors 1947, s. 41.
- ¹³⁹ A. Halonen, Suomen luokkasota. Työmiö Society P. Wis. 1928, s. 119.
- ¹⁴⁰ Arvid Luhtakanta, Suomen Punakaarti. Tampere 1938.
- ¹⁴¹ Aatet ja vaatet. Helsingfors 1964, s. 244.
- ¹⁴² Arbetarminnen från Kemi. Uppt. i Arbetararkivet, Helsingfors.
- ¹⁴³ Uppg. av Theodor Kratz, Seskarö.
- ¹⁴⁴ Arbetarorg. finlandskommittés handl. Arb.-rör:s arkiv, Sthlm.
- ¹⁴⁵ Gösta Malm, a.a., s. 112-113.
- ¹⁴⁶ Karl Kilbom, a.a., s. 83. Michail Futrell, Northern underground, London 1963, s. 109.
- ¹⁴⁷ Gösta Malm, a.a., s. 110.
- ¹⁴⁸ Karl Kilbom, a.a., s. 167.
- ¹⁴⁹ Andreas Johnsson, Minnen. Manuskript i Arb.-rör:s arkiv.
- ¹⁵⁰ Jaakko Paavolainen, a.a., s. 323.
- ¹⁵¹ Juho Mäkelä, Luokkasotan muisto, Helsinki 1947.
- ¹⁵² Nytt juridiskt arkiv 1918.
- ¹⁵³ Nytt juridiskt arkiv 1918.
- ¹⁵⁴ Just.-dep. 1918, ad acta nr 202, Riksark.
- ¹⁵⁵ Koncept i riksarkivet.
- ¹⁵⁶ Axel Brusewitz, Kungamakt, Herremakt, folkmakt. Solna 1964.
- ¹⁵⁷ Bo Gustafsson, V. I. Lenin i urval. Sthlm 1965, s. 186.
- ¹⁵⁸ Frihetsflamman o. Sv. Arb. soldatförb. Saml. i Arbetarrörelsens arkiv, Sthlm.
- ¹⁵⁹ Kring demokratins genombrott i Sverige. Sthlm 1966. (Gunnar Gerdner, Ministären Edén, s. 105-115.)
- ¹⁶⁰ John Lindgren, Per Albin Hansson i Svensk demokrati. Första delen 1892-1920. Sthlm 1950, s. 371.
- ¹⁶¹ Socialdemokraten 2.12.1918.
- ¹⁶² Ernst Wigforss, Minnen II. Sthlm 1951, s. 93.
- ¹⁶³ Erik Palmstierna, a.a., s. 235.